

hlberg

Mag SOCVET

STOCKHOLMS UNIVERSITET

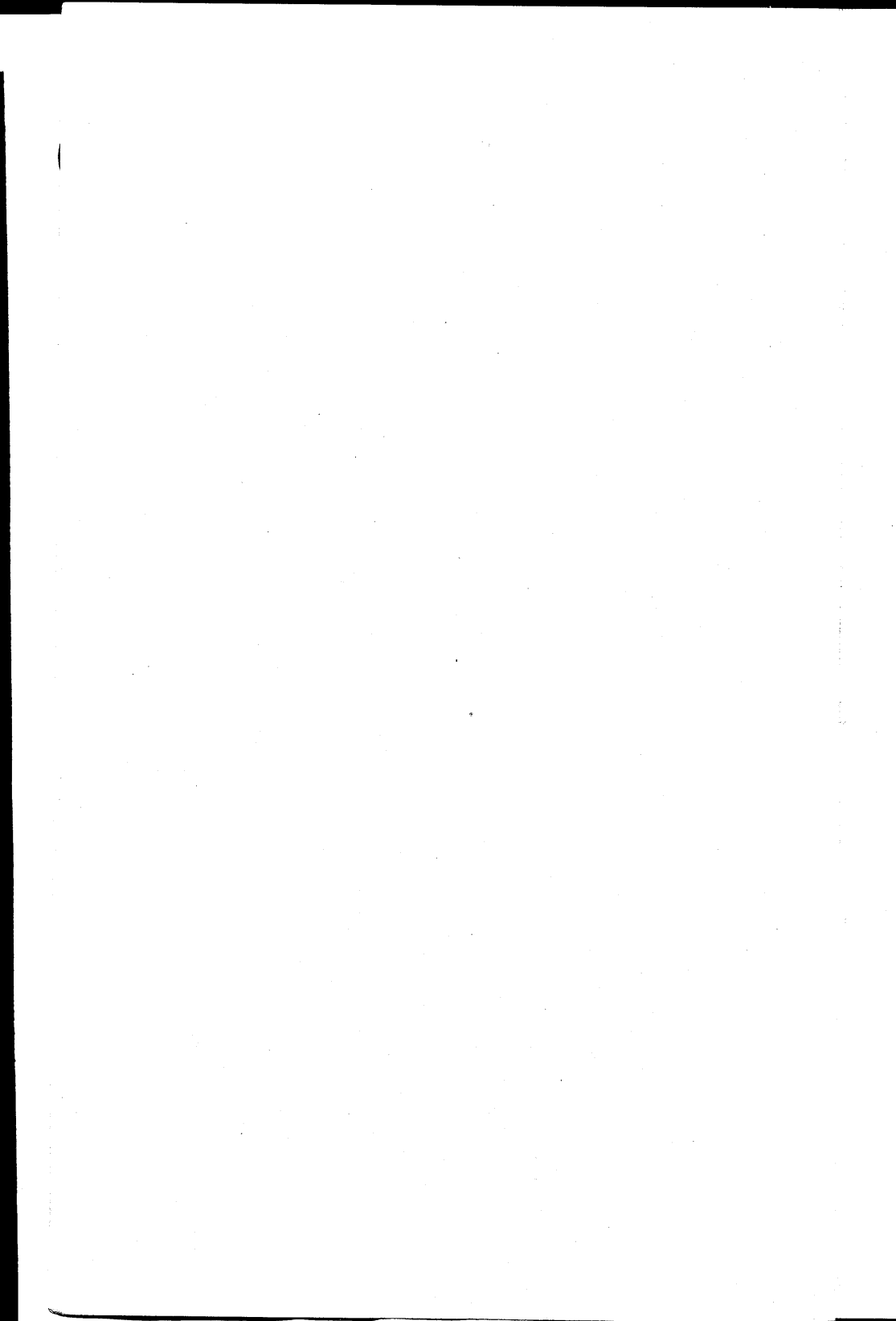

30001

002637355

F: XVIII

D

BIDRAG

TILL

SVENSKA FATTIGLAGSTIFTNINGENS HISTORIA

INTILL MIDTEN AF ADERTONDE ÅRHUNDRADET

AKADEMISK AFHANDLING

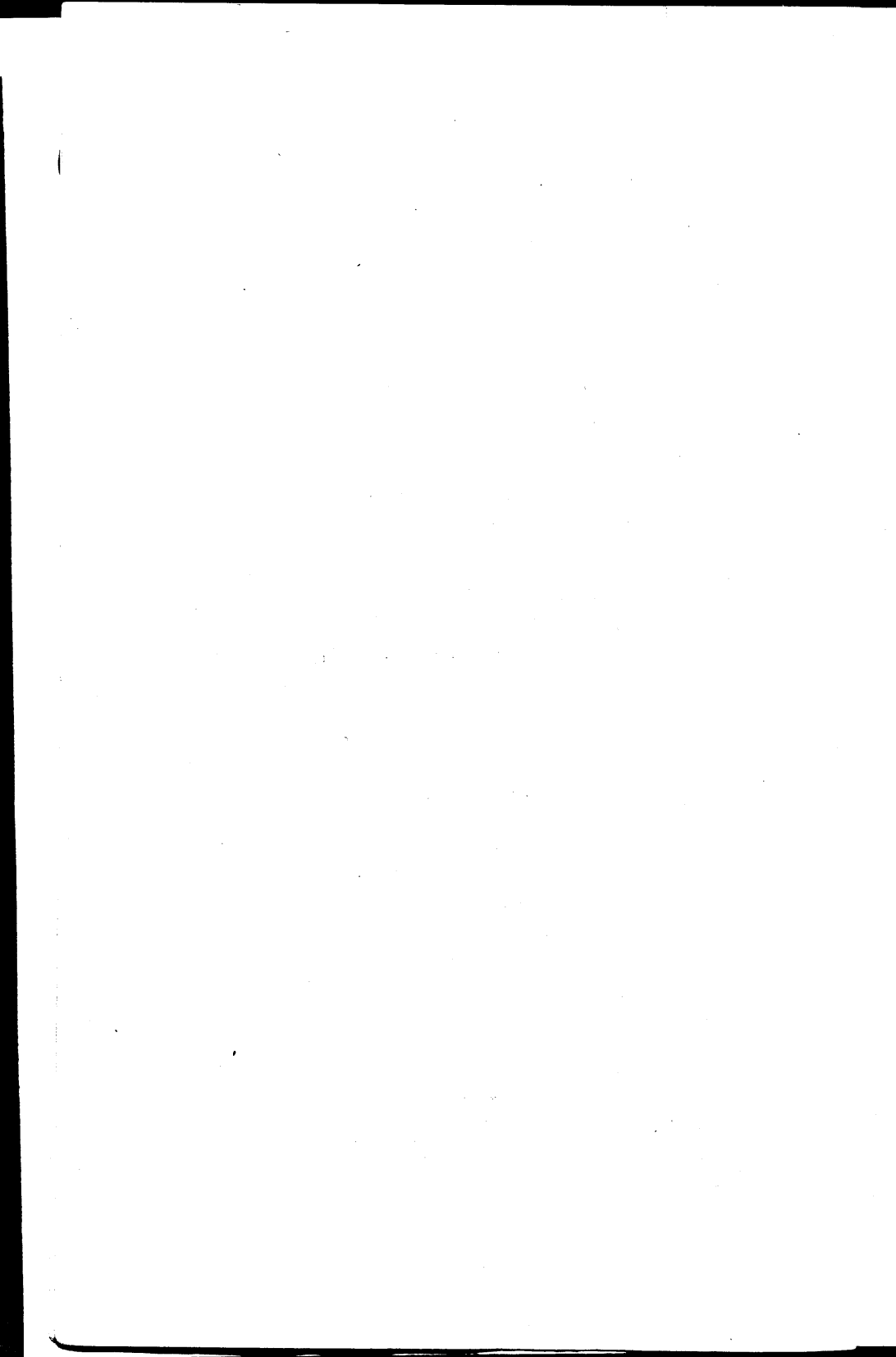
AF

B. II. DAHLBERG

UPSALA 1893

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-AKTIEBOLAG

Inledning.

Med fattigdom förstås, i teknisk bemärkelse, det tillstånd, i hvilket en person befinner sig, som saknar egna medel, och som hvarken sjelf kan förvärfva, eller af annan, dertill särskildt förpligtad, erhåller nödigt lifsuppehälle. Den som befinner sig i ett dylikt tillstånd, måste gå under af brist på existensmedel, om han lemnades utan erforderlig hjälp. Sådan hjälp eller fattigvård kan bringas honom antingen frivilligt genom enskild välgörenhet eller på grund af statens derom meddelade bestämmelser. I senare fallet föreligger, hvad man kallar offentlig fattigvård.

Såsom naturligt är, var afhjelpandet af förefintlig nöd ursprungligen helt och hållet beroende på enskild välgörenhet. En särskild lagstiftning med afseende å de fattige, en fattiglagstiftning, tillhör ett senare utvecklingsstadium, då af särskilda anledningar ett ingripande från statens sida i olika riktningar påkallades. Å ena sidan började nämligen antalet af personer, som väl voro i stånd att genom arbete försörja sig sjelfva, men som begagnade sig af tiggeri såsom ett bekvämt näringsfång, allt mer tillväxa. Skaror af lösdrivvare började genomströfva landet, en fara för ordning och säkerhet inom samhället. Staten måste skaffa trygghet för att endast verkligt behöfvande lågo allmänheten till last, och bestämmelser gåfvos, hvilka i förhållande till de fattige verkade såsom en kontroll öfver dem och en begränsning i deras rätt att söka almosor. Å andra sidan visade det sig, att den enskilda väl-

görenheten ej på ett tillfredsställande sätt kunde motsvara det kraf på afhjelpande af förhandenvarande nöd, som inom hvarje civiliseradt samhälle måste uppställas. Staten kunde ej inskränka sig till att söka motverka de missbruk och faror, som det ohindrade betleriet förde med sig, utan måste äfven positivt ingripa och sörja för, att de verkligt fattiga kunde erhålla nödig hjälp. De i sådant afseende meddelade föreskrifterna kunna vara mer eller mindre omfattande. Den offentliga fattigvården kan vara så bestämd, att den skall omfatta alla fattiga, s. k. *obligatorisk* fattigvård, men den kan ock vara inskränkt till det omfång, som angifes af vissa för fattigvårdens behof tillgängliga medel, s. k. *fakultativ* fattigvård, eller vara begränsad till vissa slag af fattiga, såsom till vansinniga, sjuka, värnlösa barn o. s. v.

Bland den mångfald viktiga frågor, som den offentliga fattigvårdslagstiftningen har att lösa, må här särskildt omnämnas en, som på senaste tiden börjat lifligt afhandlas, nämligen frågan om den offentliga fattigvårdsbördans fördelning.

Betraktar man fattigvårdslagstiftningen, sådan den vid olika tider inom särskilda länder gestaltat sig, finner man, att den offentliga fattigvården ej plägat i större omfattning ombesörjas omedelbart af staten, utan att utöfningen af denna fattigvård vanligen till det väsentliga uppdragits åt kommunala samhällen af högre eller lägre ordning. Der sålunda fattigvårdsbördan till större eller mindre del lägges på kommunerna, gäller det ej blott att bestämma förhållandet mellan staten och kommunerna och att afgöra, huru inom hvarje kommun bördan skall fördelas på de till densamma hörande personer samt hvilka af de sins emellan likställda kommunerna, som skola ombesörja de särskilda fattigvårdsfallen, utan äfven att fastställa förhållandet i förevarande afseende mellan kommuner af högre och lägre ordning. Det är nämligen ej sagdt, att hela fattigvårdsbördan är fördelad på kommuner af samma ordning. I regel har väl i olika länder åtminstone under någon period den

hufvudsakliga bördan af fattigvården varit lagd på primärkommunerna, så att dessa hvar för sig skulle svara för de inom desamma hemmahörande fattiga. Detta har emellertid visat sig medföra stora olägenheter. Små fattigvårdsdistrikt kunna ofta ej bära de kostnader, som äro förenade med upprättandet af de för de fattiges rationela vård i många fall erforderliga anstalterna, och bördan af fattigvården, sålunda fördelad, måste komma att trycka mycket ojemnt, hvilket ej står väl tillsammans med grundsatsen om allmänna bördors möjligast jemna fördelning. Att lägga fattigvården i dess helhet på större distrikt eller på staten kan dock ej heller lämpligen ske, ty fattigvårdens handhafvande genom smärre distrikt har med sig vissa fördelar, som då ej kunde ernås. Så t. ex. kan den för en verksam fattigvård nödiga noggranna kännedomen om den hjälpsökandes personliga förhållanden påräknas endast inom ett mindre område, och det är af vikt, att, då de af fattigvården förorsakade kostnaderna i sig hafva en tendens att växa, fattigvårdens ombesörjande är öfverlemnadt åt dem, som hafva ett omedelbart intresse af att dessa kostnader hållas nere.

Men böra, å ena sidan, mindre kommunala distrikt medverka vid fattigvårdens handhafvande, och kan, å andra sidan, hela fattigvårdsbördan ej skäligen läggas på desamma, så blir frågan, i hvad mån ett förflyttande af fattigvården från de mindre till de större kommunala distrikten kan ske, och huru fattigvårdsbördan skall mellan dessa olika distrikt och staten fördelas, hvarvid jemväl är att märka, att handhafvandet af fattigvården och bärandet af de ekonomiska uppostringar detsamma förorsakar ej behöfva åligga samma distrikt. Kostnaden för den af det mindre distriktet utöfvade fattigvården kan till större eller mindre del fördelas på det mera omfattande distriktet, liksom, å andra sidan, kostnaden för den af det större distriktet utöfvade fattigvården kan drabba de mindre omfattande distrikten med afseende å de fattiga, som anses tillhöra dessa områden.

Efterföljande framställning afser att lemna ett bidrag till kännedomen om, huru inom Sverige en allmän fattiglagstiftning uppkommit och utvecklats; och skall dervid särskildt framhållas den olika uppfattning, som i fråga om fattigvårdsbördans fördelning vid olika tider i vårt land gjort sig gällande.

I.

Af de gamla nordiska lagarne synes, att i fråga om skyldigheten att vårda sig om de fattige ej samma uppfattning var rådande hos Skandinaviens olika folk. På Island¹ betraktades fattigvården uppenbarligen såsom en af samhällets viktigaste angelägenheter, och ordnandet af fattigväsendet är i Grágás föremål för en ytterst omständlig och detaljerad behandling. Reppen² och, eventuellt, fjerdingen eller hela landet hade att underhålla den, som ej hade egen förmögenhet och ej heller sjelf förmådde förskaffa sig föda och kläder. Denna samhällets försörjningsskyldighet var dock endast subsidiär och inträdde, då underhållspliktig enskild person ej fanns. I främsta rummet var försörjningsskyldigheten bunden vid släkten. Principen om familjens och släktens pligt att draga försorg om nödställda anförvandter var strängt genomförd och är den grund, hvarpå det högt utvecklade isländska fattigvårdssystemet är bygd. På samma grund hvila ock de norska lagarnes hithörande bestämmelser. Äfven enligt dessa ålåg det släktingarne att i viss ordning sörja för anhöriga, som ej voro i stånd att sjelfva skaffa sig sitt lifsuppehälle, och jemte föreskrifterna härom träffas stadganden, som angifva

¹ Se MICHELSEN, Ueber altnordisches Armenrecht (Heidelberg 1826) sid. 17 o. ff.; NORDSTRÖM, Bidrag till den svenska samhällsförfattningens historia, andra afd. (Helsingborg 1840), sid. 111 o. ff., och MAURER, Island von seiner ersten Entdeckung bis zum Untergange des Freistates (München 1874) sid. 281 o. ff.

² Primärkommunen på Island kallades *hreppr* eller *lögahreppr*, och den omfattade minst tjugu bönder, hvilka alla skulle ega en viss förmögenhet.

och bestämma en menigheternas medverkan vid fattigvården¹.

I de danska provinslagarne finnes deremot ej stadgad någon skyldighet till fattigförsörjning. Bestämmelser afseende underhåll af åldrige, sjuklige och fattige saknas visserligen ej², men de åsyfta icke att fastställa någon försörjningspligt. Släktingarne åläggas ej någon skyldighet, utan tillförsäkras en rätt att, om de så önskade, få taga till sig den, som ej kunde sköta sig sjelf, och att derigenom komma i åtnjutande af det vederlag, som af dennes egendom skulle utgå för honom lemnadt underhåll³. De svenska landskapslagarne intaga härutinnan i det hela samma ståndpunkt som de danska lagarne. I arfvingarnes intresse gifna föreskrifter om de villkor, hvarunder det var tillåtet för den, som behöfde vård af annan, att mot betingande af underhåll öfverlåta sin egendom, återfinnas

¹ Se KEYSER, Norges Stats- og Retsforfatning i Middelalderen (Christiania 1867) sid. 319 o. f.; BRANDT, Forelæsninger over den norske Retshistorie (Christiania 1880) I, sid. 138 o. ff.; MICHELSEN, a. a., sid. 59 o. ff.; WORENSKJOLD, Om Hjemstavnsretten (Christiania 1865) sid. 115 o. ff.

Stadgandena "Vm fatøkra manna flutning" i kap. 57 af Landsleiebolck i den nyere Laudslov (Norges gamle Love indtil 1387 udg. ved R. KEYSER og P. A. MUNCH, Bd II sid. 140) uppfattas af nyssnämnda författare såsom afseende att bestämma *sättet* för fattiges försörjning. Det synes dock tvifvelaktigt, om desamma ej närmast afse allenast en skyldighet att fortskaffa fattiga. Jmf. bestämmelserna "Vm boðburð af ruðstað" och "Vm boðburð bæa i millum" i samma balk (kap. 53 och 54), samt "Vm lögghreppa" i Jónsbók (Norges gamle Love indtil 1387 udg. ved G Storm, Bd. IV, sid. 246 o. 247) och "vm hreppa mal" i Grágás (udg. efter det kongelige Biblioteks Handskrift af FINSEN, Bd. II, Kjøbenhavn 1852, sid. 178).

² Valdemars Sællandske Lov, I: XXI, Eriks Sællandske Lov, I: XXXVIII och Valdemar den andres Jydske Lov, I: XXVIII (nämnda lagar äro citerade efter THORSSENS edition af "Danmarks gamle Provindslove", Kjøbenhavn 1852—1853) samt Skånelagen, I: 40. — En gång för alla må här anmärkas, att de lagar, som finnas intagna i "Samling af Sveriges gamla lagar", i detta arbete alltid citeras efter de Schlyterska editionerna.

³ Dylika bestämmelser voro ej heller främmande för de isländska och norska lagarne. Jmf. BRANDT, a. a., sid. 284 o. f. samt NORDSTRÖM, a. a., sid. 156.

i dem alla . I anslutning till dessa föreskrifter meddelas emellertid i några af svealagarne bestämmelser om en uttrycklig försörjningspligt², i det att barn åläggas att draga försorg om sina åldriga och sjukliga föräldrar, äfven om dessa ej hade någon egendom att därför lemna som ersättning. Anledning att gifva dessa bestämmelser en extensiv tolkning förefinnes dock ej. Någon slägten i allmänhet åliggande skyldighet att ansvara för fattiga slägtmedlemmars försörjning var lika litet enligt de svenska som enligt de danska lagarne faststald.

Den grund, hvarpå den gamla isländska och norska fattigvårdslagstiftningen var bygd, hade således ej sin motsvarighet i de svenska landskapslagarne. I desamma saknas dock ej bestämmelser, hvilka antyda, att det oakadt en viss uppfattning af fattigvården såsom en allmän, en samhällets angelägenhet, ej var för våra förfäder främmande.

Enligt de flesta af landskapslagarne var en viss del af den s. k. sädestionden anslagen åt de fattiga. Storleken af denna del bestämdes i regeln på det sätt, att, sedan presten tagit en tredjedel af nämnda tionde, återstoden skiftades i tre lika lotter, en för biskopen, en för kyrkan och en för de fattiga. På de fattiges lott kommo således två niondelar af hela tionden³. Efter Gotlands-lagen var fattigandelen något större, i det att enligt denna lag, som tillägger presten och kyrkan hvar sin tredjedel af sä-

¹ Vestg.L. I Jorþær B: 3: 1, II Jorþær B: V, II Addit: 11 § 10, Östg.L: Ærfþa B: XII, Upl.L. Jorþær B: XXI, Sdm.L. Jorþær B: XVII, Vestm.L. I Gippinga B: 16, II Jorþær B: XVII och Hels.L. Jorþær B: XV. Motsvarande stadganden finnas ock i M. E. L.L. Eghno B: XXXIII, M. E. St.L. Jordha B: XV, och Chr. L.L. Jordha B: XXXI.

² Jmf. de i föregående not citerade lagrummen i Uplandslagen, Södermannalagen samt den s. k. yngre Vestmannalagen, och de med dessa lagar härutinnan öfverensstämmande landslagarne och stadslagen.

³ Vestg.L. I Kirk. B: XVII: pr., Vestg.L. II. Kirk.B: XXXVI, Östg.L. Kr.B. IX, Smål.L. Kr.B. VI: pr., Sdm.L. Kirk.B: VI, Vestm.L. I Kr.B: III: pr., Vestm.L. II Kr. B: VI: pr. — I Vestgöotalagarne var prestens andel ej fastslagen till en tredjedel, utan skulle han hafva så stor del, som vid

destionden, hela den återstående tredje delen var ämnad till de fattiges underhåll¹. Helsingelagen innehåller ej uttrycklig föreskrift om sädestiondens fördelning; den skulle

kyrkans invigning blifvit bestämd. (Jmf. RABENIUS: Om tionden, s. 42). I början af 1400-talet omtalas dock, att vid fördelningen af sädestionden "ab antiquis temporibus" en tredjedel af hela denna tionde tillkommit honom. Se Sv. Dipl. fr. o. m. 1401 I ss. 467 (d. 4 Juli 1405) och 406 (den 19 Dec. 1406).

I Upl.L. finnes ej någon tiondedel uttryckligen anslagen till de fattiga. Kirk.B. VII: pr., som innehåller föreskrifterna om sädestiondens fördelning, stadgar härom endast: "þær a præstær þriþiung aff. ok aff þöm twem lotum atær æru. þær a kirkian þriþiung aff." Stadgandet är, såsom synes, ofullständigt. Deri bestämmes intet om, hvart fyra niondelar af tionden skulle gå. En tydlig öfverensstämmelse finnes emellertid emellan ifrågasvarande stadgande, sådant det i dess ofullständiga skick lyder och motsvarande stadganden i de öfriga lagarne, och detta ger anledning antaga, att äfven i Upland den enligt de öfriga lagarne vanliga fördelningen varit tillämpad. Detta antagande vinner stöd deraf, att dels, å ena sidan, en biskopens del af tionden antydes uti ifrågasvarande lagrum i Upl.L., då det der med afseende å bondens forslingskyldighet af tionden heter: "æi giörrin bönder ængæ aku hwarti biskupi ællr præsti. uten bönder sælwa lystir", dels, å andra sidan, benämningen *fattigtionde* (decima pauperum) på en del af den inom de tre folklanden utgående tionden återfinnes i flere handlingar från senare hälften af 1200-talet (Sv. Dipl. I sid. 347 (d. 3 Dec. 1250), 355 o. 356 (d. 19 Aug. och d. 2 okt. 1252) samt 544 (d. 25 Maj 1279).

Orsaken till ofullständigheten i bestämmelserna om tiondefördelningen i Uplandslagen torde vara att söka deri, att en förändring i den förut vanliga fördelningen skett före tiden för Uplandslagens stadfästelse. Anslag af fattigtionden hade skett till vissa kyrkliga ändamål, såsom synes af nyss anförda handlingar. Omfånget af den del, som sålunda indragits till kyrkan, hade emellertid sedermera blifvit föremål för tvist, och år 1299, således endast 3 år efter Uplandslagens stadfästelse, påbjöds, att inbyggarne i de tre folklanden skulle innehålla och bevara "tertiam partem decimarum, quæ olim consuevit decima pauperum vulgariter appellari", till dess att det blifvit utredt, hvilken densamma borde rätteligen tillkomma (Sv. Dipl. II sid. 450).

¹ Bestämt stadgande derom återfinnes ej i Gotl. L., men det framgår af Gregorius IX:s stadfästelse på Gotlands gamla tiondefördelning den 21 Jan. 1230, der det med afseende härå heter: "Cum ex antiqua consuetudine obtentum sit In Gutlandia, ut in tres partes dividerentur decime integre persolute, quarum una deputaretur fabrice, secunda usibus Clericorum, tertia pauperibus eroganda . . ." (Sv. Dipl. I sid. 257.)

ske efter gammal sedvänja¹. Att ursprungligen någon del dervid äfven tillkommit de fattiga, är otvifvelaktigt, och enligt en stadga af år 1297 om tionden för helsingarne skulle de fattiga hafva en af de tre hufvudlotter, hvori sädes-tionden skulle läggas².

Ej obetydliga medel voro sålunda i landskapslagarne anslagna till de fattiges underhåll, men mot stadgandena, att viss del af tionden skulle gifvas de fattige, svara ej bestämda föreskrifter om, huru densamma skulle komma dem till godo. I yngre Vestgöotalagen träffas ett stadgande i detta afseende, i det att denna lag skiftar den del, som enligt äldre Vestgöotalagen skulle tillkomma "væslirmæn", i två lotter: "een loot til spitalsins. oc annan hafui bonde hema mæth sik fatöka manna loot". Hälften af denna tiondedel skulle altså tillfalla hospitalet. Den andra hälften åter hade bonden ej att särskildt utgifva, utan skulle han hafva den "hema mæth sik"³. Dylikt uttryckligt stadgande om, att bonden skulle qvarhålla hos sig den omedelbart för de fattiga ämnade delen af tionden, återfinnes ej i de öfriga lagarne. Då emellertid dessa ej heller innehålla någon föreskrift, eller ens antydning om, att fattigtionden blifvit särskildt utgifven, synes man berättigad antaga, att hvad Vestgöotalagen i förevarande afseenden bestämmer, varit den allmänna regeln i fråga om fattigtionden öfverhufvud⁴. Smålandslagens hithörande stadgande be-

¹ Hels.L. Kirk.B. VII.

² Konung Birgers och Erkebiskop Nils Allessons stadga om helsingarnes tionde den 13 Juli 1297 (Sv. Dipl. II. sid. 236). "... In primis omnes decime prædiales, integre reddantur, que postmodum in tres partes equales diuidantur, quarum vnam recipiat sacerdos, alteram rusticus penes se reseruet, pauperibus erogandam, tertia vero in duas partes equales diuidatur, quarum alteram ecclesia, alteram autem recipiat archiepiscopus vpsaliensis" Stadgan utfärdades för att göra slut på strider mellan inbyggare i Helsingland och deras prester i fråga om dessas rättigheter. (STRINNHOLM, Svenska folkets hist., V. sid. 127 ff.)

³ Jmf. Bisk. Br. st. 1, der det talas om "þæn loten fatökra manna ær böndir skulu inni haldæ oc vaslum mannum giuæ".

⁴ Huru Gotlandslagens hithörande stadganden böra uppfattas, synes tvifvelaktigt. Anledning saknas ej att antaga, att på Gotland de till de

kräftar ock, att så varit förhållandet, då det angående den till de fattiga anslagna lotten af tionden der föreskrifves: "thrithia fatekom mannum at gifua. halder skyldom æn wskyldom", ty uttrycket "halder skyldom æn wskyldom" har till nödvändig förutsättning, att bonden var den, som sjelf ombesörjde utdelandet till de fattiga. I ofvan nämnde stadga om fördelningen af helsingarnes tionde säges ock uttryckligen, att bonden skulle hos sig behålla fattigdelen af tionden.

Ehuru bonden ej särskildt aflevererade fattigtionden, skulle han likväl ej behålla den för egen räkning. Han var endast fattigtiondens förvaltare; han skulle gifva den åt de fattiga. Utöfvandet af den vård om de fattiga, som lagarne afsett genom att dertill anslå vissa medel, ålägg också bonden sjelf, och det beror på de föreskrifter, som bestämt böndernas deltagande i fattigvårdens utöfning, om en viss organisation af fattigvården och en närmare fördelning af fattigvårdsbörden under denna tid kan antagas hafva förefunnits.

I Upl.L. Köpm.B: XI stadgas: "nu kan wanfört folk ællr fatöct föres byæ mællum. ællr bondæ mællum. þa ær hwar bonde skyldughær þy enæ nat uppi haldæ. slikin timæ dax þæt komæ kan. þa ma þæt ængin samu nat. fran sik wrækæ"; och häremot svarande stadganden återfinnas i yngre Vestmannalagen, Södermannalagen och Helsingelagen¹. Dessa stadganden hafva ansetts innebära, att de fattiga skulle underhållas på det sätt, att de fördes eller färdades omkring från by till by, från bonde till bonde, hvarvid hvarje bonde skulle vara skyldig lemna herberge och föda under ett dygn². Vore

fattigas underhåll afsedda tiondemedlen stodo under sockenmännens gemensamma förfogande. Jmf. Gotl.L. 3 och 55.

¹ Sdm.L. Köpm.B: XIII; Vestm.L. II Köpm.B: XIII och Hels.L. Köpm.B: VII.

² Jmf. BERGFALK, Om försvarslösa personers behandling (Upsala 1833) s. 73; GELJER, Fattigvårdsfrågan, 1839, Saml. skrifter (Sthlm. 1874) 3.dje band, s. 68; NORDSTRÖM, a. a. s. 119; BROOMÉ, Om svenska allmänna fattigvårdslagstiftningen (Lund 1856) s. 56; HULTGREN, Om pauperismen (Sthlm 1855) s. 34.

denna uppfattning riktig, hade man otvifvelaktigt att uti ifrågavarande stadganden se ett uttryck för en viss organisation af den allmänna fattigvården under denna tid. Man synes nämligen då böra antaga, att detta kringförande eller kringvandrande af de fattiga mellan byarne och bönderna skett efter någon bestämd ordning, ty man kan ej gerna tänka sig, att bonden skulle ålagts en dylik förpligtelse i förhållande till de fattiga, om det varit helt och hållet åt dessas godtycke öfverlemnadt att bestämma, hvilken bonde de vid hvarje särskildt tillfälle ville uppsöka. Naturligast synes då ock vara att tänka sig försörjningsskyldigheten fördelad på vissa kretsar af understödspligtiga, emellan hvilka den fattige i den bestämda ordningen fördes eller vandrade. Fattigvården skulle hafva varit ordnad på ett sätt, motsvarande senare tiders sockengång¹.

Någon antydning om, på hvilka distrikt försörjningsskyldigheten sålunda skulle hvila², eller i hvilken ordning de

¹ Jmf. NORDSTRÖM, a. a. s. 119, not. 36.

² BERGFALK, a. a. sid. 75, anser, att man af uttrycket *hærafþs piækkær* i Östg.L. Dr. B. XIII: pr. möjligen skulle kunna sluta till, att häradet på Sveriges fasta land i allmänhet från äldre tider varit de fattiga såsom lagligt område anvisadt. SCHLYTER i sin ordbok öfversätter ock *hærafþs piækkær* med "tiggare, som stryker omkring i häradet". (Jmf. NORDSTRÖM, a. a. sid. 120, HULTGREN, a. a. sid. 34, och HAMMARSKJÖLD, a. a. sid. 46.) Då emellertid det anförda stället i Östgötalagen beskriver härads pjäcker såsom "þæn man som gangær hælgra manna mællum ok frænda sinna ok ær huarghin staþnaþær", synes derigenom vara tydligt uttryckt, att härmed ej afsågs sådan fattig, som låg *allmänheten* till last. Att af ofvannämnda stadgande sluta till något omgångsdistrikt för fattiga öfver hufvud torde därför ej vara berättigadt.

Hvilka som betecknades med uttrycket *hærafþs piækkær* kan väl svårigen med säkerhet afgöras. En viss likhet mellan häradspjäcker och de i Östg.L. Ærfþa B. XII omtalade fattiga, må här anmärkas. Dessa kunde komma att, sedan de afstått sin egendom till arfvingarne, hos dem skiftevis åtnjuta sitt underhåll. (Jmf. för tolkningen af nys berörda stadgande: Upl.L. J. B.: XXI, Sdm.L. J. B.: XVII, Vestm.L. II J. B.: XVII, M. E. St. L. J. B.: XV samt de danska provinslagarnes motsvarande bestämmelser, t. ex. Sk. L. 40, der det, bland annat, heter: "... wil thæn wanføre oc wiliæ swa aruæ. tha skifti egu hans sin j mellin, oc hin wanføre fare aldre therre j

fattige skulle föras bönderna emellan, finnes emellertid ej, och redan detta ger anledning till tvifvelsmål, huruvida den anförda uppfattningen af ifrågavarande bestämmelser i lagarne kan vara riktig. Vigtiga anmärkningar kunna ock göras mot densamma.

I Helsingelagen har stadgandet följande lydelse: "Nu kan fatukt folk ok wanfört föræs byæ mællom æller bondæ. þa skal þæt hwar skapaløst fran sik föræ. ok ængin huus syniæ at quældi. syn. þy nokor hws at quældi bötæ IIII öræ . . . Æy ma ok lösum manni. affrapæ laz till gars föra. vtan han föra swa þæþæn sum þiit¹. Att detta stadgande afsett att bestämna sättet för de fattiges försörjande, för en allmän fattigvård, är ej troligt. Det synes omedelbart afse ej ett underhållande, utan ett fortskaffande, ett fort-hjelpande af en fattig, om än dermed helt naturligt en viss

mællin, oc thæt liusæ the a thingæ . . .") I arvinges ställe kunde härvid med afseende å rättigheter och skyldigheter kyrkans tjenare inträda, att döma af en urkund från år 1433 (anmärkt hos SÖDERWALL, Ordbok öfver svenska medeltidsspråket, Lund 1884—90, under ordet *flatföring*), i hvilken omtalas att väpnaren Jon Laurensen i Floby, emedan han ej anammade sin fränka hustru Katerina, "som laglika bödh sig in" till honom och hans bröd "at flatföring", gaf biskop Sigge i Skara "allan" sin "rätteeghet i thisse flatföring". I fråga om dessa fattiga kan därför Östgötalagens ofvananförda beskrifning på häradspjäkker möjligen anses tillämplig. Den ställning, som tillkom dessa fattiga, var ock tydligen motsvarande den, som lagen utvisar att häradspjäkker intog. En sådan fattig kallas i Östgötalagen (*Ærfþa B. XII:1*) *gæfþræl* och hade säkerligen ej en fri mans fulla oafhængighet och sjelfständighet utan att dock vara ofri. (Jmf. *NORDSTRÖM*, a. a. sid. 157, *KOL- DERUP—ROSENVINGE*, Grundrids af den danske Retshistorie, Kjöbenhavn 1860, § 81, och *SCHLYTERS* ordbok under *Gæfþræl*). Härads pjäkker åter ställes enligt lagen jemsides med, kanske något framom, "þæn man sum löstær ær maþ fæ ok frænþa eþe", hvilket framgår deraf, att lika bötesbelopp var fastställt för dråp å härads pjäkker och å den frilösta trälen, samt att bestämmelserna derom upptagas i samma flock, nämligen i *Dr. B. XIII*, och dervid först beträffande härads pjäkker.

¹ Slutet af det anförda stadgandet får väl anses innebära, att någon förslingsskyldighet ej ålåg "lösum manni". Deri kan uppenbarligen ej, såsom *BROOME* (a. a. sid. 56) synes anse, inläggas, att bondens allmänna skyldighet med afseende å forsling af fattig skulle hafva varit att föra denne "swa þæþæn sum þiit".

försörjningsskyldighet var förenad. I de åberopade, sins emellan äfven till ordalagen nära öfverensstämmande stadgandena i Uplandslagen, Södermannalagen och yngre Vestmannalagen framträder underhållsskyldigheten mera bestämdt, men det sätt, hvarpå underhållet i desamma är fastställt — att bonden skulle uppehålla den fattiga öfver en natt, hvilken timma på dagen denne än kunde komma — synes, å ena sidan, ej väl förenligt med ett stadgande, hvars innebörd vore att bestämma en bondes allmänna skyldighet med afseende å de fattiges försörjande, under det att, å andra sidan, det är väl afpassadt efter den hjälp, hvaraf en fattig vägfarande för sin fortkomst kunde vara i behof. Böndernas här föreskrifna prestation är ock fullt motsvarande den, som, enligt landslagarna, den vägfarande hade rätt att fordra mot betalning¹.

Den plats, berörda stadganden erhållit i lagarne, tyder äfven på, att de ej afsett egentlig fattigvård, ty om detta varit fallet, är det svårt att förklara, hvarför de upptagits i lagarnes köpmalabalk. Detta är deremot helt naturligt under det antagandet, att de afsett ett forthjelpande af fattiga vägfarande, ty bestämmelserna "vm giæstning fatökraë mannæ" stå då i nära samband med dem, som gifva föreskrifter "vm giæstning ok rættææ². Det ligger nära till hands att låta samma balk, som fastställer skyldigheten beträffande betalande vägfarande, också bestämma sättet för fattiga vägfarandens fortskaffande. Sambandet mellan ifrågavarande bestämmelser synes för öfrigt sträcka sig längre än blott dertill, att de såsom behandlande närslägtade ämnen upptagits i samma balk. Undersöker man, i hvilka lagar stadgandena, å ena sidan, "vm giæstning ok

¹ M. E. L. L. Kg. B: XXIII: 4: "Ei ægher bonde samu mannum i samu færþ mat æt sæliæ vtan til et maal ok enna nata foþer, ei til nakraæ næstning ællæ bort at föra, vtan bönder sialue vilie. — Chr. L.L. Kg. B: XXIII: 1: "Tæuernare scal wægfarande mannom hus lena, födo oc foder sælia til ena nath oc ena maltiidh." Jmf. Kg. B: XXV.

² Jmf. förteckningarne öfver flockarne och dessas öfverskrifter i kapmalabalken af Uplands-, Södermanna- och yngre Vestmanna-lagarne.

rättaræ“ och, å andra sidan, “vm gæstning fatökra mannæ“ upptagas, så finner man, att ej något af dessa stadganden innehålles i Götalagarne och ej heller i den s. k. äldre Vestmannalagen. I Helsingelagen träffas det senare stadgandet, men ej det förra. Att detta dock var gällande äfven inom Helsingland, är emellertid det oaktadt otvifvelaktigt. Den från Alsnöstadgan hemtade bestämmelsen om förbud mot våldgästning och om införande af rättare återfinnes allenast i Uplands-, Södermanna- och Yngre Vestmannalagarne. Samtliga dessa lagar upptaga äfven stadganden om ifrågavarande böndernas skyldighet mot fattiga och detta i omedelbar anslutning till de flockar, hvilkas innehåll härrör från Alsnöstadgan¹. Det vill häraf synas, som om berörda stadganden stått i en nära förbindelse till, och varit på visst sätt beroende af hvarandra; och från tiden efter landslagarnas tillkomst har man ock ett ganska starkt bevis för, att ett dylikt förhållande dem emellan då antagits. Landslagarne upptaga visserligen ej ifrågavarande föreskrift om fattiges herbergerande, men bland de i 1665 års folioupplaga af landslagen intagna “åtskilnader“ finnes ett stadgande nära öfverensstämmande med det, som Uplandslagen i detta ämne innehåller,² och, märkligt nog, är detta derstädes hänfördt såsom tillägg till kap. 27 Konunga-

¹ Detta gäller äfven Södermannalagen, ehuru der emellan fl. X “vm gæstning oc rättaræ“ och fl. XIII “vm gæstning fatökra manna“ äfven förekommer en flock, XII “vm mutur“, som ej afhandlar något i Alsnöstadgan berördt ämne. Denna flock synes för öfrigt hafva influtit i texten efter lagens ursprungliga affattning. Derfor talar, utom det förhållande att den inskjutits bland andra för densamma helt främmande, men sins emellan sammanhörande stadganden, den omständigheten, att den delvis upprepar, hvad som redan stadgats i fl. VI i samma balk. Antagandet vinner ock stöd deraf, att i den af Schlyter med B betecknade codex af Södermannalagen efter ifrågavarande flock ytterligare en flock är inskjuten, hvilken ej återfinnes i den af Schlyter följda cod. A., och som likaledes ej står i något sammanhang med de omgifvande flockarne. (Jmf. Sdm.L. sidd. XLIX, 124 not. 9 och Addit. 9.)

² Början af detta stadgande, till ordalagen något afvikande från Uplandslagen, lyder: “nu kan wanfört och rätt Fattigt Folck föras eller färdas bya mellom . . .“

balken, d. v. s. till det sista af de kapitel, som behandla vägförandes rätt och dermed sammanhängande frågor.¹ Men finnes ett sådant nära samband mellan bestämmelserna om "gæstning ok rættæra" och om "gæstning fatökra manna", då bör säkerligen den senare bestämmelsen uppfattas såsom ett undantag från den genom den förra bestämmelsen gifna regeln. Sedan lagstiftaren fastslagit, att "ængin ær wæghfarandæ manni skyldughær kost uppi haldæ. utan fore fullæ pænninge"², gör han dervid den inskränkning, "nu kan wanfört folk ællr fatöct. föres byæ mællum ællr bondæ mællum. þa ær hwar bonde skyldughær þy enæ nat uppi haldæ."

Att ifrågavarande stadganden pålägga bönderna en förpligtelse gent emot fattiga³, är obestriddigt, men äro de på nu anförda skäl att uppfatta såsom gifna i sammanhang med och afseende en viss modifikation af den efter Alsnöstadgan i lagarne inkomna bestämmelsen, att bönderna ej hade någon skyldighet att utan ersättning forthjelpa vägförande,⁴ då måste den åsigten förkastas, som i desamma vill finna uttryck för en redan på landskapslagarnes tid i vårt land förefintlig organisation af den allmänna fattigvården.

¹ ABRAHAMSSON i sin edition af landslagen (Sthlm 1726) hänför anmärkningarne angående fattigvården och dithörande ämnen till J. B. kap. XXXI.

² Upl.L. Köpm. B. IX: pr. Jmf. Sdm. L. Köpm. B. X: pr. och Vestm.L. II Köpm. B. XII: pr.

³ Anmärkningsvärdt är, att, utom Helsingelagen, der för den, som vägrade den fattiga lusrum "at quældi" fastställes 4 öres böter, ingen af lagarne utsätter något straff för sjelfva uraktlåtenheten att underhålla den fattige, utan endast för det fall, att den fattige efter att hafva blifvit vräkt deraf tog skada eller dog.

⁴ Att, såsom BERGFALK, a. a. sid. 73, NORDSTRÖM, a. a. sidd. 120 o. 121, och HAMMARSKJÖLD: Om lösdrifvare och deras behandling, sid. 42, synas göra, antaga ett omedelbart samband emellan bestämmelserna om fattigtionden och nu ifrågavarande stadgande, torde i alla händelser ej hafva skäl för sig, då ett dylikt antagande ej har något direkt stöd i lagarne, samt, å ena sidan, stadgandet saknas i flere af de lagar, som meddela föreskrifter om fattigtionden, under det att, å andra sidan, det återfinnes i Uplandslagen, der bestämmelsen om fattigtionde torde med afsigt vara utesluten (se sid. 7 not. 3).

Och då ej heller några andra bestämmelser i lagarne gifva anledning antaga, att på denna tid någon på visst sätt ordnad allmän fattigvård förefunnits, synes det hafva varit öfverlemnadt helt och hållet åt böndernas eget bepröfvande, huru den af dem kvarhållna delen af tionden skulle komma de fattige till godo.¹ Ehuru således i lagarne vissa medel voro anslagna till de fattiges underhåll, bar likväl den på denna grund utöfvade fattigvården ursprungligen fullständigt pregeln af enskild välgörenhet. Svårt torde ock vara att med annan uppfattning af förhållandena förklara Smålandslagens ofvan anförda stadgande, att fattigtionden af bönderna skulle gifvas "haldær skyldom æn wskyldom".

* * *

Landskapslagarnes bestämmelser om tionden och dess fördelning hafva tillkommit under kyrkans inflytande, och hvad särskildt angår föreskriften, att viss del af tionden skulle gifvas de fattiga, hade denna sin motsvarighet inom hela den kristna kyrkan. Vården om fattiga och sjuka räknades alltifrån den kristna kyrkans begynnelse för en bland hennes främsta uppgifter, och sedan tionde börjat att utgå såsom en kyrklig skatt till fyllande af kyrkans behof, var den allmänna regeln, att viss del deraf skulle användas för de fattiga. I detta afseende utgöra således bestämmelserna om tionden, sådana de återfinnas i landskapslagarne, ej något undantag. Deremot var sättet för användandet af tiondens fattigdel här ej det vanliga, ty i allmänhet stod denna del, såväl som det öfriga af tionden till de kyrkliga myndigheternas omedelbara förfogande att af dem för det afsedda ändamålet användas, under det att hos

¹ Härmed må jemföras stadgandet om tiondefördelning i *Ældre Eidsivathings-Christenret*. (Norges gamle Love indtil 1387, udg. ved R. KEYSER og P. A. MUNCH, Christiania 1846, Bd I, sid. 385); "En tiund skal a akre gera. oc skifta i flora luti. skal biscup taka þriðiung" (enligt en annan handskrift "florðong"). "kirkia annan. prestr hinn þriðia. fateker menn hinn flórða. oc fara bøendr sialfer mæd þeirra lut. oc skipti sem hann uill suara firi gudi..."

oss fattigtionden kvarhölls hos bönderna, hvilka efter eget bepröfvande hade att ombesörja dess utdelande.

Tvifvelaktigt är, hvarpå denna afvikelse i vårt land från det vanliga förhållandet kunnat bero. En författare har häri velat se ett medgifvande från den uppväxande kyrkans sida åt den urgamla svenska kommunalfriheten¹. Tager man emellertid i betraktande, å ena sidan, den brist på särskilda anstalter för vård af fattiga och sjuka, som ännu vid tiden för landskapslagarnes affattning i deras nuvarande form var rådande i Sverige, och, å andra sidan, vårt lands naturliga beskaffenhet, ligger det nära till hands att antaga, att fattigtionden fått kvarhållas af bönderna för att af dem utdelas helt enkelt af den grund, att det syntes omöjligt för kyrkan att omedelbart genom sina tjennare på ett tillfredsställande sätt fullgöra skyldigheten att sörja för de fattiga, och att genom denna anordning fattigmedlen ansetts skola på ändamålsenligaste sätt komma de fattiga till godo. Snart nog börjar dock en tendens till ändring af ifrågavarande förhållande att blifva märkbar.

Med kyrkans ökade makt och inflytande under den utveckling, hon nådde under senare delen af medeltiden, togos kyrkans ekonomiska krafter allt starkare i anspråk, och det är då lätt förklarligt, att, sedan under kyrkans hägn en mångfald anstalter för fattigas vård uppstått² och inom och utom desamma en vidsträckt välgörenhet börjat utöfvas, en

¹ FORSELL, Sveriges inre historia från Gustaf den förste, I (Sthlm 1869) s. 180 not 1. Hvad F. i sammanhang härmed yttrar, att den s. k. fattigtionden varit en för den svenska kyrkan egendomlig företeelse, är ej riktigt. (Jmf. t. ex. det å föregående sida anförda stället ur en af Norges gamla lagar.)

² Sådana anstalter omtalas på många ställen och under olika namn, vanligen hospital (spetal, spital) eller helgeandshus. Någon egentlig skillnad mellan de med olika namn betecknade inrättningarne är svår att finna, åtminstone hvad senare tider angår. De voro anstalter till lindrande af nöd öfverhufvud. I desamma upptogos fattiga sjuka, lama, lytta, husvilla och andra nödstälda. Se angående de särskilda inrättningarne REUTERDAHL, Svenska kyrkans historia, Lund 1863, III: 2 s. 287 o. ff., och STYFFE, Skandinavien under unionstiden, Sthlm 1880.

sträfvän skulle framträda att för kyrkans ökade behof till hennes omedelbara förfogande indraga de för kyrkliga ändamål afsedda medel, som förut på annat sätt disponerats.

Yngre Vestgöotalagens stadgande, att hälften af ursprungliga fattigtionden skulle utgå till hospitalet, visar en förändring i sådan riktning¹, och Uplandslagen angifver, såsom redan förut i annat sammanhang anmärkts, att vid tiden för lagens affattande äfven i Upland en rubbning af den gamla tiondefördelningen skett. I sjelfva verket torde inom detta landskap redan under midten af 1200-talet fattigtionden i dess helhet hafva blifvit till kyrkan indragen. Genom särskilda bref af 1252 för Attundaland, Tiundaland och Fjedrundaland meddelar konung Valdemar beträffande de tre folklanden stadfästelse på ett före hans tid skedd öfverlemnande af fattigtionde till Upsala domkyrka². Härvid talas visserligen endast om tredjedelen af fattigtionden (*tertiam partem de decimis. que pauperum vulgariter appellatur*), men af andra handlingar från ungefär samma tid synes framgå, att hela fattigtionden blifvit indragen. Denna uppfattning framträder t. ex. i ett af erkebiskop Lars i Upsala år 1261 till presterskapet utfärdadt bref, hvori det talas om "*decimam ecclesie sue uel nostram uel eciam ecclesie vpsaliensi que prius decima pauperum appellabatur vulgariter*"³.

¹ Af fattigtionden kunde enligt Vestg. L. II Kirk. B: XXXIX (jmf. Bisk. Br. stadga) en del komma att utgå jemväl till prosten och till Falköpings kyrka (se Schlyters Gloss. under *Skappa*). Äfven på andra ställen anslogs smådelar af fattigtionden till särskilda ändamål. Så föreskrefs 1248 (Sv. Dipl. I, s. 363), att bönderna i Östra, Vestra, Östbo, Sunnerbo och Vestbo härader hvart år skulle utgöra "ena skeppa korn, gott maal aff then fattige mants dhelen till Nydalaclosther". (Möjligen stå förenämnda båda bestämmelser i samband med de af RABENIUS, a. a., s. 42 not. 3, och FORSELL, a. a., s. 182 not. 2, anmärkta egendomliga afkortningarne af tionden i Skara och Vexjö stift.) Jmf. ock Sv. Dipl. IV, s. 468, o. V, s. 702 o. 703.

² Sv. Dipl. I, s. 355 och 356 (den 2 okt. 1252).

³ Sv. Dipl. I, s. 403 (den 1 maj 1261). Jmf. Sv. Dipl. I, s. 347 (den 3 dec. 1250) och 367 (den 11 nov. 1253). Konung Magnus' stadfästelse å ifrågavarande tiondeanslag den 15 maj 1279 (Sv. Dipl. I, s. 544) synes grunda sig på samma uppfattning.

Twist uppstod emellertid om domkyrkans och dess prelaters rätt till fattigtionden. År 1299 blef dess utgörande förbjudet inom de tre folklanden, till dess undersökning kunnat ske, med hvad rätt den af kyrkan upptagits. Undersökningen utföll till kyrkans förmån, och 1305 stadfästades kyrkans och prelaternas rätt till ifrågavarande tionde¹, och den bekräftades sedermera vid upprepade tillfällen².

Beträffande den fortgående indragningen af fattigtionden må här vidare anmärkas, att angående Strengnäs biskopsdöme år 1382 genom en öfverenskommelse jordegarn emellan³, hvilken öfverenskommelse påföljande år bekräftades af konung Albrecht⁴, bestämdes, att fattigtionden, som dittills icke såsom biskops- och kyrkotionden införts till kyrkoherbergena, utan blifvit innestående hos bönderna samt någorstädes olagligen behållen och annorstädes orätt och till skada fördelats, skulle tillika med annan, "tvælutis" tionde — nämligen biskopens och kyrkans — årligen aflemnas till hvarje sockens kyrkoherberge för att sedan användas till uppehälle för de kaniker, som sutto i kyrkan och voro födda inrikes, och för prester, som studerade utomlands, samt till åtskilliga andra kyrkliga behof. Beträffande Linköpings stift föreskrefs 1364, att $\frac{1}{3}$ af den fattigtionde, som af stiftet årligen utgick, skulle tillfalla domkyrkan för att delas mellan de vid densamma tienst-

¹ Se Sv. Dipl. II, s. 450 (den 29 juni 1305).

² Se Sv. Dipl. II, s. 617 (13 juni 1310) o. III, s. 344 o. 496 (den 9 jan. 1318 o. den 6 mars 1321). Jmf. ock Sv. Dipl. III, s. 530 (år 1321 eller 1322) samt CELSE: Bullarii Romano-Sveo-Gothici, Sthlm 1782, s. 201 (den 19 dec. 1466): "Prepositi et Capituli Upsaliensis petitio continebat, quod olim in regno Sveciæ, infra quod ecclesia ipsa consistit, omnes fere Prælaturæ et Canonix ex decimis sunt fundatæ, et claræ mem. Ericus III. R. S. nec non plures alii in eodem regno Successores, decimas hujusmodi ita concesserunt et donarunt, videlicet quod Rectores parochialium ecclesiarum tertiam partem earundem decimarum reciperent, ex reliquis vero duabus partibus, in commune granarium comportatis, A.-Episcopus Ups. unam et Præpositus et Capitulum præfati aliam, tertiamvero haberent ipsæ parochiales ecclesiæ pro structuris et reparatione earundem etc."

³ Riksarchivets pergamentsbref, n:o 1695 (den 11 mars 1382).

⁴ A. st. n:o 1912 (den 1 mars 1383).

görande kaniker. Och då efter denna tid hela fattigtionden skulle aflemnas vid sockenkyrkan tillika med annantionde i stiftet, synas de öfriga två tredjedelarne redan förut hafva blifvit disponerade¹. Af senare räkenskaper framgår, att desamma fördelats mellan själagården och hospitalet². I Skara stift har fullständigt indragande af fattigtionden skett i början af 1400-talet³. Genom en bulla af Innocentius VII år 1405 anslås nämligen den del af tionden, som förut behållits af landtbönderna, till underhåll åt kanikerna vid domkyrkan och en ökad gudstjenst⁴.

I öfrigt finnas ej — så vidt känt är — bestämda uppgifter om tiden, när fattigtionden blifvit bönderna frångagen. Att den likväl vid medeltidens slut öfver hela landet var till kyrkan indragen, kan med stor säkerhet antagas. I nyssnämnda handling af år 1405 anföres, att i de till Skara stift angränsande stiftet fattigtionden redan blifvit disponerad så, som i samma handling föreskrifves beträffande Skara stift, och på motsvarande sätt heter det äfven i konung Albrechts ofvannämnda stadfästelse af fattigtiondens indragning inom Strengnäs biskopsdöme, att den del af fattigtionden, som dittills innehållits hos jordegarne, der *liksom i andra stift* skulle utgå till de vid domkyrkan tjänstgörande kanikerna. Dessa yttranden häntyda på en allmän indragning af fattigtionden, och att en sådan indragning skett, bekräftas deraf, att i tionderäkenskaperna från 1500-talet benämningen *fattigtionde* aldrig återfinnes⁵.

Om än således hela fattigtionden frångogs bönderna, blef den dock ej i dess helhet dragen till andra ändamål,

¹ Riksarchivets pergamentsbref nis 624, 625 o. 626 (den 22 och 23 aug. 1364).

² RABENIUS, a. a., s. 42, not 3; FORSELL, a. a., s. 171, not 1.

³ I Helsingland synes fattigtionden hafva kvarhållits af bönderna till omkring år 1395. Detta år omtalas nemligen ett möte, vid hvilket inbyggarne i "Sundhed" åtog sig att till domkapitlet lemna den treding af tionden, som de dittills haft rätt att bibehålla för de fattiga. Jmf. STYFFE, a. a., s. 313, och REUTERDAHL, a. a., III: 2, s. 3.

⁴ Sv. Dipl. fr. 1401, I s. 467 (den 4 juli 1405). Bekräftas påföljande år af Gregorius XII. Anf. a., s. 604 (den 19 dec. 1406).

⁵ FORSELL, a. a., s. 171 not 1.

än med densamma ursprungligen afsetts, ehuru användnings-sättet blef ett annat. Åtminstone delvis blef den omedelbart anslagen till anstalter, upprättade till de fattiges och sjukes hjälp och skydd. Så skulle enligt yngre Vestgötalagen halfva fattigdelens gå till hospitalet, och att döma af förenämnda handling angående dispositionen af fattigtionden inom Skara stift, tillämpades denna fördelning äfven inom andra delar af landet. Denna handling innehåller nämligen en redogörelse för tiondefördelningen, sådan den skulle ab antiquis temporibus hafva varit vanlig in regno Suecie, och heter det dervid i fråga om den del, som ursprungligen qvarhållits af bönderna: "tercia pars vltorius subdiuidebatur in alias duas partes, quarum vna deputabatur pro pauperibus leprosis, infra eandem parrochiam degentibus, et alteram recipere et retinere solebant rustici seu agricultores, qui pro tempore in eodem regno morabantur". Att samma fördelning dock icke tillämpades öfver hela Sverige, är emellertid visst. Enligt den ofvan anförda påfylliga bullan af år 1466 beträffande Upsala stift förbehålles ej någon del hospitalen, och så var förhållandet äfven inom Strengnäs stift. Inom Linköpings stift fördelades den gamla fattigtionden lika mellan hospitalet, själagården och kanikerna. I Vesterås stift deremot synes i likhet med i Skara stift hälften af fattigtionden hafva gått till hospitalet¹. Anledningen till, att sålunda ej öfverallt vid fattigtiondens indragning viss del af densamma förbehölls hospitalen eller andra anstalter för fattiges vård, är kanske att söka deri, att inom vissa stift dessa inrättningar genom donationer voro så rika, att de kunnat uppehållas utan dylika anslag. Så har man sig bekant att t. ex. inom Upsala och Strengnäs stift dylika donationer voro synnerligen talrika². För öfrigt är det troligt, att, äfven der bestämda anslag ej voro fastställda, understöd af tiondemedlen i mån af behof lemnades de un-

¹ FORSELL a. a., s. 181.

² FORSELL, a. a., s. 191 not 1. — Enligt den såsom addit. 12 i Sdm. 1. intagna handling af år 1325 skulle "spitalin hafua en span korn aff hwarre hafno", ett stadgande, som ej inflöt i den år 1327 stadfästade lagen.

der kyrkans vård och skydd stående välgörenhetsinrättningarne.

Tager man härjemte i betraktande den storartade välgörenhet, som på denna tid utöfvades i synnerhet vid klostrén och från det högre kleresiets sida, och som möjliggjordes genom de rika tillgångar, öfver hvilka de kyrkliga myndigheterna fritt förfogade, torde man ej med skäl kunna antaga, att indragningen af fattigtionden från den synpunkten varit af betydelse, att derefter mindre del än förut af de för kyrkliga ändamål afsedda medel blifvit använda till de fattigas underhåll och hjälp. Den skedda förändringen har dock säkerligen varit af största vigt för utvecklingen af fattigväsendet inom Sverige.

Som enligt landskapslagarne bönderna skulle hos sig kvarhålla vissa medel, hvilka uttryckligen voro ämnade till utdelning åt de fattiga, ligger det antagandet nära till hands, att, sedan det så småningom visat sig, att fattigvården ej vidare lämpligen kunde ombesörjas genom enskildes allmoseutdelning, utan kräfde ett omedelbart ingripande från det världsliga samhällets sida, dessa medel liksom annan tionde sockenvis sammanförts och af samhället eller under dess kontroll användts. Dessa tiondemedel hade då helt naturligt kommit att bilda det materiela underlaget för en ordnad allmän fattigvård, vid hvars utöfvande socknen kommit att utgöra enheten. I den omnämnda beskrifningen på tiondefördelning, som innehålles i de ofvan anförda handlingarne från åren 1405 och 1406, finnas ock vissa uttryck, som tillåta den tolkningen, att en utveckling i nu angifven riktning redan börjat. Efter ordalagen att döma skulle hela tionden inom socknen sammanföras, ty tiondens läggande i särskilda delar skedde enligt desamma af socknens *hopsamlade* tionde¹; och då det föreskrifves, att den

¹ I Innocentius förut anförda bulla af år 1405 heter det bland annat: ". . . omnes decime frvgum . . . pro tempore diuidebantur in hunc modum, videlicet in singulis parrochiis singularum parrochialium ecclesiarum infra dictum regnum consistencium colligebantur insimul, et de illis fiebant tres partes . . ."

ena hälften af den ursprungliga fattigtionden, den hälft, som motsvarade hospitalsdelen i den yngre Vestgöotalagen, skulle användas *pro pauperibus leprosis infra eandem parochiam degentibus*, tyckes detta antyda, att en viss samhörighet i fattigvårdshänseende börjat göra sig gällande sockenborna emellan.

Då nu fattigtionden togs från bönderne och socknarne, kunde det frö till en ordnad fattigvård på kommunal grund, som fanns i landskapslagarnes ifrågavarande bestämmelser, ej komma till utveckling. Uppmärksamheten drages i stället till de särskilda anstalter för underhåll af fattige, sjuka och svaga, som inom olika delar af landet uppstått. Dessa hospitalsinrättningar blifva föremål för kyrkans synnerliga omvårdnad, och talrika enskilda donationer till desamma visa det stora allmänna intresse, hvarmed de omfattades. Hospitalen bilda medelpunkten för den verksamhet, som afsåg omsorgen om de fattige, och de hafva i fråga om fattigväsendets utveckling inom landet sin stora betydelse, då uppkomsten af desamma betecknar början till vidtagande af allmänna åtgärder till de fattiges vård. Ännu hade dock den genom dessa anstalter öfvade välgörenhet i det hela karakteren af frivillighet, och om än de särskilda anstalterna vid utöfvandet af sin verksamhet voro bundna af vissa regler, så saknades dock en för dem gemensam ordning, som för de olika inrättningarna anvisade viss bestämd uppgift i förhållande till öfriga anstalter och till fattigvården i allmänhet. En förbindelse mellan de olika inrättningarna fanns ej, utan hvar och en af dem öfvade välgörenhet oberoende af de öfriga. En ordnad allmän fattigvård — låt vara i blott begränsadt omfång — existerade ännu ej vid slutet af medeltiden. Uppkomsten af dessa inrättningar är i alla händelser i fattigvårdsafseende ett väsentligt framsteg, och fattigväsendets utveckling inom Sverige är för lång tid på det närmaste förbundet med hospitalsväsendets vidare utbildning.

II.

Reformationens genomförande i Sverige, som så djupt ingrep i alla kyrkliga förhållanden, lemnade ej heller det med kyrkan nära förbundna hospitalsväsendet oberördt. Till det yttre och särskildt med afseende å de medel, hvar öfver hospitalen till fyllande af sin uppgift hade att förfoga, inträdde dock säkerligen genom reformationen ingen väsentlig förändring. Det återbördande af gods från kyrkor och kloster, som tilläts genom Vesterås recess, var ej afsedt att sträcka sig äfven till de gods, som gifvits till de fattigas uppehälle under helgeandshus, hospital, sjukstugor o. s. v.¹, och då recessen dock gifvit några anledning "att ryckia och kippa i frå helgandz hws, Spittaler och siwkastugur", den del, hvarmed de fattiga skulle uppehållas, så utfärdade Gustaf I ett allmänt skyddsbref för hospitalerna i riket, hvori han uttryckligen förklarar, att recessen ej hade tillämpning på ifrågavarande slags gods, utan att, om någon förmenade sig hafva rätt till dylikt gods, skulle "ther om randzakas och dömas effter lagboken och ecke effter recessen"². Någon anledning att anse, att dessa bestämmelser ej i det hela verkligen iakttagits, finnes ej, och man kan med säkerhet antaga, att åtminstone största delen af de till milda stiftelser hörande godsen äfven efter reformationen blifvit vid desamma bibehållna. Beträffande åter den del af tionden, som ännu vid medeltidens slut ingick

¹ Se Laurentii Petri förklaring på Vesterås recess. (THYSELIVS, Handlingar rörande Sveriges inre förhållanden under konung Gustaf I, 1:sta afd., Sthlm 1841, s. 80.)

² Konung Gustaf I:s registratur (Handlingar rörande Sveriges historia, 1:sta serien) den 25 Jan. 1528.

till hospitalen, blef denna nog i regel indragen till kronan. Den kom derigenom under konungens förfogande, men detta är ej liktydigt med, att den drogs till andra ändamål än förut. Fall förekomma visserligen, der "spetsaldelen" blifvit disponerad på sätt, som tyckes ej hafva något samband med frågan om fattigas vård¹, men den bestämda regeln synes hafva varit, att ifrågavarande tiondedel af konungen blifvit använd till hospitalens och helgeandshusens bästa², och det torde i alla händelser vara oriktigt att³ anse, att tiondens indragning skulle betydligt hafva inskränkt tillgångarne för de fattiges och sjukes underhåll. Skulle för öfrigt äfven någon del af de inkomster, som förut tillkommit hospitalsinrättningarna, hafva blifvit dem fräntagen, så motvägdes detta af de nya tillgångar, som bereddes dem, särskildt derigenom att under Gustafs I:s regering en del af den egendom, som förut tillhört klostren, i stället bestämdes till de fattiges underhåll, antingen så att klostren förändrades till hospital, eller så att viss klosteregendom lades till hospitalen⁴.

Reformationen kan således ej sägas hafva medfört någon egentlig minskning af de medel, som voro afsedda att tjena till uppehållande af hospital och andra välgören-

¹ Jmf. Gustaf I:s reg. den 26 aug. och 1 sept. 1527; den 7 okt. 1532; den 31 okt. 1537; den 12 nov. 1538.

² Jmf. anf. reg. den 24 juni 1529; den 13 jan. 1530; den 23 aug. 1531; den 25 april 1537 och förläningsbref för de fattige i Söderköpings hospital af år 1541.

³ Säsom, bl. a., HOLMSTRÖM, Kyrklig fattigvård, Lund 1892, s. 84.

⁴ Jmf. anf. reg. den 24 juli 1527; den 24^e juni 1529; den 13 nov. 1530; den 15 april 1533; den 10 febr. 1539; den 1 aug. 1540; samt den 1 sept. 1527 och den 26 maj 1529 (jmf. den 9 april 1528), (Kronobäcks kloster förvandlades till hospital); den 28 aug. 1528 (gråbrödraklostret vid Nylödöse förvandlas till hospital); den 6 sept. 1529 (helgeandshuset i Vadstena tillägges de landbor, som tillhört svarbrödraklostret i Skenninge); den 12 sept. 1529 (helgeandshuset i Jönköping uppgår i gråbrödraklostret derstädes, hvilket i stället skulle omhändertaga de fattige); den 26 april 1530 (Enköpings kloster förvandlas till hospital); den 27 jan. 1531 (gråbrödraklostret i Stockholm förändras till hospital); den 6 mars 1539 (klosteregendom tillägges hospitalet i Skara).

hetsinrättningar¹. Reformationens betydelse för dessa inrättningar och derigenom för fattigväsendet är dock genomgripande, i det att efter reformationen hospitalsväsendet, dess ordnande och utbildning betraktas ej såsom en kyrkans utan såsom en statens angelägenhet. De kyrkliga myndigheternas bestämmanderätt öfver hospitalen upphör, och dessa komma i stället under kronan. Gustaf I meddelar de föreskrifter och anbefaller de åtgärder, han med afseende å dem finner lämpliga. Han bör, såsom det säges i ingressen till den af Gustaf I med rådet stadfästade ordningen för Stockholms helgeandshus och hospital², på sitt "Embetes vegna . . . såå vell veta the fattiges bästa, som alle andres". Han förordnar sålunda om förflyttande af hospital från en ort till annan³ och påbjuder förenandet af mindre inrättningar till större⁴. Han tillsätter föreståndare för och anordnar uppsigt öfver hospital⁵, och han fastställer för hospital gällande stadgar och ordningar.

¹ Jmf. FORSELL, s. 190, a. a., och ANJOU, Svenska kyrkoreformationens historia, 3:dje afd., Upsala 1851, s. 35.

² Gustaf I:s reg., den 15 sept. 1533.

³ Anf. reg. den 28 aug. 1528, (från gamla Lödöse till Nylödöse).

⁴ Anf. reg. den 27 jan. 1531 (med det till hospital förvandlade gråbrödraklostret i Stockholm förenas det dåvarande helgeandshuset samt öfriga sjukstugor i staden med all till dessa inrättningar hörande ränta). (Jmf. anf. reg. den 15 sept. 1533 och den 10 juli 1537(?)); den 20 jan. 1532 (Helgeandshuset och sjukstugan i Vadstena sammanslås).

⁵ Anf. reg. den 24 april 1525: borgmästare och råd i Söderköping anbefalles tillsätta föreståndare för helgeandshuset derstädes; den 30 juli 1529 (privilegiibref för Stockholm): "Borgmestere och Rådth Rådha om helgandzhusedt. helgandzholmen. och tedt folk ther ingiffwäs och jnne-ligger." Vid hospitalsinrättningarnes förut omnämnda sammanslagning till ett hospital i Stockholm föreskrifves: "skola Borgmestare och Rådth hafva thet j sin befallning och skicka ther förstondare till som dogse och nyttighe vara kunna Och ellies så bestyrat at medt the fattige redheliga tillgå i alla motto." (Anf. reg. den 27 jan. 1531). Ang. hospitalet i Vadstena föreskrifves likaledes, den 20 jan. 1532, att borgmästare och råd skulle hafva hospitalet under "sit regemente" och deröfver förordna föreståndare. Hospitalet i Viborg öfverlemnas till viss person, som skulle förestå detsamma (anf. reg. den 12 juli 1538). — Enligt de i anf. reg. intagna handlingarne ang. instruction för de tillämnade seniorerna (den 7 april 1540) och den till-

Hospitalens ställning, sådan den sålunda utbildats under Gustaf I, förändrades ej under hans söner. Af dessa synes i synnerhet Johan III hafva verkat för hospitalens förbättring. Anslag af honom till dylika inrättningar tala derför, och från hans tid härstammar den första allmänna hospitalsordning. Denna hospitalsordning, som innehålles i kapitlet "om Hospitaler och Siwkastoffuor" uti 1571 års kyrkoordning¹, har dock sin betydelse ej så mycket genom de föreskrifter, den meddelar, som i det förhållandet att den var uttryckligen fastställd att, gemensam för alla hospital, lända till efterrättelse öfver hela landet. De bestämmelser, den innehöll, hade säkerligen redan förut allmänt tillämpats. Jemför man denna hospitalsordning med den redan i förbigående omnämnda ordning eller "skrå" för Stockholms helgeandshus och hospital², visar sig en nära öfverensstämmelse dem emellan, och den förra framträder såsom till väsentliga delar endast ett utdrag ur den senare. Det kan ock antagas, att sistnämnda hospitalsskrå, såsom af konungen fastställd för landets största hospital, i tillämpliga delar så småningom börjat tjena till ledning äfven vid öfriga hospital i riket redan före kyrkoordningens fastställande, och att denna i förevarande afseende endast stadfäster, hvad som faktiskt bestod. Till bevis, att så verk-

ämnade konservatorn (den 9 april s. å.) i Vestergötland var afsigten, att hospitalen skulle stå under seniorernas och konservatorns uppsigt. Regementsformen för Vestergötland den 9 april 1540 (STIERNMAN, Riksd. o. mötens beslut, I, s. 137 o. ff.) lemnar uppsigten öfver hospitalen till ståthållaren och hans medråd. Jmf. brefvet den 1 aug. 1540 till Gustaf Olsson, hvilken, enligt hvad af sistnämnda handling framgår, förordnats till ståthållare i Vestergötland.

¹ Se Handlingar rörande Sveriges historia, 2:dra serien, 1:sta afd., s. 174 o. ff.

² Se Handlingar rörande Sveriges historia, 1:sta serien, VIII, s. 289 o. ff. — Denna för svenska hospitalsväsendet viktiga stadga synes, ehuru tryckt redan i Thyselii handlingar rörande Sveriges inre förhållanden under konung Gustaf I, 2:dra bd. s. 42 o. ff., endast föga uppmärksammas vid föregående behandling af svenska fattiglagstiftningens historia. ANJÖV omnämner den i förbigående i sitt arbete: Svenska kyrkoreformationens historia, Upsala 1851, 3:dje afd. s. 33.

ligen varit förhållandet, må här anföras, att bland de framställningar, som biskoparne hade vid utskottsmötet i Stockholm år 1635, äfven var den, att biskoparne begärde få veta: "om icke Regeringen behagade och för godt funno, att gamble Konungh Gustaffz hospitaalskrår måge här effter hållas och effectueras, serdeles hvadh som uthi kyrckjorordningen der om ihugkommes och förmäles"¹. Häraf framgår tydligt, att under en tid, som ej var långt aflägsen från tiden för kyrkoordningens tillkomst, ett bestämdt samband mellan ifrågavarande stadganden i kyrkoordningen och 1533 års hospitalsordning antogs.

Dessa hospitalsordningar lemna en ganska klar bild af hospitalens inre organisation. De föreskrifter, som beröra hospitalens yttre förhållanden, äro deremot ganska knapphändiga. Enligt hospitalsordningen för Stockholms helgeandshus hade hospitalet, hvilket under uppsigt af borgmästare och råd skulle förestås utaf särskilda af dem utsedde föreståndare eller förmyndare med biträde af en syssloman, en dubbel karakter. Det var dels en tillflyktsort för orklösa ålderstigna, som sökte sig dit för erhållande af nödig vård, dels en fattigförsörjningsanstalt. Der skiljes nemligen på fribröder och systrar, hvilka åtnjöto s. k. fribröd, med bättre och rikligare kost än öfriga hjon, och de hjon, som voro intagna i sjukstugan. I fribrödet intogs, der ej särskilda orsaker förelågo, endast gammalt, oberyktadt folk, "the ther gott borgerskap ij theras framlidna ålderdom vppehollett haffua", och dessa endast för så vidt de förde så mycket med sig in, att det ansågs lända hospitalet till fördel. Sjukstugan åter var afsedd för sådana, som "elende ähre och ingen hullan haffua". Äfven andra kunde emellertid der intagas, om de förde med sig så mycket, att det förslog till deras underhåll. I sjukstugan, egentligen afsedd för dem, som voro så sjuka, att de ej kunde reda sig själfva, kunde för öfrigt med förmyndarnes tillstånd upptagas och herbergeras äfven sådana fattiga,

¹ Se Handlingar rörande Sveriges historia, 3:dje serien, V, s. 43.

som genom betleri i staden sjelfva kunde skaffa sig sin föda, och skulle dessa erhålla ett "vårtecken" af förmyndarne, hvarigenom de berättigades att tigga i staden.

I kyrkoordningen äro bestämmelserna delvis härifrån afvikande. Så bestämmes i denna, att tillsättandet af syssloman och föreståndare skall ske med biskopens eller kyrkoherdens råd. Angående anordnandet af fribord saknas uttrycklig föreskrift, och denna inrättning har väl ej heller funnits vid de mindre hospitalen. Att sjelfva saken ej är för kyrkoordningen okänd, framgår dock t. ex. af stadgandena, att det skulle aktas derpå att ingen "föргеffues" (= för intet, utan nytta) intoges å hospitalen, som var så stark, att han kunde "stå sig före och tiena sitt bröd", samt att gamla och oföra personer kunde i hospitalen intagas, om de bjödo in med sig allt, hvad de egde. Kändt är äfven, att vid flere hospital ifrågavarande anordning funnits¹, och för dessa kan man antaga, att 1533 års hospitalsordning i förevarande afseende tjenat till ledning.

I fråga om beredandet af medel till hospitalen, stadgar 1533 års hospitalsordning, utom hvad som rörer hemfallande till hospitalen af hospitalshjons qvarlätenskap, allenast att då något fattades i hospitalen, skulle förmyndarne låta kungöra det för presterna, som då hade att förmana folket att komma de fattiga till undsättning². I kyrkoordningen stadgas i stället, dels att hopsamlade af medel till de fattige skulle göras hvarje helgdag, då mesta folket var tillsammans, dels att från hospitalen vid domkyrkorna, hvilka hospital skulle med årlig inkomst så försörjas, att der kunde uppehållas minst 30 fattiga sjuke, "biddare"

¹ Så t. ex. vid Söderköpings hospital. (Jemf. Kamm. Oecon. och Comm. Dep. Förordnings Utsk. Handl. 1765 och 1766, vol. I, n:o 115, Riksarkivet). I EMPORAGH kyrkoordningsförslag omnämnas "frijbröder och systrar" i kapitlet "Om Hospitaler och Siukstugor" p. IX. (Handl. rör. Sveriges hist. 2:dra serien, 2:dra afd. II s. 368).

² Att i händelse af behof insamlingar gjordes äfven utom staden synes framgå af det öppna brevet om insamlingar till helgeandshuset i Stockholm den 12 nov. 1527.

skulle, "såsom alltid haffuer varit seder", utfara i stiftet att göra insamlingar till desamma¹.

Beträffande området för de särskilda hospitalens verksamhet är att anmärka, att detta ej var bestämdt begrän-

¹ De "biddare", som i kyrkoordningen omtalas, äro icke tiggare (såsom antages af BROOMÉ, a. a., s. 60, och LAMMERS, s. 568 i "Das Armenwesen und die Armengesetzgebung in europäischen Staaten", herausg. v. *Emminghaus*, Berlin 1870) utan hospitalens almosesamlare. (Jmf. HAMMARSKJÖLD, Om lösdrivare och deras behandling, s. 66 not. 1, och ANJOU, a. a., s. 34).

Dylika "biddare" omtalas långt före tiden för kyrkoordningens tillkomst. (Jmf. Riksarkivets pergamentsbref, n:o 795 (den 30 nov. 1367), samt Gustaf I:s reg. den 20 sept. 1523 och den 10 aug. 1525. I sist anförda handling bestämmes: "the fatighe krancke menniskior som liggia j helgonhusit wthij Sudher köpingh maagha och schula för theres stora armodh och fatigdom haffua theres biddare in paa ölandt som ther till theres behoff tiggia och sammancka schal gudz almosze.") — I Upsala stift synes man snart hafva upphört att genom biddare insamla medel till hospitalet. Vid prestmötet 1612 öfverenskomts, att biddare ej vidare skulle på de fattiges vägnar utsändas, enär de behållit "för theras omak halffparten, eller til thet minsta tridie parten" af det hopsamlade. Pastorerna skulle i stället årligen genom sexmännen eller rotmästarne upptaga och till hospitalet öfversända de gåfvor, som för detsamma erhållits (Upsala Domkapitels memorial af den 2 nov. 1613). I regel bibehöllos dock biddare länge vid hospitalen. Flere för hospitalen mot slutet af 1600-talet fastställda stater upptaga uttryckligen "allmosebedjare" bland de vid desamma anställda personer, t. ex. staterna för Vadstena hospital den 21 nov. 1698 och Skara hospital den 20 juli 1691. (Jmf. Kammar-Oeconomie och Commerce Deputations berättelse angående kronohospitalen i Sverige och Finland den 23 sept. 1756, Sv. ecclesiastika handlingar, 12, n:o 40, Riksarkivet). Vid prestmötet i Linköping den 6 sept. 1744 framstälde konsistorium för presterskapet frågan om "Bedderiens vphiel-pande och befordran i alla Församlingar af Stichtet; medan the af Kongl. Maj:t i Staten för Hospitalerne nämnas, samt i andra Sticht äro, och i thetta tilförene varit årligen öfver alt idkade, tå the ansenligt bidragit till Hospitalens och the fattiges hielp och gagnande". Här af framgår, att ännu i midten af adertonde århundradet det varit allmänt brukligt, att genom särskilda utskickade samlas bidrag till hospitalen. Beslutet vid nämnda prestmöte blef ock att "bedderien" åter skulle komma till stånd äfven i Linköpings stift, och blef detta sedermera vid prestmöte den 13 sept. 1753 ytterligare bekräftadt, dervid närmare bestämmelser om insamlandet och kontrollen meddelades. (Jmf. Linköpings Domkapitels Circularer).

Jmf. angående förevarande fråga äfven LAURELI och EMPORAGI kyrkoordningsförslag. (Handlingar rörande Sveriges historia, 2:dra serien, 2:dra afd. I s. 475 och II s. 367).

sadt. Det är dock tydligt, att vid ledigt rum i hospitalen företrädesrätt var lemnad fattig från det distrikt, hvarifrån bidrag till hospitalet inflöt. I hospitalsordningen för Stockholm stadgas härom, att endast inom staden insjuknade personer skulle i hospitalet intagas. I kyrkoordningen föreskrifves, att infödda personer främst skulle intagas, och att först derefter, i mån af utrymme och tillgångar äfven andra behöfvande skulle mottagas¹.

Angående vården af fattiga utom hospitalen äro stadgandena under reformationstidehvarfvvet få och obestämda. I 1571 års kyrkoordning förekommer i sammanhang med bestämmelserna om hospitalen äfven föreskrifter om inrättande af sjukstugor inom socknarne. Der framhålles nämligen önskvärdheten af, att i hvar socken upprättas en liten sjukstuga för 4 à 6 personer, hvilka skulle underhållas genom almosor, och skulle landtpresten uppmana sockenborna att vara behjelpiga vid stugornas uppförande. Detta stadgande har tillagts en ej ringa vikt, då i detsamma setts ett bevis för, att socknarnes skyldigheter i afseende å fattigförsörjningen vid denna tid börjat ådraga sig lagstiftarnes uppmärksamhet². Utan tvifvel visar det ock, att socknen såsom enhet tänkts i viss förbindelse med fattigvården³.

¹ I EMPORAGH kyrko-ordningsförslag (Handlingar rörande Sveriges historia, 2:dra serien, 2:dra afd. II, s. 370) har motsvarande stadgande följande lydelse: "Först infödde, eller länge boende i landet, Stiffiet, staden, eller soknen, och sedan andre, när som omtränger, och ther kunna underhåldne warda, men icke flera".

² Se BERGFALK, Om försvarslösa personers behandling, Upsala 1833, s. 76, och HULTGREN, Om pauperismen, Sthlm 1855, s. 35.

³ Detta framträder för öfrigt ej uti 1571 års kyrkoordning för första gången i lagstiftningen. Redan i 1533 års hospitalsordning har en dylik uppfattning kommit till uttryck, då der stadgas, att, om någon fördes in till sjukstugan från landsbygden, "them skola förmyndarena senda hem igen, att huar församlingh måå föda sijna siuka". Denna föreskrift synes efter ordalagen att döma till och med ålägga församlingarne en bestämd förpligtelse med afseende å de fattige. Säkerligen är dock innebörden af föreskriften blott den, att en församling ej egde att annan församling till last direkt skjuta ifrån sig fattiga, som voro så eländiga, att de ej kunde reda sig sjelfva, ty hvarken den förutgångna eller den efterföljande

Stadgandet pålägger emellertid ej socknarne någon som helst förpligtelse att uppbygga dylika stugor, eller att underhålla fattiga och, då det efter ifrågavarande bestämmelse heter: "Dock ehuru om thetta stycket gå kan etc.", så tyckes lagstiftaren ej heller haft någon säker förhoppning om, att den meddelade föreskriften skulle komma att hafva någon vidare verkan. Sammanställes detta dermed, att socknarnes ifrågavarande deltagande i fattigvården uttryckligen angifves såsom påkalladt, *derför* att de allmänna hospitalen voro få och svaga, synes sannolikt, att lagstiftaren ej ännu tänkt sig en hufvudsakligen på socknen såsom enhet grundad allmän fattigvård, utan att den genom hospitalen utöfvade fattigvården fortfarande framstått såsom det väsendtliga, och att fattigvården inom socknarne uppfattats såsom anslutande sig till och supplerande denna. Med en sådan uppfattning af sambandet mellan hospitalen och socknarne i fattigvårdsafseende passar ock väl tillsammans den i kyrkoordningen lemnade föreskriften om användandet af de medel, som enligt gammal plägsed om helgdagarne hopsamlades. Dessa skulle nämligen "komma till fattigt folk, antigen thet som thet wid Kyrkiona är j någhor sådana liten Siukastoffuo . . . , eller ock the som liggia vthi almenneligh Hospital j Städerna". Sjukstugorna betraktades såsom ett slags underafdelningar till de af staden underhållna eller understödda centralanstalterna för fattigvården, hospitalen¹.

Af förevarande stadganden i kyrkoordningen torde man således ej finna något bevis för, att en förpligtelse, om ock ej lagbestämd, vid tiden för kyrkoordningens tillkomst skulle hafva förefunnits för socknarna att försörja sina fattiga, eller att socknarne öfver hufvud taget då på annat sätt medverkat i fråga om fattigvården, än att frivilliga bidrag till fat-

utvecklingen af församlingens ställning i fattigvårdsafseende ger vid handen, att en dylik förpligtelse vid denna tid kan hafva förefunnits.

¹ I synodalprotokollet för Strengnäs stift 1618 under "variæ inquisitiones" bestämmes: "4:o. Permissum ægrotis in Axberg i Närkie att beholla Eleemosinas af både Soknarna, eller ægrotj skola föras till hospitalet i Örebro."

tiges underhåll sockenvis insamlats och redovisats. Med afseende å sådana fattige, som ej erhöillo tillträde till hospitalen eller intogos i sjukstugorna, och hvilka ej beröras af kyrkoordningens ifrågavarande stadganden, framträder ej heller på något sätt en socknarnes skyldighet att svara för deras underhåll.

Dessa fattige hade att genom betlande söka förskaffa sig nödigt uppehälle, och de voro dervid icke bundna vid socknarne eller andra bestämda distrikt, utan egde att i regel fritt begifva sig hvar som helst, der de ansågo sig säkrast kunna erhålla understöd¹. Vanligt var, att de till styrkande af sin nöd af presten i hemorten fingo ett rekommendationsbref eller pass, och en med sådant pass försedd tiggare anbefaldes ofta särskildt af presten i den församling, dit han kom, till församlingsbornas barmhertighet². Att ett dylikt anbefallande af fattige skulle utöfva stort tryck på församlingsborna att om möjligt bisträcka dem, är naturligt. För att den härigenom förorsakade bördan ej skulle blifva onödigtvis betungande, blefvo föreskrifter meddelade, som afsågo, att gifva trygghet för att rekommendationer gäfvos endast de verkligt nödstälde³. Lika litet som emellertid tiggaren först genom särskildt tiggarepass berättigades att tigga, lika litet begränsades genom dessa föreskrifter hans rätt att söka understöd, hvar han fann lämpligast. Att de faktiskt kommo att inverka i viss mån hämmande på tiggarnes kringströfvande, är väl troligt, då saknaden af särskild rekommendation väsendtligt

¹ Hvad i Vesterås ordinantia 1527 och Vesterås stadga 1528 föreskrives, att fogdarne skulle taga vara på ståtare och tiggare och icke tillstādja dem att gå och ljuga, torde ej hafva afsett att begränsa rätten för de *fattige* att söka almosor. Stadgandet i Regementsformen för Vestergötland den 9 april 1540, att inga kring landet löpande husbondelösa personer skulle lidas, berör säkerligen ej heller de fattige.

² Jmf. ANJOU, Svenska kyrkans historia ifrån Upsala möte år 1593 till slutet af sjuttonde århundradet. Sthlm 1866, s. 361.

³ Örebro concillii beslut år 1529 (STIERNMAN, Riksdagars och mötens beslut, I s. 94) föreskref, att biskoparne icke för ringa saker skulle gifva ut "tiggia Breeff, Folckena til Tunga".

minskade utsigten för tiggaren att erhålla hjälp. Härvid är dock att märka, att dessa föreskrifter angående passgifvande ej — så vidt de äro kända — gifva vid handen en afsigt att hålla tiggaren inom hemsocknen. Snarare vill det synas, som om stiftet ansetts såsom det distrikt, inom hvilket den fattige i regel borde hålla sig¹.

Någon förbindelse för socknarne att sörja för sina fattiga kan på anförda grunder ej antagas hafva förefunnits under denna period. Bördan af fattigvården, i den mån denna uppfattades såsom en allmän angelägenhet, hvilade väsendtligen omedelbart på staten, och utöfvandet af den allmänna fattigvården var förlagdt till hospitalsinrättningarna. Reformationstidehvarfvets offentliga fattigvård torde kunna karakteriseras såsom en genom hospitalen utöfvad statsfattigvård.

Redan kyrkoordningens stadganden om sjukstugor visa emellertid, att den fattigvård, som genom hospitalen utöfvades, ej längre ansågs tillfyllestgörande. Behovvet af att vidtaga åtgärder till understödjande af äfven sådana fattiga, som ej kunde mottagas i hospitalen, hade framträdt, och Carl IX yttrar i sitt testamente år 1605 sin afsigt att göra en ordning om de husfattiga på landet². Då dessutom de

¹ ANJOU, sist a. a., s. 361, omnämner en öfverenskommelse år 1617 af presterskapet, att ingen prest skulle inom sin församling pålysa om utstiftes tiggare, om dessa ej voro försedde med biskoparnes bref. Se ock THYSELIOUS, Handlingar rörande svenska kyrkans och läroverkens historia, 2:dra h. s. 264, der det i 17:o af "Archie Biskopens författade puncter, at achtas i församlingarne, den 9 junii 1619", föreskrifves: "ingen tiggare skall här effter besökia något främmande stift om hielp, med mindre han hafwer Episcopi och Capituli förskrift, elljest skall ingen Pastor fördrista sig lysa för honom." — I protokollet öfver prestmötesförhandlingarna i Strengnäs stift af den 1, 2, 3:dje sept. 1620 heter det: "Pastores admoneras alfarligenn, att the icke leviter meddela någrom tiggjarum bref, som thett icke ähre werde. Item, att ingom tiggjarom skall meddelas almoso och hialp, eij heller lijstas för honom, medh mindre hann Capituli commendation hafuer."

² STIERNMAN, Riksd. o. mötens beslut, I s. 624 och 625. Enligt testamentet att döma skulle i denna ordning, hvilken aldrig utkom, hafva förordnats om fattigstugors uppförande vid kyrkorna till herbergerande af de

befintliga hospitalens tillstånd lemnade mycket öfrigt att önska, enär de börjat förfalla och ej motsvarade de anspråk, som med skäl kunde ställas på dem¹, så är uppenbart, att vid reformationstidehvarfvets slut en genomgripande reformation af fattigväsendet framstod såsom i hög grad önskvärd och nödvändig.

fattiga, som, enligt hvad genom årligen anställd ransakning kunde utrönas, funnos inom socknarne och ej kunde komma in i de allmänna hospitalen. Till dessa fattiga skulle anordnas en del af tionden, och skulle de i öfrigt uppehållas genom almosor. Jmf. Carl den niondes lagförslag K. B. kap. 21—25 (Handl. rör. Sveriges hist. 2:dra ser.), der bestämmelser upptagas dels om hospitalens byggande och underhåll, dels om försörjandet af fattige utom hospitalen. Vid hvarje sockenstuga skulle en sjukstuga uppbyggas och de deri intagna fattige försörjas genom en del af kyrkotionden och genom almosor, som de i socknen boende voro skyldige att gifva, när de gingo till kyrkan, antingen "en skeppa brödh, eller hvad the efter empna thera förmå". De fattige, som ej på detta sätt kunde underhållas, erhöles derom biskopens bevis och hade att genom tiggeri söka nödig hjälp. — Äfven Rosengrenska lagförslaget innehåller (A. st. s. 549 ff.) stadganden om de fattiges försörjande. Bland annat föreskrifves, att kyrkoherdarne hade att förmana sockenborna att vid kyrkan uppbygga sjukstugor, der "fattigt och förlamadt folck kunne boo och wijstas, och sedhan andra Christna menniskior, som the fattiga aff en broderlig och Christelig kärleek något meddeela wela när the gåå til Kyrkio, kunna tå haffwa tillfälle medh theras almosor them besökia och iblandh them skiffia och deela, och skola för then skull the fattige aff then sochn ther the upfödde äre allena gå effter theras allmosa och födha, och icke uthan sochn. Men ähr och sochn så lijten och oförmögen, att then icke förmå födha så många fattiga som ther i sochn finnas, tå måge samme förlamadhe medh theras Kyrkioherdes och Kyrkiones Sex Mäns bewijs gå i andre nästa sochner, en eller två, effter som tå lägenheeten kan wara till, och icke wijdare."

¹ Jmf. hertig Carls besvärspunkter den 10 juni 1602 (STIERNMAN, Riksd. o. mötens beslut, I s. 523). Der omnämnes, att "uthi Upsala Hospital äre siu personer af hunger döde wordne och döö alle dagar flere, och här" (i Stockholm) "uppå gaturne finnes ju alle dagar folck, som är af hunger dödat blefwet."

III.

Under Gustaf II Adolfs regering börjar en period af liflig verksamhet på fattiglagstiftningens område. Olika förslag till fattigväsendets ordnande följa tätt på hvarandra, hvilka på skilda vägar söka nå det gemensamma målet, undertryckandet af lösdrifveriet, som på ett oroväckande sätt tilltog, och beredandet af trygghet för, att de verkligt fattige erhöllo erforderlig hjälp.

Af stadgan om städernas administration år 1619 synes, att regeringens uppmärksamhet då är fästad på hit-hörande frågor. I denna stadga gifvas ganska utförliga föreskrifter om fattiga barns vård, och förordnas dervid om upprättande af ett barnhus i hvarje stad samt om de äldre barnens hållande till arbete. Derjemte meddelas äfven vissa bestämmelser till förhindrande af, att städerna skulle blifva allt för öfverlupna af tiggare. Det föreskrifves nämligen, att ingen skulle tillåtas tigga inom staden längre tid än 8 dagar, och detta endast, för så vidt den fattige, sedan han med intyg från kyrkoherden i hemorten styrkt sin nöd, dertill erhållit tillstånd af borgmästare och råd. Hospitalens ställning till fattigvården beröres ej omedelbart uti ifrågasvarande stadga, utan hänvisas i detta afseende till den ordning om hospitalen, som konungen hade för afsigt att låta författa¹. Längre dröjde det ej heller, förrän åtgärder vidtogos till förverkligande af den sålunda uttalade afsigten.

¹ Se Stadgan om städernas administration och uppkomst i riket af den 26 dec. 1619 (STIERNMAN, Ekon. förf. I, s. 731 ff.), § 32 och 33. — Ang. betydelsen af denna stadga, se ODHNER, Bidrag till svenska städernas och borgarståndets historia före 1633. Upsala 1860, s. 59 ff.

Den 11 Mars 1620 infordras presterskapets betänkande öfver vissa till detsamma hänskjutna punkter angående hospitalens reformerande¹. Dervid framhålles, att, trots kronans omkostnad för hospitalen, dessa dock ej motsvarade sitt ändamål, och att tiggeriet icke hade "ända allt för Hospitalernes onde Dispositions skull". Någon väsendtlig förändring af hospitalens ställning åsyftades dock säkerligen icke ännu. Med den ifrågasatta reformationen af hospitalen afsågs hufvudsakligen att genom de många små hospitalens sammandragning till större anstalter och genom införande af en bättre ordning och en noggrannare kontroll åstadkomma besparingar och derigenom rikligare medel till de fattiges försörjande. Det anförda yttrandet, att tiggeriet icke hade ända för hospitalens onde dispositions skull, visar dock, att konungen utgick från den uppfattningen, att genom den påtänkta reformationen af hospitalen de verkligt fattige i regel skulle kunna i dem erhålla nödigt understöd, samt att fördenskull efter den åsyftade förändringens genomförande tiggeriet skulle på ett verksamt sätt kunna motarbetas. Denna uppfattning är ock den grund, hvarpå konungens vidare åtgärder till fattigväsendets ombildning hvila. Hvad de till presterskapets öfvervägande hänskjutna punkterna i öfrigt angår, må här särskildt omnämnas, att det i en af dem framställes, om det ej till förökande af hospitalens medel vore lämpligt, att de, som intogos i hospitalen, dervid erlade en viss afgift, och att, i händelse denna ej kunde utgifvas af den fattige eller hans föräldrar eller barn, "Häradett j Landett eller Meenige Stadhen gäfwe så myckett medh dem till Hospitallet". Det synes deraf, att de olika orterna, inom hvilka de fattige voro hemmahörande, tänkts såsom i viss mån bidragande till bestridandet af kostnaderna för den offentliga fattigvården².

¹ Se THYSELIOUS, Handl. rör. sv. kyrkans och läroverkens hist., Örebro 1839, 1:sta h. s. 5.

² Redan i påbudet "om ett Spetals vprättande för de Spettelske i Finlandh" den 15 juli 1619 (STIERNMAN, Ekon. förf. I. s. 706) finnes dylikt bi-

Presterskapet är i sitt redan den 20 Mars 1620 afgifna utlåtande ej gynsamt stämmt mot konungens reformplaner¹. Det framlägger visserligen ett förslag, huru en förening af åtskilliga mindre hospital lämpligast skulle kunna ske, men uttalar på samma gång sin fruktan, att en dylik sammandragning af hospitalen ej skulle vara till de fattiges nytta. Hvad som härvid anföres såsom skäl för denna farhåga, är af ej ringa intresse, då deri framträder en uppfattning af hospitalens förhållande till fattigvården, sådant det enligt kyrkoordningen var bestämdt, som synes bekräfta, hvad här ofvan derom framställts. Presterskapet yttrar nämligen: "Ty när Kyrkoordningen steltess, samt ychtess, och af Tryckett Utgick, wore så många Hospitaler j Rij-kett, som nu äre, och lijkwäll qwidde thee på then tijdhen, att Hospitalerne wore få, och förtenskull infördhe Ordinantien, att Prästerskapett medh all troheet skulle förmana åhörerna ter till, att hwartht Prästegiäld bygde widh Kyrkian en Stugu, der 4 eller 6 fattige kunne hydda sigh Uti, och hwar Sundagh skulle hwar Huussmodher bära een lijten almoso, them till Uppehelle, hwilkett sätt ännu någorstädess är bruukeligitt och behållitt. Och såsom myckenheeten på Tiggiarenar tå war, så blifwer och wäll altijdh." Yttrandet synes tala emot den åsigten, att kyrkoordningens bestämmelser om sjukstugor äro att fatta såsom ett uttryck för en redan då förefintlig skyldighet för socknarne att sörja för sina egna fattige. — Äfven förslaget om erläggande af en viss afgift för de fattige, som intogos i hospitalen, afstyrktes af det skäl, att i synnerhet de personer bäst behöfde komma in i hospitalen, som ingenting egde, och som voro så eländiga, "att dhee förmå intett gå omkring j Häradhe om någon hiälp".

drag omnämndt. Der föreskrifves, att alla som gåfvo sig in i hospitalet skulle hafva med sig "20 Daler Penningar eller dess värde". Kunde denna summa ej åstadkommas af de sjuke eller deras föräldrar, skulle "Staden eller Sochnen dädan de komma och vthi bodt hafwa, wara förplichtede, att skiuta så mycket tilhopa".

¹ Se THYSELIVS, sist a. a., s. 19.

Presterskapet delar tydligen ej konungens uppfattning, att genom hospitalens reformation en väsendtligare minskning i tiggarnes antal komme att ernås, och därför upptager det, sedan de till detsamma hänskjutna punkterna angående hospitalens reformerande besvarats, särskildt frågan om, huru det oändliga tiggeriet, som svårigen besvärade såväl städerna som landsbygden, skulle kunna förekommas och afskaffas. I sådant afseende föreslås bestämmelser om, att, å ena sidan, ingen borde tillåtas tigga öfver hela riket, med mindre han hade Kongl. Maj:ts tillstånd och underskrifna bref, och att ingen finge gå utom stiftet utan sin biskops föreskrift till biskopen i det stift, dit han begaf sig, samt att, å andra sidan, ingen skulle "passa" någon vidare än i sitt stift, eller sitt kontrakt. De, som kommo utan pass, borde förjagas från städerna och socknarne. "Således", säges det i betänkandet, "kan hwar Församling försörja sijna fattige, och när thee blifwa för många, kunna andra komma them till hiälp, eller thee som bäst behöfwa, sökia till Spetalett." Presterskapet ville således råda bot för det öfverklagade missförhållandet genom en allmän begränsning i rätten att söka almosa. Den grundtanke, hvarpå presterskapets förslag härutinnan hvilat, är uppenbarligen den, att genom tiggeriets begränsande till vissa distrikt utsigten att erhålla understöd i hög grad skulle minskas för dem, som utan verklig nöd ville ligga allmänheten till last. Derigenom måste antalet tiggare aftaga, och möjligheten för de verkligt behöfvande att undfå erforderlig hjälp ökas. I regel kunde under sådana förhållanden den fattige blifva försörd inom sin hemort. Blefve dock antalet tiggare för stort inom viss ort, skulle en del af de fattige tillåtas äfven inom annan ort söka almosa¹.

Konungen blef emellertid ej öfvertygad af hvad presterskapet sålunda emot hospitalens koncentration och i öfrigt anförde. Han lät utarbete ett förslag till hospitalsordning, deri de förändringar med afseende å hospitalen i

¹ Se THYSELIOUS, sist a. a., s. 26. Jmf. Rosengrenska förslaget (se s. 35).

allt hufvudsakligt finnas iakttagna, som förslagsvis framkastats i förenämnda till presterskapets betänkande remitterade punkter¹. Förslaget afsåg således närmast endast en

¹ Detta förslag har förf. funnit i WESTINSKA handskriftssamlingen i Ups. Univ. bibl. i en under senare tider gjord afskrift bland handlingar rörande Stockholm (i en bundt betecknad "W. 1088"). Att den funna handlingen innehåller ifrågavarande förslag, är, ehuru detta ej i handlingen uttryckligen angifves, otvifvelaktigt, då den utgör en omarbetning af kyrkoordningens stadganden om hospitalen från just de olika synpunkter, som finnas angifna i konungens ofvan omnämnda till presterskapet år 1620 hänskjutna frågor. Af handlingen intagas här nedan de delar, som äro af särskildt intresse för den framställning af fattiglagstiftningen, som detta arbete afser att lemna.

"Om Hospitalerne.

Hwadh Hospitalerne widkommer, ähr först till wettandes, att K. Maj:tz frågan ickie ähr om de Hospitaler eller Siuckstufwor, som anten Städerna sielfue wele hålla eller annat gott folck, wele af Christeligh war-kunsamhet, gifue allenast till dhen nödrängde och Torftlige, hwadh heller de ähre hemma hos them, eller sittia annorstädes, uthan går allenast dher yppå vtt, huru många Hospitaler som skole och kunne Ex Publico holles, så at ther må wara både heder och gagn ått, och endock många Hospitaler her till ähre holdne, så ähr dher dock littit kostat uppå, och dhett lilla af tillsynesmannerna förtårt, Och effter som på Siuckstufwerne vill stiga en Ansenligh Summa, dher dhe wel och skickeligh skolle underhollas Alle så ähr icke heller möjeligitt, att Chronan en sådan omkostnad skall kunne att stå, hwar så många skolle blifua wedh macht, som Presterskapet föreslår, Aldenstund att ther 100 Man holles uthi, ickie kunde vnderhollas och skötas under 5000 dir.

2) H. K. M:ttz achtar förthenskuldh att förordna och holla ett gement hospital uthi hwart Stijfft, Såsom ähr af Vpsala Stijfft i Stocholm om 200 Man, af Linkepyng i Wastena om 200. Af Åboo Stijfft i Åbo om 200 mann, af Wexiöö Stijfft i Wexiöö om 100 man, af Skara Stijfft i Skara om 100 Mann af Wijborgh Stijfft i Wijborgh om 100 man, och af Norlanden i Vla eller Yma om 100 Mann, Och desse will H. K. Maj:tz försörre medh Renter och Inkomster effter lägenheterna. Men elliest kunne hwar Stadh holle sinne Siuckstufwor, och dher till Colligere almoser Innan och uthan Stadz, allenast att sådant ickie kommer till Chronones.

7) Och effter till detta allt will en stoor summa och kostnat då tyches H. K. Maj:tz inthett bättre sätt wara, att öka Hospitalernes Renta medh, än att hwar och en som her effter åstundade dher in, gifue medh sigh en wiss Summa Peningar, effter dett wilkor han dher will niuta, dhen som fore rett fattigh och ex Plebeio genere, niuta dett ringasta wilkor och

reformation af hospitalväsendet, sådant detta enligt kyrkoordningen bestämts. Hospitalens antal skulle minskas derigenom, att mindre anstalter förenades till större inrättningar, och hospitalens inkomster, organisation och förvaltning, äfvensom kontrollen öfver desamma skulle närmare bestämmas. Härigenom ansågos hospitalen emellertid komma att så förbättras, att de derefter i regel kunde upptaga alla de fattiga, som annars för erhållande af nödigt lifsuppehälle behöfde ligga allmänheten till last. Någon tiggare skulle därför ej vidare lidas i landet, der ej tiggeri understundom för särskilda orsakers skull kunde tillåtas. Då emellertid hospitalens tillgångar voro begränsade, har förslaget meddelat föreskrift äfven för det fall, att fattiga funnos, som hospitalen ej kunde inrymma. Dessa fattiga

gifue till Hospitalet ått minste 20 dlr dhem som wille niuta dhen andra ordningen gifue dher 40 dlr. Men dhen som wille niuta dhen bäste gifue in 60 dlr.

8) Och efter dij sikh wäll kan hända att mångens eghen läghenhet dett ickie tilsäger, derfore om dhen vsle och fattige eller krancke boor i Staden, då skall Staden, anten försörja honom sielf, Så att han ickie går och tigger, eller och gifue förte 20 dlr medh honom in j Hospitalet, Åhr dhen fattige å landet boendes, då skall häradet dher haan wistes uthj, så frampt Slechten skiutan ifrån sikh, eller ej förmåge anten födhe honom till dödhe dagh eller gifue förte 20 dlr med honom in j Hospitalet, Men dhe som bättre ordningh niuta wille skafuar sikh dett öfrige sielf.

18) Och kan sedan efter som Renterna wara till, och så dhe fattigas taall förökas, Så och Hospitals huus bijggies Prijdeligare att ickie allenast hafua dher gagn dhe fattige, uthan Rijket ähre aff.

19) Och skall sedan ingen Tiggiare lijdes i landet, som löper omkringh uthan dett skeer för några extra ordinarj Jnfallandes nödh eller hungers skuldh, och då ingen lijdes, vthan han hafuer godh beuiss på sin lägenhet, och då efter Kyrkioherdenss Rådth fåår loff af Magistraten, att sökia på en wijss tidh almosa.

20) Finnes och flere fattige ähn som Hospitalerna kunne draga, dåå skall Staden eller Sochnen dher dhe boo uthj vppeholla dhem medh Allmosso Så länge något rum i hospitalet blifuer löst, Efter som och serdeles hwar Stad må hafua sin eghen Siuckstufwa, dher dhe fattige kunna lefua af Stadssens allmosa.

finjo ej söka almosa, der de sjelfva ansågo lämpligt, utan är med afseende å dem den i presterskapets betänkande uttalade tanken om tiggeriets ordnande och begränsande upptagen. De tillätos ej gå utom hemorten, utan skulle, såsom det stadgas i förslaget, "Staden eller Socknen dhe dhe boo uthj vppeholla dhem medh Allmosso Så länge något rum i hospitalet blifuer löst".

Konungen stannade visserligen ej vid detta förslag, men det är dock af stort intresse, då med kändedom om detsamma sammanhanget mellan det förslag till hospitalsordning, som sedermera framlades för 1624 års riksdag¹, och kyrkoordningens bestämmelser i förevarande afseende klart framträder. 1624 års hospitalsordning afser lika litet som ifrågavarande förslag att ordna fattigväsendet på en helt ny grund, utan åsyftar i sjelfva verket endast en förbättring och utveckling af det bestående hospitalsväsendet. Den öfverensstämmer med det föregående förslaget deruti, att den vill vinna den nödiga förbättringen genom de befintliga hospitalens sammandragande till större anstalter. Till sammans skulle elfva dylika inrättningar, provinshospital, finnas inom hela det egentliga Sverige. Hospitalens uppgift är emellertid enligt 1624 års förslag väsendtligt vidgad.

Såväl kyrkoordningen som det föregående förslaget begränsar den genom hospitalen ombesörjda fattigvården till det antal fattige, som bestämdes af de för hospitalen tillgängliga medel, ehuru visserligen förslaget, såsom ofvan

¹ Detta förslag, intaget i THYSELIOUS, Handl. rör. sv. kyrkans och läroverkens hist., 1:sta h. s. 43 ff., plägar efter den titel, Thyselius åsatt detsamma, benämnas Gustaf II Adolfs "Constitution emot Tiggare och tidztjuiffuer". I det protokoll, som handlar om förslagets öfverlemnande till ständerna, omtalas det ock såsom en konstitution mot tiggare och tidstjuvar (jmf. "Riksdags- och Chrönings-Acta 1617—1632", bl. 278, riksarkivet), men tydligen endast för att angifva förslagets syfte. Då emellertid någon särskild titel å detsamma ej finnes i nämnda protokoll, och förslaget i och för sig är att betrakta såsom väsendtligen afseende en reformation af hospitalen, samt då under förslagets behandling det vid flere tillfällen betecknades såsom en hospitalsordning, synes det vara lämpligast att för detsamma använda denna benämning.

nämnts, hvilat på den uppfattningen, att hospitalens tillgångar skulle komma att i regel räcka till att bereda nödigt uppehälle åt alla verkligt fattige, som annars voro hänvisade till tiggeri. Enligt 1624 års förslag deremot omfattade hospitalen alla dem, som vid noggrann ranssakning visade sig vara i behof af hjälp från samhällets sida. Att detta är förslaget mening, framgår tydligt af dess 15:e punkt, der det, sedan förut föreskrifvits, att de verkligt behöfvande skulle förhjälpas in i hospitalet, stadgas, att, om derefter någon funnes, som, ehuru han ej kunde komma in i hospitalet, ej ville med arbete försörja sig sjelf, skulle denna, "hwad heller han sig på en ort förhåller, håller och stryker Landet up och nedher", antastas och insättas i något af de tukthus, som enligt förslaget¹ skulle i hvar provins inrättas. Allt tiggeri, äfven inom hemorten, skulle således förbjudas och undertryckas, och derpå fäster förslaget så stor vikt, att deri jemväl föreskrifves: "Alle Käringie Stugur, som icke utan Allmogens beswär äre upbygde på Kyrkiobackerna, och annorstädes åå Landet, och äre rätte orsaken till all Lättia och Tiggerij, skole afskaffas och kullriffues²." Hospitalen hade alltså att ombesörja hela den offentliga fattigvården, och denna var utsträckt till alla fattige; den föreslagna hospitalsordningen var afsedd att vara en allmän fattigvårdsförordning.

Hvad medlen till bestridande af denna fattigvård beträffar, så ansågos väl dessa hufvudsakligen skola vinnas genom den besparing i kostnaderna för hospitalens förvaltning, som möjliggjordes genom dessa inrättningsars sammanslutning till större anstalter, och genom den i sammanhang dermed anordnade bättre kontrollen öfver de tillgängliga medlens användning. Nya inkomstkällor äro emellertid derjemte hospitalen beredda. I sådant afseende föreskrifves i nionde punkten: "på thet the fattige så mycket rijkeligare måge kunne vnderhållas, och effter dhy alt Tiggerij förmodeligen skall kunna här medh afskaffas,

¹ 16:de punkten, a. st. s. 50.

² 14:de punkten, a. st. s. 49.

då måge Hospitalernes Föreståndare medh Landzhöfdingens Pass sökie alle Ständer i sanme Lähn om en anseenligh hielp til Hospitaledt, och att hwar sedhan åhrligen hielper dher till och thet sin Kyrkioheerde och Sexmän tillställer att skicka fram till Hospitaledt“. Vidare upptages äfven föreskriften om, att hvar och en, som intogs i hospitalet, hade att föra med sig en viss summa penningar, och var här-om stadgadt, att hvarje hjon skulle medföra minst 20 daler, hvilka, om de ej betalades af den fattige sjelf eller annan, dertill förpligtad eller villig person, skulle erläggas af den stad eller socken, hvarest den fattige bodde.

Utöfvandet af den offentliga fattigvården ombesörjdes således, enligt förslaget, genom provinshospitalen. Bördan af den genom fattigvården förorsakade kostnaden var deremot, till det hufvudsakliga, fördelad emellan staten, som grundat inrättningarna, eller åtminstone till desamma anslagit vissa inkomster, provinserna, från hvilka årliga bidrag skulle lemnas, och socknarne eller städerna, som, eventuelt, skulle lemna viss medgift med de inträdessökande hjonerna. Förslaget utgår från den uppfattningen, att de af kronan till hospitalen anslagna medlen skulle till det väsendtliga förslå till bestridande af kostnaden för fattigvården, men med all säkerhet hade dessa medel snart nog visat sig ej kunna motsvara fattigvårdens behof, om fattigvården erhållit den i förslaget afsedda utsträckningen. Den genom stadgandet om bidrag till de särskilda hospitalen från provinserna anvisade utvägen till beredande af nödiga medel kan med ganska stor sannolikhet antagas hafva kommit att leda dertill, att såsom den offentliga fattigvården skulle hafva ombesörjts genom provinshospital, så hade ock provinsen kommit att väsendtligen bära den genom denna fattigvård förorsakade tunga. Den offentliga fattigvården hade öfvergått till att vara hufvudsakligen en provinsens angelägenhet. Hvad beträffar de omnämnda bidragen från socknarne och städerna, så voro dessa jemförelsevis obetydliga, men förslaget fäster dock vid desamma en viss vikt såsom ett medel att stärka hospitalens ställning. De sålunda infly-

tande bidragen voro nämligen afsedda att öka hospitalens fonder, ej för de löpande utgifterna¹. Äfven från en annan synpunkt torde för öfrigt bestämmelsen om dessa bidrag ej hafva saknat betydelse, ty då den fattige för att intagas i hospitalet skulle medföra det stadgade beloppet, och detta, eventuelt, borde utgå från staden eller socknen, fanns för dessa kommunala distrikt ett ej ringa intresse att i möjligaste mån förekomma, att till socken eller staden hörande fattiga så utblottades, att de måste intagas i hospitalen, d. v. s. att, så vidt möjligt, verka för att antalet hospitalshjon ej onödigtvis ökades.

Sådan var i korthet den af Gustaf II Adolf till fattigväsandets ordnande för ständerna framlagda planen, i hvad den rörde de fattige i allmänhet. Beträffande fattiga barn voro särskilda föreskrifter meddelade. Dessa skulle nämligen ej vårdas i hospitalen utan i barnhus, som skulle upprättas ett för hvarje provins och ett för hvarje stad². Genomförd skulle hospitalsordningen utan allt tvifvel visat sig kunna på det kraftigaste bidra till undertryckande af lösdrifveriet, hvilket väl var den anledning, som närmast framkallat detsamma. Emellertid framställdes af preteståndet och af bondeståndet, såsom det synes med allt skäl, viktiga betänkligheter mot förslaget³. Presteståndet, som redan förut yttrat sig emot en allt för stor koncentration af hospitalen, uttryckte sin farhåga, att endast ett hospital i de stora provinserna ej skulle kunna göra tillfyllest, och anhöll, att konungen i alla händelser ej måtte afskaffa de gamla hospitalen, förrän de nyinrättade blifvit iordningställda, så att de kunde fylla det förefintliga behofvet. Derjemte framhölls ock, att det vore rådsamt att låta allmogen hafva sina almosestugor vid kyrkorna, dit de kunde föra sina fattiga och efter råd och lägenhet visa dem barmhertighet. Bönderna å sin sida befarade,

¹ 10:de punkten, a. st. s. 47.

² 13:de punkten, a. st. s. 49. — Derjemte förordnas i 3:dje punkten om inrättande af ett hospital i Vadstena kloster för fattige vanföre krigsmän.

³ Se THYSELLIUS, sist. a. a., s. 51 ff.

att, om nämnda stugor refvos och alla gamla käringar och andra fattige infördes i hospitalen, dessa skulle visa sig otillräckliga, på samma gång som bördan af de fattigas försörjande skulle komma att blifva mycket tyngre, om de ej finga efter råd och lägenhet försörjas inom socknarne. Särskildt betona bönderna dessutom, att det omnämnda årliga penningebidraget skulle blifva till besvär, samt att det likaledes skulle blifva svårt att gifva penningar till hospitalet med alla fattige, som voro i socken, "effter dy Penninge Utlagor äre allerede nogh".

De sålunda gjorda anmärkningarna föranledde emellertid ej regeringen att vidtaga någon ändring i det framställda förslaget, och i det den 2 April 1624 för ständerna föredragna konceptet till riksdagsbeslut, heter det med afseende å den "ordning om Hospitaler", som konungen låtit författa, att ständerna icke kunde annat än dertill önska lycka med underdånig begäran, att Kongl. Maj:t ville låta ställa densamma i verket, och ville ständerna hvar i sin stad låta sig angeläget vara, att Kongl. Maj:ts goda uppsåt exequerades¹. Mot denna affattning af riksdagsbeslutet, i hvad det angick förevarande fråga, synes allenast presterskapet hafva gjort någon anmärkning. Presterskapet hemställde nämligen, att hospitalen borde "bliffua tw i dhe Landzänder, som wijda och Folkerijka ähre"². Förslaget till riksdagsbeslut förekommer derefter åter den 7 April till behandling, och det då ånyo i konungens närvaro upplästa beslutet, hvilket, i hvad det rörde hospitalsordningen, var fullkomligt oförändradt, blef af ständerna enhälligen gilladt³. Hospitalsordningen, sådan den af konungen föreslagits, hade alltså blifvit af ständerna godkänd, och

¹ Se "Riksdags- och Chrönings-Acta 1617—1632", bl. 299, riksarkivet.

² A. st., bl. 313.

³ A. st., bl. 309. — Hvad Broomé, a. a. s. 61, yttrar, att konungen med afseende å ifrågavarande förslag var så långt före sin tid, att hans förslag i sin helhet ej vann ständernas bifall, kan således ej anses riktigt. Ej heller synes man om ständernas motstånd mot förslaget kunna, såsom HOLMSTRÖM, a. a., s. 92, säga, att det visat "berömvärd fasthet".

dermed kan en allmän fattigvårdsförordning i Sverige anses beslutad¹. Tvifvelaktigt är dock, i hvad mån verkställighet följt å det sålunda fattade beslutet.

1635 års landshöfdinginstruktion² innehåller åtskilliga bestämmelser angående fattigvården. Så föreskrifves, att de, hvilka på grund af ålder eller sjukdom ej förmådde försörja sig sjelfva, och ej heller hade barn eller vänner, som ville draga försorg om dem, af landshöfdingen skulle skaffas in i nästa hospital, samt att fattiga barn skulle intagas i barnhuset, till dess att de kunde förtjena sin föda. "Siuke- eller Kåringe-stuffworne" på kyrkbackarne skulle ingalunda tillstädjas³. Derjemte åläggas landshöfdingarne att hafva en flitig uppsyn på tukthusen och barnhusen ej mindre än på hospitalen, "att de effter ordningen hålles widh macht"⁴. Här omtalas således och anbefalles till efterlefnad en "ordning", som uppenbarligen innehållit bestämmelser om hospital, barnhus och tukthus, och som föreskref om afskaffande af sjukstugorna på landsbygden, om äldre fattiges försörjande i hospitalen och om de fattiga barnens upptagande i barnhus, det vill med andra ord säga en förordning, som på det närmaste öfverensstämde med Gustaf II Adolfs hospitalsordning. Emellertid innehåller ifrågavarande instruktion, jemte de anförda bestämmelserna, äfven följande stadgande: "Intitt tiggerij skall Landzhöfdingen tillstädia å Landett eller i Städerna, annorlunda än Spetaalsordningen tillåter. Der någre andre gåå omkringh dem skall han fluxt till tukthuset föra låta, och der inhäffua"⁵. Här af synes, att den i instruktionen åberopade ordningen dock ej kan vara identisk med nämnda

¹ Jmf. riksdagsbeslutet den 7 April 1624 (STIERNMAN, Riksd. och mötens beslut, I. s. 765) och bialskedet af samma dag (a. a., I. s. 769).

² Instruktionen, som är af den 8 Jan. 1635, finnes intagen i "Samling af instructioner för högre och lägre tjenstemän vid landt-regeringen i Sverige och Finland", Sthlm 1852, s. 191 ff.

³ A. st., § 21.

⁴ A. st., § 24.

⁵ A. st., § 23.

Gustaf II Adolfs hospitalsordning, ty i denna finnes ej under någon form tiggeri tillåtet.

En hospitalsordning måste således hafva funnits, som hvilade på alldeles samma grunder som Gustaf II Adolfs hospitalsordning, men derutinnan afvek från densamma, att den under vissa förhållanden tillät betleri. Från drottning Christinas tid finnes ock en handling¹, som i öfrigt är ordagrant lika med 1624 års hospitalsordning, men, jemte det att början af ingressen angifver handlingen såsom utgången från Christina, afviker från denna derigenom att dels ett tillägg gjorts till 1624 års hospitalsordnings sista, 17:de punkt, dels en adertonde punkt tillfogats. I sistnämnda punkt upptages ånyo och utvecklas en bestämmelse, som fanns intagen i det omnämnda förslaget, som föregick hospitalsordningen, och i hvilken det stadgades, att, ehuru tiggeri i allmänhet förbjöds, det dock kunde tillåtas för "några extra ordinarj Infallandes nödh eller hungers skuldh", om i detta fall särskildt tillstånd dertill utverkats. Enligt ifrågavarande hospitalsordning från Christinas tid kunde nämligen tillstånd erhållas att få tigga inom större eller mindre områden, der nöden förorsakats genom någon särskild olycka, och det därför vore sannolikt, att den fattige åter skulle kunna sörja för sig sjelf, om han till en början undfick nödigt understöd².

¹ Handlingen har förf. funnit i en bundt handlingar om "Tiggeri" i PALMSKÖLDSKA samlingen i riksarkivet.

² Denna hospitalsordnings adertonde punkt har följande lydelse:

"Och efter här med alt tiggerij skall wara afskaffatt, och icke blifwa lijddet i landett, så skall och allom eenkannerligen Prästerskapet wara förbudet, att uthdeela någre Pass eller witnessbörder till något tiggerij, med straff 100 Daler för huart Pass som uthgifwes, och det till näste Hospital. Doch efferdij wij här med icke all barmhertighets gärningar och Christlig warkunsamhet welle hafua uphäfwet, utan meera styrkt och stadfast emot war nödlijdande näste, och wij nogsampt besinne att en partt wäll råka i fattigdom, icke så stort af sjukdom, såsom genom någon hendellsse eller wåda, och äre doch båda af krafter och nog mechtige att föda sig och de sina med ähran och arbete, der de blifwe hulpne och undsatte, såsom särdeles de det sine genom wådeld, siönödh, Röfwerij, stöldh och annan slijk nödh mist hafue, sådane hafwe wij tillstådt att besökia sine Lands, Sockne

Enligt denna handling, som väl bör betraktas såsom en senare redaktion af Gustaf II Adolfs hospitalsordning, fanns alltså visst tiggeri tillåtet. Med stor säkerhet kan man därför antaga, att det är nämnda hospitalsordning uti ifrågasvarande redaktion, som i 1635 års landshöfdingeinstruktion åberopas. Landshöfdingarne voro således genom 1635 års instruktion ålagda att vaka öfver, att den vid riksdagen 1624 beslutade organisationen af fattigvården i olika landsändar genomfördes.

Gustaf II Adolfs hospitalsordning måste därför antagas hafva varit till verkställighet påbjuden, men den torde likväl endast i ringa omfattning hafva tillämpats. De betänkligheter, som af presterskapet och bondeståndet framhållits vid 1624 års riksdag, visade sig säkerligen vara af den vikt, att de omöjliggjorde ett genomförande af hospitalsordningen.

Tiggeriet och lösdrifveriet tilltogo allt mer, och riksdag efter riksdag återkommo klagomålen deröfver. Redan år 1634 hade regeringen med anledning af presterskapets då framställda besvär angående tiggeriet begärt, att presterskapet skulle afgifva sitt betänkande om, på hvad sätt en viss stadga till dettas afskaffande skulle göras¹. Att emellertid regeringen då ännu ansåg, att frågans lösning vore att söka i hospitalsordningens verkställande, framgår

och Heradsmän om hielp och upprättelse, doch på efterföljande sätt, att han gifwer sin nöd å Rådstuffwun eller å Häradstingett der han är boendes, och tager der af Borgmästare och Rådher eller Häradshöfdingen och Nämnden laglig bewijs om sin lägenheet och olycka. Och der med söker hielp i sitt häradh eller stadh, men will han wijdare, då tee sigh med föreskrefne bewijs för Landshöfdingen och tage af honom tillståndh med hans öpne breek att sökia hielp wijdare i Landet och Städerna. Wäll måge andre gifwa den nödstälte förskriffter och recommendationsbreeff. Men ingen tillstädies att sökia hielp annorlunda än nu är sagt, uthan hoo som sigh understår annorlunda att tiggia som sagt är, den föres i Tuchtehusett. Och hoo som een sådann förpassar, styrckiandes honom till Tiggeriet, böthe till näste Hospital 50 Daler.“

¹ Se Resolution på presterskapets besvär den 28 Juli 1634, § 15 (STIERNMAN, Riksd. och mötens beslut, II s. 871).

deraf, att instruktionen för landshöfdingarne, hvarigenom hospitalsordningens iakttagande påbjöds, först i början af år 1635 utfärdades. På samma uppfattning hvilat ock den af regeringen vid herredagen i Stockholm 1635 framställda frågan om "thet stora tiggerij", då regeringen dervid hemställer, "om inge medell skulle finnas, att hvar provincie behöllo och försorgde i spetalerne sine fattige¹". I denna fråga framskymtar dock tydligt äfven en tvekan, om ej andra utvägar måste sökas till afhjelpande af de rådande missförhållandena. Och fanns hos regeringen en dylik tvekan, så blef denna visserligen ej häfd genom de svar och betänkanden, som med anledning af den gjorda framställningen afgäfvos.

Bland dessa är den förklaring, som afgafs af Viborgs fullmäktige², särskildt märklig genom de i vissa afseenden nya synpunkter till fattigvårdens ordnande, som deri framtråda. Här uppställles såsom den främsta regeln, att hvar stad eller socken skulle uppehålla och försörja sina egna fattige, som af sjukdom, ålder eller fattigdom voro afsigkomne. De, som kommo från landet från den ena eller andra orten, skulle dit igen afvisas. Hvad hospitalens verksamhet angår, framhålles, att denna borde begränsas till vissa slag af fattige, så att i hospitalen endast sådana personer skulle underhållas, som antingen hade synnerligen obotlig sjukdom eller eljes voro "på deras lemmar förlamade" och ej kunde sköta sig sjelfva. — Presterskapet intager i sitt svar i det väsendtliga kyrkoordningens ståndpunkt³ och anser, att bästa sättet att afskaffa det öfverklagade tiggeriet vore, att i alla socknar uppbyggdes vid kyrkan en stuga, der de fattige dagligen vistades och af socknarne efter lägenheten underhöllos. Äfven ridderskapets och adelns betänkande⁴ intager kyrkoordningens

¹ Riksrådets prot. den 24 Mars 1635. (Handlingar rör. Sveriges hist., 3:dje ser., V s. 38).

² Riksdagsacta 1635.

³ Riksrådets prot. den 24 Mars 1635 (a. st., s. 38).

⁴ Ridderskapets och adelns riksdagsprot. II s. 163. Betänkandet är aftryckt efter en bland 1635 års riksdagsacta förvarad handling, som delvis är skrifven med blyerts och således tydligen ett koncept.

ståndpunkt med afseende å hospitalen. I fråga om fattiga utom hospitalen framställes i detsamma förslag till en särskild ordning, och hemställes med afseende å dessa, "att een wiss Rulle måtte vpprättas så wäl i städerne som vthi huar sokn och Häradh och sedan der effter vtdela dem vthi huar sokn eller häradh att haffua deras tiggare".

De med anledning af regeringens förevarande hemställan afgifna svaren voro, såsom synes, visserligen från hvarandra afvikande, men öfverensstämd dock deruti, att de ansågo hospitalsordningens föreskrifter om fattigvårdens ordnande ej vara ändamålsenliga. Emot sin sträfvan att genomföra hospitalsordningen fann regeringen således en bestämd och enhällig opinion. Äfven ridderskapet och adeln och borgarståndet, från hvilka stånd år 1624 ingen invändning försports mot det då framlagda förslaget, delade nu den allmänna åsigten om omöjligheten att tillämpa hospitalsordningen. Att detta skulle utöfva en bestämmande inverkan på regeringen, är naturligt. Också finner man, att hon mot slutet af år 1635 är betänkt att för afskaffandet af alt oskäligt tiggeri låta författa en ordning¹, samt att hon har för afsigt att åstadkomma en ransakan af hospitalen² och att öfverse och bringa till verkställighet "sahl. Konung Gustaffs" om hospitalen gjorda ordning³. Detta allt anger, att regeringen då funnit nödigt att söka på andra vägar än genom hospitalsordningens realiserande bringa reda uti ifrågavarande förhållanden. Längre dröjer det ej heller, förrän man finner stadganden, som måste anses innebära ett bestämdt upphäfvande af hospitalsordningen eller åtminstone ett uppskjutande tills vidare af dess genomförande.

För landshöfdingarne, som hade att vaka öfver den nya organisationens genomförande, måste det snart hafva blifvit uppenbart, att det för det dåvarande ej lät sig göra

¹ Se resolution på presterskapets besvär 1635, § 10. (STIERNMAN, Riksd. och mötens besl., II s. 935.)

² Riksrådets prot. den 22 okt. 1635 (a. st., s. 221).

³ Riksrådets prot. den 26 okt. 1635 (a. st., s. 229).

att centralisera hela fattigvården på ett fåtal provins-hospital. Man kan därför antaga, att äfven förevarande fråga beröres i de besvär, som af dem framburos för rådet mot slutet af år 1635 öfver att vissa punkter i instruktionen voro omöjliga att praktisera¹. Bland de ändringar, som genom 1638 års memorial till landshöfdingarne i flera punkter vidtogos i 1635 års instruktion, var i alla händelser äfven en, som berörde instruktionens bestämmelser om fattigvården. Föreskriften, att i hospitalen alla fattiga skulle intagas, upprätthålles här ej vidare, utan stadgas, att, der hospitalen visade sig ej räcka till, hvar socken skulle hålla en stuga och der försörja sina fattiga, till dess de dogo, eller kunde inkomma i "Landsens Hospital"².

¹ Riksrådets prot. den 19 nov. 1635 (a. st., s. 331). — Under den med anledning af landshöfdingarnes framställning uppkomna discussion begärde riksdrotsen, att landshöfdingarne skulle "opteckna dee besvär dee finna i instructionen intet vara practicable, ehuru väll han för sin person holler alt vara gjörliggitt, dock allt icke på 2 eller 3, ja icke på 10 årh".

² Ifrågavarande memorial, inskrifvet i riksregistraturet för den 26 febr. 1638 efter det exemplar, som landshöfdingen öfver Elfsborgs län erhöil, stadgar i 12:te punkten: "Deth den oordning, som klagas mycket vara i Landet, medh tiggerij aff knechter och båtzmän afstålles: och att deth samma med andre Lättingar, de där stryka Uthur den ene provincien j den andre, tages i acht. Bör och Landzhöfdingen deropå see, att dee käringestuffuur som icke Uthan almogens besvär äre opbygde på Kyrkiobackerne och annorstädes i Landet, och äre rätha orsaken till läthia och tiggerij må affskaffas, och om deras wilkor som deruthi boo ransakas, om dhe så wahnføre ähre af årh eller siukdom, att dhe sig Uthan tiggerij icke föda kunne, då förhiälpas i nästa Hospital, män the andre tillhållas att säthia godt folck tjänst och medh sine händer nähra sig ährligen. Män där Hospitalerne icke kunna tillräckia, så skall med Bispen i Schara och Superintendenten j Götheborg aftalas, deth Landzhöfdingen på sin sijda, och desse på deres tillhålla Prästerskapet icke ath meddela någre Pass äth Tiggiare, män att hvar Sochn håller en stuffuu wedh Kyrkian och där försörjer sine egne fattige till dess dee döo, heller i Landsens Hospital transporterat kunne. Hwadh ytherligare Landzhöfdingen kunde vara till påminna öfwer, och till hans förrättande hörer, tilltror H. K. Mtz honom nådigst, ath han låter sigh anlägit vara deels ath affhiälpa, deels och att executera som han weet H. K. Mtz tjänst och sin egen plicht det fordra, och han framdeles derføre reda och beskedh will göra, efftersom honom och framdeles bätthre information giffuas skall."

Försöket att inom hospitalen centralisera hela fattigvården var dermed för det dåvarande uppgifvet.

Gustaf II Adolfs plan att hufvudsakligen genom en utveckling af det bestående hospitalsväsendet åstadkomma den förbättring i fattigvårdsförhållandena, som visat sig nödvändig, måste således öfvergifvas, då den ej kunde genomföras. För den svenska fattiglagstiftningens historia är det dock af synnerligt intresse, att i Sverige den första allmänna fattigvårdsförordningen ej lade bördan af fattigvården på primärkommunerna, utan föreskref, att den offentliga fattigvården skulle för större distrikt ombesörjas inom anstalter, hvilka hufvudsakligen på kronans bekostnad skulle uppehållas. Att emellertid på många ställen inom landet i städer och socknar åtgärder frivilligt vidtagits till försörjande af de till dessa städer och socknar hörande fattiga, är otvifvelaktigt, och af de yttranden och förslag, som med anledning af hospitalsordningen af ständerna afgåfvos, synes äfven, att den uppfattningen inom landet var rådande, att en verksam allmän fattigvård endast på det sätt kunde åstadkommas, att fattigvården i viss utsträckning ombesörjdes inom de särskilda orterna. Allt tydde på, att den tid var nära förestående, då städernas och socknarnes deltagande i fattigvårdens utöfning skulle komma att genom lag bestämmas.

IV.

Redan i resolutionen på presterskapets besvär den 6 Nov. 1635¹, hade regeringen, såsom ofvan nämnts, förklarad sig betänkt att låta författa en ordning för afskaffande af allt oskäligt tiggeri, och under de följande åren häntydades gång efter annan på den kommande tiggareordningen². Under tiden sökte man genom föreskrifter angående de områden, inom hvilka de fattiga egde att betla, i viss mån afhjelpa de svåraste missförhållandena³, och inom olika delar af landet arbetade man på att genom lokala stadgar och föreskrifter ordna fattigvården⁴.

¹ § 10. (STIERNMAN, Riksd. och mötens beslut, II s. 935 f.)

² Se res. på presterskapets besvär 1636, § 8, och 1638, § 8. (STIERNMAN, Riksd. och mötens beslut, II s. 944 och s. 963.)

³ I synodalprotokollet för Strengnäs stift den 31 aug. och den 1 och 2 sept. 1636 föreskrifves: "Mendicis oberrantibus Præpositis ultra suam præposituram, pastoribus ultra Ecclesiam sibi commissam literas commendatitias et intercessorias communicare, in solidum nostræ pernegant constitutiones, cum quibus etiam decreta comitialia in proximo Stocholmensi conventu omnium ordinum sententia lata et a S. R. M. confirmata plenarie . . . conspirant . . ." — Enligt resolutionen på presterskapets besvär 1636, § 8, (STIERNMAN, Riksd. och mötens beslut, II s. 944) egde de fattige att med kyrkoherdens sannfärdiga bevis söka sin almosa inom stiftet, der de voro hemma, men ej vidare.

⁴ I res. på presterskapets besvär 1640, § 5 (STIERNMAN, Riksd. och mötens beslut, II s. 972) anföres bland annat: "öfver det oskiekeliga tiggeriets afskaffande är allaredan till en del och på de förnämsta orter gjord god begynnelse och arbetas ännu dagligen vidare öfver hela riket der med att komma." — I PALMSKÖLDSKA samlingen i riksarkivet finnes i en bundt handlingar om "Tiggeri" en "ordningh om tiggare och fattiga uti Staden", publicerad i Göteborg den 13 okt. 1639. Enligt denna ordning skulle främmande tiggare ej tillåtas i staden. Almosepenningar uppsamlades genom "the fattiges tienare" och fördelades på de fattige efter deras behof.

Vid 1642 års riksdag hänsköts frågan om fattigvårdens ordnande ånyo till ständerna¹. Regeringen framhöll dervid bland annat, att, ehuru land och städer voro temligen försedda med hospital, *allt likväl icke kunde ex publico bestås*, och att det därför vore af vigt, att en ordning gjordes om de husfattige på landet. Riksdagsbeslutet är ock affattadt i öfverensstämmelse härmed² och innehåller grunderna för en allmän fattigvårdsförordning, omfattande bestämmelser rörande såväl hospitalen som sättet för understödjandet af de fattige, hvilka ej kunde i hospitalen intagas. Den 28 Febr. 1642 utfärdades derefter en på dessa grunder hvilande "Ordning och Stadga, huru hållas skal medh Tiggare och fattige, som rätt Allmoso behöfve: Item medh Landstrykare och Lättingar"³.

I denna 1642 års tiggareordning skiljes mellan, å ena sidan, de fattige, som alls icke kunde reda sig sjelfva, samt de, som borde hållas inom särskilda anstalter på grund af den fara, deras umgänge med andra personer måste antagas innebära för dem, med hvilka de kommo i beröring, och, å andra sidan, de fattige, hvilka af ålder och sjukdom voro så afsigkomna, att de ej kunde med arbete *tillfyllest* nära sig. Endast fattiga tillhörande den förra gruppen fingo intagas i hospitalen. Dessa anstalter voro nämligen i främsta rummet förbehållna dem, som voro sjuka på grund af ålder eller annan skröplighet, och som hvarken förmådde uppehålla sig sjelfva eller hade släktingar, som ville och kunde lemna dem bistånd. Derefter skulle tillträde till hospitalen beredas dem, som voro ursinnige och besatte, samt dem, som voro behäftade med smittosamma sjukdomar och därför måste hållas afskilda från människors umgänge⁴. De öfriga fattige åter skulle försörjas inom de särskilda orterna⁵.

¹ Se Puncter för ständerna den 22 jan. 1642. (Ridderskapets och adelns riksdagsprot. III, s. 258.)

² STIERNMAN, Riksd. och mötens beslut, II s. 1009.

³ STIERNMAN, Ekon. förf., II s. 327 o. ff.

⁴ A. st. §§ 1 o. 2.

⁵ A. st. § 8.

Genom tiggareordningen har således omfånget af hospitalens verksamhet blifvit begränsadt och inskränkt till vissa slag af fattiga¹. Tiggareordningens bestämmelser i öfrigt om hospitalen äro ganska kortfattade² och väsendtligen hemtade ur 1624 års hospitalsordning³. Hvad särskildt angår föreskrifterna om de medel, hvarigenom hospitalen skulle underhållas, afviker tiggareordningen från nämnda hospitalsordning hufvudsakligen derigenom, att i densamma ej är upptagen det förut anförda stadgandet i hospitalsordningens nionde punkt om bidrag från "alle Ständer i samme Lähn"⁴. Att detta stadgande här ej upptagits är ock naturligt. Såsom grund för detsamma angifves i hospitalsordningen, att genom denna ordning allt tiggeri förmodligen skulle komma att afskaffas, d. v. s. att något underhållande af fattige inom de särskilda orterna ej vidare skulle ifrågakomma. Tiggareordningen åter har till uppgift ej att upphäfvä tiggeriet, utan att närmare bestämma, huru inom städerna och socknarne de fattige skulle erhålla nödigt understöd. Genom att ifrågavarande bidrag bortföll, äro emellertid hospitalen enligt tiggareordningen väsendtligen hänvisade till de af kronan till deras underhåll anslagna medel, och hospitalen betecknas med skäl i tiggare-

¹ I tiggareordningen är alltså tillämpad den af Viborgs fullmäktige vid herredagen i Stockholm år 1635 uttalade åsigt om hospitalens ställning i förhållande till fattigvården i allmänhet (se ofvan s. 50).

² Att jemte tiggareordningens ifrågavarande stadganden äfven 1571 års kyrkoordningens bestämmelser i tillämpliga delar ansågos böra fortfarande iakttagas, synes framgå deraf, att i LAURELII och EMPORGH kyrkoordningsförslag såväl kyrkoordningens som tiggareordningens hithörande föreskrifter i allt väsendtligt upptagas. (Se Handlingar rörande Sveriges historia, 2:dra serien, 2:dra afd. I s. 474 ff. och II s. 366 ff.)

³ Af den omständigheten, att tiggareordningens sista punkt handlar om, huru den skulle erhålla hjälp, som varit utsatt för ellsolycka, kan man möjligen sluta till, att det är hospitalsordningen i den redaktion, den erhöill under drottning Christina, som ligger till grund för tiggareordningen, då ju denna hospitalsordnings sista punkt innehåller bestämmelser om afhjelpande af nöd, som drabbat någon genom olyckshändelse.

⁴ Se ofvan s. 43 o. 44.

ordningen såsom underhållna af staten¹. Då emellertid, å andra sidan, statens deltagande i bärandet af den genom fattigvården förorsakade bördan enligt tiggareordningen i det hela är begränsadt till hospitalens underhållande, så innebär det närmare begränsandet och bestämmandet af hospitalens verksamhet i förhållande till fattigvården i allmänhet på samma gång ett närmare bestämmande af statens deltagande i fattigvårdens utöfvande. Genom tiggareordningen är sålunda i lagstiftningen den viktiga grundsatsen införd, att statens fattigvård, väsendtligen inskränkt till vissa slag af fattiga, ställes i uttrycklig motsats till den öfriga fattigvården, hvilken i allmänhet skulle inom de särskilda orterna utöfvas.

Hvad angår tiggareordningens stadganden om fattigvården inom de särskilda orterna, så äro dessa ganska obestämda och sväfvande. De utgöra emellertid grunden för den kommunala fattigvården, sådan den i Sverige utbildats, och en klar uppfattning af desamma är nödvändig, för att gången af fattiglagstiftningens utveckling i vårt land skall kunna framstå i en rätt dager.

De hufvudsakligaste af ifrågavarande bestämmelser innehållas i följande paragrafer af tiggareordningen:

§ 8. "Förvtthan Hospitalerne, som på Wår och Chronones omkostnad i alle Provincier här vthi Rijket vnderhållas, så skole widh Kyrkiorne i Städerna och på Landzbygden vpbyggias, effter hwar Församblingz stoorleek och förmögenheet, någre Stugur, synnerligen ther inge ännu äre, hwarest samme Församblingz fattige, som igenom ålder och siukdom så äre komne vthaff sigh, at the med arbete sigh icke tilfyllest kunne nåhra, skole må inflyttia, och aff Staden eller Sochenen Allmoser vndfåå och blifwa försörgde, men icke gå kring Landet eller i Städerna på marcknader eller thes emillan at tiggia."

¹ A. st. §§ 1 och 8. Hospitalerna omtalas såsom på "Wår och Chronones" bekostnad underhållna.

§ 9. "Men händer för någon skälig orsaak, at en eller annan något vthlopp wore till förvtna och effterlåta, tå skole Kyrkioherden sampt Kyrkiones Förmän och Sexmän skåda then sådant förloff søker, samt hans skääl, och om the rättmätige finnas, tå gifve honom sitt bewijs, och therjämte recommendera honom till Prosten vthi Contractet eller Prosterijet."

§ 10. "Ingen Prost skal må förlofwa och gifwa någon Pass till at tiggia annorlunda, än 1. at han jämte sine Contractister noga öfwerwäger, om then hafwer rättmätige skääl som thet søker. 2. At han intecknar i Passet, huru länge och til hwad ort i hans Contract then fattige medh tiggerijet må sökia Allmose. 3. At han icke förpassar någon til at tiggia vthom Contractet: vthan ther then eene eller andres äländighet wore så stoor, att han skäligen profwes mehra hielp hafwa vthaff nöden, at Prosten medh Contractisternas inrådh tå gifwer honom sin förskrift til Biskopen och Capitlet vthi thet Stifttet."

§ 11. "Finner Biskopen och Capitlet Prostens recommendation wara skäligh och funderad: Tå gifwes then arme och nödtorftige ther ytterligare pass och tillstånd at sökia Allmose, lämpad til en viss tijd, så och wisse orter inne vthi Stifttet, men icke wijdare."

§ 12. "Alle andre Pass, vthaff hwem the och i så måtto vthgifwes, skole wara aff intet wärde; Effter som Biskoperne, Prosterne, Kyrkioherderne, så ock Kyrkiones Förmän och Sexmän, jämväl här widh skole wara förmante, at gifwa sådane Pass medh gott och noga öfwerwägande, på thet icke, igenom eens eller annans försummelse eller obetäncksamhet, Landet med omlöpande Tiggare må blifwa vpfylt."

§ 15. "Finnes någre lemlastade Tiggare at fara omkring å Landet eller i Städerna, och sökia Allmose annorlunda än som förbemt är, ordentligen medh loff och tillstånd, then skall förwijsas til then orth han är hemma; Och ther han sådant icke effterkommer,

tå antastes och sätties på någre dagar weckor vthi fängelse. Achtar han sådant än tå intett, vthan kommer igen, tå skärpes emot honom straffet, effter som man befinner at saken fordrar.“

Stadgandena i § 8 om förbud för de fattige att gå kring landet eller i städerna att tigga och i § 15, att de fattige, som funnos fara kring landet eller i städerna för att söka almosa, skulle förvisas till den ort, der de voro hemma, visa, att enligt tiggareordningen den fattige för erhållande af sitt nödiga lifsuppähälle var hänvisad till sin hemort. Förbudet för den fattige att utom sin hemort söka almosa motsvaras emellertid ej af någon bestämd förpligtelse för socknen eller staden att sörja för, att den fattige erhöi erforderlig hjelp. Stugor skulle vid kyrkorna i städerna och på landsbygden uppbyggas efter hvar församlings storlek och förmögenhet till de fattiges herbergerande, men angående dessas underhåll i öfrigt stadgas endast, att de af socknen eller staden skulle almosor undfå och blifva försörjde, ett stadgande, hvarigenom säkerligen ej varit afsedt att pålägga kommunerna, såsom sådana, någon förpligtelse att svara för de fattiges underhåll. Hade afsigten varit att bestämma en dylik förpligtelse, hade detta måst på ett tydligare sätt uttryckas, då det inneburit en bestämd afvikelse från de bestående förhållandena. I propositionen till ständerna angående tiggeriet är ej heller ifrågasatt, att kommunerna skulle påläggas en sådan skyldighet, utan afses i denna allenast ett ordnande af tiggeriet, och i riksdagsbeslutet föreskrefs blott, att de fattige “aff Stadhen eller Socknen Allmosor hempta måge och blifwa försorgde“. Tiggareordningen kan således ej hafva afsett att gifva nya allmänna bestämmelser angående sättet för försörjandet af de fattige, utan skulle dessa säkerligen för erhållande af nödig hjelp fortfarande vara beroende af de enskildes barmhertighet. Förordningens föreskrifter voro i främsta rummet riktade ej mot kommunerna, utan mot de fattige, hvilkas rätt att tigga begränsas och bestämmas. Tiggeri inom hemorten är därför ej heller förbjudet, men

väl är straff stadgadt för den, som påträffades betlande utom denna ort¹.

Den fattige var emellertid ej under alla förhållanden för sitt underhåll hänvisad till den socken eller den stad, inom hvilken han var hemmahörande. Fanns dertill skälig orsak, kunde en till viss kommun hörande fattig, få sig annan ort anvisad att der söka hjälp. Pröfningen, om tillräcklig orsak till medgifvande af sådant "vthlopp" vore för handen, ålåg, såsom synes af § 9, i första rummet kyrkoherden samt kyrkans förmän och sexmän. Ansågo de skälig anledning vara för handen, gåfvo de den fattige bevis derom och rekommenderade honom till kontraktsposten, som, jemte kontraktisterna, ånyo pröfvade frågan, och derefter, enligt § 10, hänvisade den fattige till *viss ort inom kontraktet*, der han under *bestämd tid* hade att söka allmosa, och skulle anteckning härom göras i ett skriftligt bevis, som lemnades tiggaren, tiggarepasset. Ansåg kontraktsposten, att den fattige ej kunde på detta sätt erhålla nödig hjälp inom kontraktet, egde han dock ej att förpassa honom till någon ort utom detsamma, utan hade han att i detta fall "medh Contractisternes inrådh" gifva honom sin "förskrift til Biskopen och Capitlet vthi thet Stiffet". Biskopen och kapitlet kunde derefter, om de funno den sålunda lemnade rekommendationen grundad, bestämna vissa orter i stiftet, inom hvilka den fattige under viss tid egde att betla.

Jemföras förevarande stadganden om de fattiges försörjande med det af presterskapet i förut omnämnda betänkande år 1620 framställda förslag till tiggeriets ordnande, är det tydligt, att tiggareordningen i detta afseende allenast närmare utvecklar de grunder, detta förslag angaf. Tiggareordningen liksom detta förslag afser ej att pålägga

¹ Jmf. bil. 22: 5 vid ridderskapets och adelns prot. för år 1664, IX s. 403. Ridderskapet och adeln begärde, "at den 1642 gjorde tiggareordningen motte blifva i acht tagen och exequerat; och ingen må tillåtas uthan pass, ded vari sig hvem ded och vara må, at tiggia, uthan hvar tiggia hälle sig innom sin sochns grentzer".

de särskilda orterna någon allmän förpligtelse att svara för de fattiges underhåll, utan blott att fastställa en sådan begränsning i rätten att tigga, att, å ena sidan, derigenom i möjligaste måtto förekom, att personer, som sjelfva kunde förtjena sitt uppehälle, lågo allmänheten till last, samt att, å andra sidan, en sådan fördelning af de verkligt fattige skedde emellan de olika kommunerna, att ej några af dessa blefvo alltför öfverlupna med tiggare, utan att de verkligt fattige inom de orter, dit de voro hänvisade, skulle kunna erhålla nödig hjälp.

Tiggareordningen pålägger alltså ej de särskilda orterna en bestämd förpligtelse att sörja för de till desamma hörande fattige, men den utgår dock otvifvelaktigt från den förutsättningen, att de fattige inom de orter, der de egde att söka almosa, skulle erhålla nödigt lifsuppehälle. Ehuru de fattiga för erhållande af erforderlig hjälp voro hänvisade till de enskildes barmhertighet, var dock lemandet af det understöd, som kunde vara af nöden, ej helt och hållet beroende af de enskildes godtycke. Då ständerna genom 1642 års riksdagsbeslut för sig och sina medbröder förbundit sig att iakttaga tiggareordningens föreskrifter¹ samt att "troligen och stadeligen" efterkomma, hvad riksdagsbeslutet innehöll², så ansågos dermed säkerligen de enskilde förbundna att efter råd och lägenhet i mån af behof hjälpa de fattiga och sålunda medverka till, att tiggareordningen kunde på afsedt sätt tillämpas, ehuru något bestämmande af de enskildes bidrag till art och belopp ej fanns stadgadt och ej heller någon påföljd föreskrifven för den, som undandrog sig denna sin skyldighet. De bestämmelser, som begränsade de fattige till vissa distrikt, uttryckte därför äfven tiggareordningens uppfattning

¹ Slutet af riksdagsbeslutets 11:te punkt, som behandlar frågan om tiggareordningen, lyder: "Efter som thetta alt och hvad mehra här kommer i betänkiande, är aff H. K. M.t i een Ordning författat, och wij så ock wåre medhbröder som hemma äre, wele hörsambligen weta at taga i acht."

² Jmf. slutet af 1642 års riksdagsbeslut.

af, inom hvilka distrikt de särskilda fattige borde underhållas och inneburo faktiskt ett fördelande af fattigvårdsbördan mellan samma distrikt.

Då således den fattige enligt tiggareordningen hade att i regel hålla sig inom sin socken, men, om det visade sig nödigt, kunde tillåtas att söka hjälp inom andra delar af kontraktet och, eventuelt, stiftet, kan fattigvårdsbördan enligt tiggareordningen anses vara så fördelad, att den i första hand hvilade å socknen, men att de särskilda socknarne inom kontraktet och stiftet stodo i det samband med hvarandra, att i fall af behof olika delar af kontraktet och stiftet hade att bisträcka hvarandra vid de fattiges underhållande. Bestämmelsen, att orter utom det kontrakt, hvartill en viss fattig hörde, stundom skulle bidraga till dennes underhåll, torde dock härvid hafva haft ganska ringa betydelse. Den omständighet, som var förbundet med utverkande af tillstånd för fattig att utom kontraktet få söka almosa, måste föranleda, att dylikt tillstånd endast undantagsvis kunde komma att gifvas, och i regel torde väl ock, om det oskäliga tiggeriet afskaffats, inom kontraktet nödig hjälp kunnat erhållas för de verkligt fattige. Att förpassandet utom kontraktet ej heller varit afsedt för vanliga understödsfall, utan allenast då särskilda omständigheter förelågo, vinner äfven stöd deraf, att ett dylikt förpassande ej finnes omnämndt i 1642 års riksdagsbeslut, ehuru vid dettas affattande den några dagar derefter utfärdade tiggareordningen säkerligen redan förelåg fullt utarbetad¹. I den följande lagstiftningen finnes ej heller några föreskrifter, som angifva, att orter utom kontraktet ansetts såsom regelmässigt medverkande vid de fattiges försörjande. Vid uppställandet af den allmänna regeln för fördelningen af fattigvårdsbördan enligt tiggareordningen torde man därför kunna i det hela bortse från den medverkan, som var tillagd orter utom kontraktet, och den allmänna regeln i förevarande afseende skulle således vara, att hvarje socken hade att i första hand sörja för sina egna

¹ Jmf. not 1 å föregående sida.

fattige, och att de särskilda socknarne inom hvarje kontrakt hade att i mån af behof härvid bisträcka hvarandra. Fattigvårdsbördan hvilade på kontraktet och socknen.

Emellertid omnämnes ej sedermera kontraktet såsom jemte socknen regelmässigt deltagande i fattigvårdens utöfvande. Deremot är upprepade gånger *häradet* i sådant afseende sammanställt med socknen, och det synes, som om det mött svårighet att förklara den ställning *häradet* i fattigvårdsafseende på grund häraf kan antagas hafva intagit jemte socknen. Att anse ordet "härad", då det sålunda nämnes jemte socken, "endast vara en betydelselös reminiscens från gamla tider, då häradbandet ännu gälde i sin fulla kraft"¹, är ej möjligt, då, såsom ofvan visats, *häradet* ej kan antagas i gamla tider hafva haft någon skyldighet att sörja för de fattige, och äfven om i forna tider fattigvården i större eller mindre omfattning varit bunden vid *häradet*, måste den anförda åsigten dock hållas för oriktig. Det synes nämligen ej finnas minsta sannolikhet för, att ett uttryck, hvilket såsom det ifrågavarande under en längre tidrymd och i olika sammanställningar upprepade gånger återkommer, skulle hafva saknat verklig innebörd. Hvad särskildt angår ett stadgande i K. F. den 11 April 1763², att inlösningssumman, när någon skulle intagas å hospital, borde på "häradet och socknen" fördelas³, så ändrades detta

¹ Så HULTGREN i hans ofvan anf. arbete sid. 45. Den af H. sålunda framställda åsigten är uttalad äfven af prof. BERGFALK att döma af ett för förf. tillgängligt handskrifvet exemplar af hans föreläsningar öfver försörjningspolitien. — NORDSTRÖM, a. a., s. 127 not 52, synes hafva haft samma uppfattning, då han säger, att någon sådan *häradets* skyldighet, som i förevarande afseende omtalas i kyrkoordningen, i verkligheten väl ej torde förkommit "efter det 1642 års Tigg.O. inskränkte den till socknarne".

² Stadgandet synes af HULTGREN, a. a. s. 46, vara framhållet såsom ett särskildt godt stöd för hans förut anförda åsigt.

³ Kongl. Förordn. ang. hospital- och barnhusinrättningarne i riket den 11 april 1763, art. 1 § 4. (MODÉE, VII s. 5594.)

visserligen redan 1773¹ derhän, att nämnda summa borde fördelas på socknen, men att deraf sluta, att "häradet" i förra fallet varit utan betydelse, är origtigt. Då frågan om förevarande förordning behandlades i presteståndet, framhölls nämligen uttryckligen, att summan borde af hela häradet sammanskjutas, emedan en sådan afgift skulle blifva för en enda socken nog betungande². I riksens ständers bref i ärendet heter det ock, att summan efter konungens befallningshafvandes bekräftande skulle "emellan hvarje härad" fördelas³, hvilket derefter i 1763 års hospitalsordning, troligen af redaktionsskäl, återgafs på sätt ofvan angifvits.

Men om på anförda skäl häradet måste anses hafva jemte socknen deltagit vid fattigvårdens utöfvande, på hvad sätt och i hvad omfång har det skett?

Med anledning af en vid 1647 års riksdag gjord framställning angående tiggareordningens öfverseende⁴ förklarade ständerna, såsom det vill synas utan meningsskiljaktighet⁵, att någon ändring i 1642 års tiggareordning ej vore nödig, och att denna med allvar borde iakttagas. Borgerskapets betänkande i ärendet är för förevarande fråga af särskildt intresse. Deri heter det, sedan förut anförts, att tiggareordningen litet aktades: "Wij hålla derföre icke orådeligit, att E. K. M:tz ytterligare giorda ordning hoos Landzhöfdingarne uprepeterades, och att dem befalltes gran insicht haffwa, att dhe fattige motte retteligen försörge bliffwa uthi hwar sin Sockn och Häradt . . ." Här fram-

¹ Genom instruktionen för de af K. M:t till öfverstyrelse för hospitalerna och barnhusen i riket utsedde herrar serafimer-riddare den 29 mars 1773, § 8. (MODÉE, X s. 134.)

² Prestest. prot. 1760—1762, vol. II s. 2937.

³ Riksens ständers bref uti inrikes-civila ärenden 1760, 1761 o. 1762, Tom. II n:o 515 bl. 3.

⁴ Kongl. Maj:ts andra proposition vid 1647 års riksdag, punkt 4. (Ridd. och adelns prot., IV s. 101.)

⁵ Jmf. ang. ridd. och adelns betänkande ridd. och adelns prot. IV, s. 115, samt ang. borgerskapets och allmogens svar 1647 års riksdagsacta.

träder tydligen den uppfattningen att *i sjelfva tiggareordningen* fanns föreskrifvet, att den fattige skulle försörjas i sin "Sockn och Häradt". Ännu bestämdare är detta ut-
 sagt i resolutionen på presterskapets besvär 1649¹, der
 presterna med afseende å tiggareordningen påminnas och
 befallas, "att dhe bemälte Tiggare-Ordning til föllie der
 hän bearbeta, att hwar Stadh, Häradt och Sochn föder
 och oppehåller sine fattige, siuke och förflammadhe . . . ,
 på sätt och wijs som i sielfwa Tiggiare-Ordningen förmält
 är" ² Här säges uttryckligen, att häradet skulle
 föda sina fattige *enligt de i tiggareordningen derom gifna
 reglerna*. Men om således ett häradets deltagande i fråga
 om fattigvården måste antagas omförmäldt och beskrifvet
 redan i tiggareordningen, så kan detta ej förklaras på annat
 sätt, än att kontrakt och härad antagits såsom i förevarande
 afseende likbetydande. För ett dylikt antagande synes ej
 heller något hinder möta. Kontrakts- och häradsindel-
 ningarna sammanfölo visserligen ej alltid, men regeln
 synes i alla händelser hafva varit, att kontraktsindelnin-

¹ STIERNMAN, Riksd. och mötens beslut, II, s. 1133.

² Försättningen af resolutionen är af följande lydelse: "och icke
 medh någre wägebref eller böneskrifter skynda dem ifrån sin Försambling
 in på een annan som her til granneligen skedt är, der igenom sådane tigi-
 giare och breckelige människior fått den wanan att stryka heela landet om-
 kring, mången till besvär och skada." Innebörden af den härigenom med-
 delade föreskriften är ej fullt klart framträdande. Att härigenom dock ej
 åsyftats en utsträckning af det i 1642 års tiggareordning gifna förbud mot
 olagligt tiggeri till tiggeri i allmänhet, såsom t. ex. BERGFALK (förut a. a., s.
 76) synes anse, torde dock tydligt framgå deraf, att i resolutionen uttryck-
 ligen säges, att häradet och socknen skola föda sina fattige *på sätt och vis
 i sjelfva tiggareordningen förmäldt är*. Efter all sannolikhet afses med de
 här omnämnda "wägebref eller böneskrifter" ej de i §§ 9 och 10 af 1642
 års tiggareordning omförmälta passen och rekommendationsskrifterna, utan de
 "andre Pass", som beröras i början af § 12. Resolutionen skulle, om denna
 uppfattning är riktig, ej hafva förbjudit sådana pass, som gäfvos i enlighet
 med tiggareordningens föreskrifter, men väl andra "wägebref" och "böne-
 skrifter". Jmf. den å sid. 48 not 2 intagna § ur hospitalsordningen, hvarest
 en bestämd skillnad göres mellan de af vederbörande myndigheter och de
 af andra personer utfärdade tiggarepassen.

gen på det närmaste anslöt sig till häradsindelningen¹, och att enligt den allmänna uppfattningen häradet kunnat nämnas såsom liktydigt med kontraktet framgår af den omständigheten, att kontraktsprosten ofta ännu under långt senare tider kallas häradsprost². Men har alltså häradet och kontraktet kunnat uppfattas såsom liktydiga, och kan man å andra sidan endast med antagande af, att detta med afseende å förevarande förhållande varit fallet, förklara ett häradets deltagande i fattigvården i enlighet med de uti tiggareordningen gifna bestämmelserna, då måste "häradet och socknen" hafva haft samma innebörd som "kontraktet och socknen". Häradets deltagande i fattigvården var bestämdt genom de i tiggareordningen beträffande kontraktet meddelade föreskrifterna, och i stället för den förut uppställda regeln, att enligt tiggareordningen fattigvårdsbördan hvilade på kontraktet och socknen, kan man därför säga, att den hvilade på häradet och socknen.

Af stort intresse såsom närmare belysande tiggareordningens uppfattning af fattigvårdsbördans fördelning är en undersökning af förordningens bestämmelser om afgiften för de fattige, som intogos i hospitalen. I tiggareordningen, § 3, stadgas, i öfverensstämmelse med motsvarande föreskrift i 1624 års hospitalsordning³, att denna afgift, om den fattige ej sjelf kunde utgifva densamma och han ej heller hade släktingar, som ville och förmådde göra det, skulle erläggas af den stad eller socken, inom hvilken den

¹ Jmf. STYFFE, Skandinavien under unionstiden, Sthlm 1880, s. 103; CORNELIUS, Handbok i sv. kyrkans hist., Upsala 1892, s. 76; BECKMAN, Bidrag till svenska ridsdagens historia 1650—1680, Upsala 1888, särskildt s. 16 not 2; v. SCHUBERT, Sveriges kyrkoförfattning och läroverk, del. I, öfvers. Lund 1822, s. 156.

² Såsom ex. må anföras Upsala Domkapitels memorial den 18 febr. 1784, der det talas om "Härads-Probsterne, en hvar i sitt Contract"; Linköpings Domkapitels Circulaire den 5 jan. 1792, § 3, hvori föreskrifves, att "sedan listorna cirkulerat i kontrakten skulle häradsprostarne insända dem etc."

³ THYSELIUS, Handlingar rör. sv. kyrkans och läroverkens hist., 1:sta h., s. 46.

fattige bodde. Stadgandets affattning synes angifva, att en bestämd skyldighet att utgifva ifrågavarande belopp genom detsamma var fastställd, samt att denna skyldighet eventuellt ålåg socknen såsom sådan; och dock torde detta ej hafva varit förhållandet. I det ofvan¹ omnämnda påbudet om hospitalet för spetelske i Finland 1619 stadgas, att afgiften skulle utgå af socknen. I de till presterskapet år 1620 hänskjutna frågorna angående hospitalet är deremot ifrågasatt, att den skulle utgå af häradet², och härtill ansluter sig det i början af 1620-talet uppgjorda förslaget till hospitalsordning³. Hospitalsordningen år 1624 insätter åter socknen i stället för häradet, och härmed öfverensstämmer, som sagdt, 1642 års tiggareordning. Antager man, att afsigten varit, att i de särskilda fallen socknen eller häradet, såsom kommunala samhällen, skulle hafva förpligtats utgifva berörda afgift, måste det förefalla i hög grad egendomligt, att lagstiftaren på detta sätt nämnt än häradet än socknen såsom det distrikt, hvilket denna skyldighet skulle åligger. Anser man deremot, att afsigten ej varit att stadga någon ovilkorlig skyldighet för socknen eller häradet att vidtaga åtgärder för att afgiften erlades till hospitalet, utan allenast att bestämma visst distrikt, inom hvilket summan af den fattige borde hopsamlas, är detta ej svårt att förklara, ty då har man att jemväl i fråga om åstadkommandet af denna afgift antaga en samverkan mellan socknen och häradet, motsvarande den, som enligt tiggareordningen förefanns med afseende å underhåll af fattige, som ej intogos i hospitalet. Äfven der häradet nämnts såsom ansvarsskyldigt, skulle hopsamlandet af dessa medel helt naturligt i främsta rummet skett bland dem, som stått i närmare personlig förbindelse med den fattige och bäst kände hans nöd, d. v. s. inom socknen, och, å andra sidan, der socknen skulle lägga ut dessa medel, hade på grund af det nära sambandet

¹ Sid. 37 not. 2.

² Se ofvan sid. 37.

³ § 7 (se ofvan sid. 40 not. 1).

mellan häradets olika delar säkerligen äfven andra socknar än hemsocknen haft att bidraga, i händelse inom denna ej hela summan kunnat vinnas. Om häradet eller socknen nämndes, innebar under sådana förhållanden ej någon väsendtlig skilnad i fråga om häradets eller socknens deltagande i utgörandet af inlösningssumman, och det kan därför hafva syntts likgiltigt, om det ena eller det andra skedde. Ganska starka skäl finnas ock, som tala för, att tiggareordningens ifrågasvarande stadgande bör tolkas i enlighet med den sist anförda uppfattningen. Då Gustaf II Adolf till presterskapet år 1620 framställde frågan, om det ej kunde vara lämpligt, att häradet gäfve en viss summa med de fattige till hospitalen, så uppfattas detta tydligen ej af presterskapet såsom afseende att pålägga häradet, såsom sådant, någon skyldighet att svara för summan. Förslaget afstyrktes, såsom förut nämnts¹, af det skäl att i synnerhet de personer bäst behöfde komma in i hospitalen, som ingenting egde, och som voro så eländiga, "att dhee förmå intett gå omkring j Häradhe om någon hiälp". Detta yttrande torde ej kunna förklaras på annat sätt, än att presterskapet ansett konungens förslag med afseende å summans åstadkommande ej innebära något annat, än att de fattiga hade att för vinnande af den ifrågasatta summan inom häradet uppsamla bidrag, som de enskilda hade att efter eget bepröfvande lemna efter råd och lägenhet. Med denna uppfattning, som sålunda med afseende å förevarande förhållande kommit till uttryck före tiggareordningens tillkomst, öfverensstämmer den, som framträder i såväl LAURELII som EMPORAGII kyrkoordningsförslag, då i dessa den möjligheten förutsattes, att den fattige ej erhöill några medel till ingift². — Beträffande dessa

¹ Se ofvan sid. 38.

² I LAURELII förslag 2:dra boken kap. 16 § 16 stadgas, att om den, som skulle intagas i hospitalet, vore alldeles utfattig, och inga medel kunde finnas för honom eller barnen, "så lagas ther medh efter som Hospitals förmyndarna synas skäligast och Christeligast vara". — I EMPORAGII förslag 3:dje boken kap. 5 § 9 föreskrifves i förevarande afseende: "Är någon alt för älande och fattigh, at han ingen uthwäg till ingift weet, then må för-gäfwes inkomma". (Handl. rör. Sveriges hist., 2:dra ser. 2:dra afd. I s. 478 och II s. 371.

förslag är för öfrigt att märka, att i det förra, sedan med samma ordalag som i tiggareordningen, stadgats, att afgiften skulle utläggas af den socken, der den fattige bodde, följande tillägg gjorts: "är hon liten och ringa, så samke penningar af flere socknar efter som nöden kräfver"¹. I EMPORAGII förslag är angående den fattiges betalande af inträdesafgiften föreskrifvet: "Hoo som så myckit icke eger, han skaffe sigh af församlingen, häradet, tädan han kommer, eller annorstädes, hwarest han gitter"². Båda förslagen visa äfven genom dessa stadganden, att en skyldighet för socknen att betala hospitalsafgiften var för dem okänd, och då det ej finnes någon anledning att förmoda, att dessa förslag afsett att i någon mån minska den skyldighet, som enligt tiggareordningen blifvit socknen pålagd, kan man med säkerhet antaga, att ej heller denna ordning velat stadga en dylik socknarnes skyldighet. De citerade stadgandena ansluta sig i öfrigt angående de distrikt, inom hvilka medlen skulle samlas, nära till de af tiggareordningen meddelade bestämmelserna i fråga om de områden, inom hvilka de fattige hade att söka allmosa, och det ligger för den skull nära till hands att antaga, att tiggareordningen afsett, att i hufvudsak samma bestämmelser skulle tillämpas med afseende å anskaffandet åt den fattige af denna hjälp, som i fråga om underhåll i allmänhet.

Jemte bestämmelserna om hospitalen och om den fattigvård, som, på sätt ofvan framstälts, skulle inom socknen utöfvas, meddelar tiggareordningen äfven föreskrifter dels angående vården af fattiga barn³, dels om de vilkor, hvarunder "exulanter och andre nödrängde aff främmande Land, enkannerligen then Tyska Nationen" skulle ega att söka hjälp här i landet⁴.

Med afseende å vården af de fattiga barnen anbefalles ej i tiggareordningen, såsom i 1624 års hospitalsordning,

¹ LAURELI förslag 2:dra boken kap. 17 § 3 (a. st. s. 483).

² Föreg. sid. not. 2 a. st.

³ 1642 års tiggareordning, §§ 6 och 7.

⁴ Tiggareordningen, § 13.

upprättandet af barnhus. I *städerna* skulle de små barnen intagas i barnhusen, der sådana funnos, men i annat fall uppfostras och skötas på sätt borgmästare och råd bestämde "aff Stadzens medel, eller annan samblad hielp". Då barnen uppnått 8 år, skulle de "til tjänst eller Handtwärk vthfås." På *landet* skulle kyrkoherden och sexmännen laga, att barnen fingo skötsel hos de fattiga i stugorna vid kyrkorna eller utaf någon, som utaf barmhertighet ville uppföda dem, till dess de sjelfva kunde förtjena sitt uppehälle, eller ock skulle de försöka att få dem intagna å barnhusen "eller hoos annat godt folck" i *städerna*.

Hvad de fattige främlingarne angår, hade dessa att genom betlande söka hjelp. För att få tillstånd att betla skulle de angifva sig hos magistraten i den stad, till hvilken de först anlände, och sedan deras skäl att få tigga pröfvats af magistraten jemte kyrkoherden i staden, kunde tillstånd att betla meddelas dem af landshöfdingen, som då utfärdade tiggarepass.

Härmed äro de hufvudsakliga af tiggareordningens stadganden, i hvad de röra fattigvården, återgifna. De äro, såsom synes, ganska obestämda och sväfvande, särskildt beträffande sättet för åstadkommande af de till de verkligt fattiges försörjande nödiga medlen, och de visade sig ock svåra att genomföra¹. Just den form för fattigvårdens

¹ Redan år 1643 begärdes af presteståndet, att tiggareordningen skulle blifva öfversedd. Uppgiften i "Afhandlingarne om lagstiftning för fattigvård", Sthlm 1839, s. 11, att presterskapet då skulle hafva begärt den ändring i tiggareordningen, att hvar socken för sig skulle svara för sina fattiga, är oriktig. Presterskapets besvär i förevarande afscende var af följande lydelse: "Efter den nygiorda Tiggjarordningen synes vara beswärlig för många, att hon kunde blifwa remediterad eller på nytt öfversedd, såsom ock H. K. M:tz nådiga explication fölgde om Eleemosinas, som pläga åhrligen gifwas till Hospitalerne, hvilka sombligstädz nu innehållas för Sochens egna huusfattige, sådan som hwar Sochn sine fattige försörja skall". (Se 1643 års riksdagsacta.) Besvären ansågos ej böra föranleda någon ändring i tiggareordningen, som var gjord efter "Ständernes samtyckio serdeles Presterskapetz påminnelse". (Se res. på pretest. besv. den 30 nov. 1643, p. 9, STIERNMAN, Riksd. och mötens besl., II s. 1049.) — I andra propositio-

ordnande, som tiggareordningen gaf, var dock uppenbarligen den, som bäst lämpade sig efter denna tids uppfattning. Ej långt efter tiggareordningens tillkomst utarbetas utförliga och bestämda förslag till fattigvårdsförordningar, men de vinna ej bifall. Det är af tiggareordningens bringande till verkställighet, som en förbättring i de öfverklagade förhållandena väntas, och det är ock inom ramen af tiggareordningens bestämmelser, som utvecklingen af fattigväsendet sker.

nen, p. 4, vid 1647 års riksdag framhålles bland annat, att genom infallande riksens olägenheter tiggareordningens genomförande blifvit förhindradt. (Ridderskapets och adelns prot, IV sid. 101.) Jmf. i öfrigt t. ex. ingressen till det såsom bil. B. intagna 1664 års förslag till fattigförordning.

V.

Det stora intresse, hvarmed frågan om fattigväsendets ordnande omfattades under medlet af 1600-talet, visar sig af den ifver, med hvilken det då arbetades på att åstadkomma en förbättrad fattigvård. Från denna tid föreligga tvenne omsorgsfullt utarbetade, sins emellan väsendtligt skilda förslag till ordnande af fattigvården och undertryckande af lösdrifveriet.

Förslagen äro ur flere synpunkter af synnerlig märklig beskaffenhet, ehuru de ej synas hafva haft något större inflytande på fattiglagstiftningens vidare utveckling. Det ena härstammar från drottning Christinas tid, och har detta, som hittills ej varit känt, af förf. funnits i en handling uti Palmsköldska handskriftssamlingen i riksarkivet¹.

Någon bestämd uppgift om tiden och omständigheterna för detsammias tillkomst har förf. ej lyckats erhålla. Af förslaget framgår emellertid med säkerhet, att det tillkommit efter 1642 års tiggareordning, ty början af dess § 31, der det heter: "Om Sigeiner eller Tartare vid: Art: 17.", innebär uppenbarligen en hänvisning till nämnda tiggareordnings § 17, som stadgar, huru förhållas skulle med "Ziguener eller Tattare". Å andra sidan gifver början af ingressen till förslaget vid handen, att det ej kan hafva affattats senare än år 1650, ty den titel, som här är tillagd Christina, och i hvilken hon bland annat kallas Sveriges, Götes och Vendes *utkorade* drottning, bar hon endast till

¹ Förslaget är såsom bilaga A bifogadt detta arbete. Orden "effter som . . . ringheet" i § 19 äro af annan hand tillagda till den ursprungliga texten, och af samma hand är äfven en oväsentlig ändring gjord i § 14.

tiden för sin kröning, hvilken skedde under sommaren år 1650¹. — Som emellertid förhandlingarna vid riksdagen år 1647, vid hvilken frågan om tiggareordningens öfverseende var till ständerna hänskjuten², ej gifva anledning antaga, att något förslag till ny förordning då förelegat eller, med anledning af hvad vid riksdagen förekommit, blifvit utarbetadt, samt då resolutionen på presterskapets besvär vid 1649 års riksdag³ synes angifva, att någon ny tiggareordning vid den tiden ej varit ifrågasatt, så torde man på grund häraf vara berättigad antaga, att förslaget ej kan hafva affattats före avslutandet af 1649 års riksdag. Förslagets tillkomst torde fördenskull böra förläggas till tiden mellan avslutandet af riksdagen 1649 och drottning Christinas kröning år 1650.

Att vid nämnda tid förslag till ny tiggareordning verkligen förelegat, vinner stöd deraf, att i kongl. brefvet angående afskaffande af gatutiggeriet i Stockholm den 9 Dec. 1650⁴, sedan deri anbefalts, att alla fattiga tiggare skulle upptagas af gatorna, föreskrifves, att dessa fattige och andra nödlidande skulle försörjas "efter then för någon tijdh sedan publicerade Tiggare Ordningen, til thess . . . innan kort någon wiss Förordning kan på annat sätt blifwa fattad öfwer theres födo och vppehälle". Då här säges, att innan kort en förordning angående de fattiges försörjande skulle gifvas, synes detta häntyda på ett föreliggande förslag, och att detta varit fallet, bekräftas af det några dagar förut, den 4 Dec. 1650, gifna påbudet om fattigbössor i kollegierna⁵. Efter framhållande af att under den dåvarande dyra tiden de till de fattiges underhåll förordnade medel visat sig alldeles otillräckliga, heter det

¹ Den första i STIERNMANS Ekon. förf. intagna handling, i hvilken Christina kallas Sveriges, Göthes och Vendes drottning etc., är daterad den 31 okt. 1650.

² Jmf. Ridderskapets och adelns prot. IV, s. 101 och 115 samt 1647 års riksdagsacta.

³ STIERNMAN. Riksd. och mötens beslut II, s. 1133.

⁴ STIERNMAN, Ekon. förf., II, s. 647.

⁵ STIERNMAN, Ekon. förf., II, s. 646.

nämligen i detta påbud: "Wij hafwe fördenskull nödwändigt *måst på andra vägar wara betänkte*, huru bemälte nödstälde fattige i denne svåre och dyre tiden måtte medh nödige lifzmedel kunna försörjas; Och altså, *ibland annat*, funnit godt, här medh at resolvera och belefwa" etc, och föreskrifves derefter, att alla, som erhöllo några akter i kansliet eller kollegierna, hade att, innan de utbekommo akterna, erlægga en viss penning i derför afsedda fattigbössor. Stadgandet tyckes nämligen ganska bestämdt angifva, att det är taget från en flerhet påtänkta föreskrifter, åsyftande att bereda utvägar till de fattiges bättre försörjande. Till sitt syfte och innehåll öfverensstämmer det nära med de bestämmelser, som innehållas i förevarande förslag §§ 18 och 19. Stadgandet i påbudet är visserligen ej så omfattande, som i dessa §§ af förslaget, men detta är lätt förklarligt, då påbudet afsåg endast förhållandena i Stockholm.

Förevarande förslag liksom 1642 års tiggareordning ansluter fattigförsörjningen till socknen, men socknarnes ställning med afseende till fattigvården är enligt förslaget helt annorlunda bestämd än i tiggareordningen.

Tiggareordningen innehåller ej några tvångsföreskrifter, hvarigenom den enskilde förpligtas till visst bidrag till de fattiges underhåll, och de fattiges vädjande till de enskildes barmhertighet genom tiggande förutsättes. Förslaget deremot har främst bland sina stadganden ett uttryckligt förbud emot allt tiggeri, under hvilken form detta än kunde uppträda. Allt tiggeri såväl på landet som i städerna, såväl på gator, gränder, vägar och stigar som i hus och annorstädes skulle vara strängeligen förbjudet; ingen fick meddela någon pass till att tigga, och ingen fick hysa, forsla eller dölja någon tiggare¹. Den fattige skulle således ej vidare ega att omedelbart vända sig till sina medmeniskor för erhållande af nödig hjälp. Tiggeriet förbjudes dock ej utan vidare, utan i uttryckligt samband med detta förbud förklaras, att de fattige i stället skulle försörjas

¹ Se bil. A §§ 1—3. Jmf. §§ 27, 28.

enligt de föreskrifter förslaget i sådant afseende meddelar¹, föreskrifter, som, synnerligen märkliga ej mindre genom sitt innehåll än genom sin klara och bestämda form, helt och hållet borttaga den karakter af frivillighet, som fattigvården enligt tiggareordningen hade². Tiggareordningen afsåg, att de fattige skulle försörjas *inom* socknen, förslaget stadgar, att de fattige skulle erhålla sitt underhåll *af* socknen. Socknen eller staden var ansvarig för, att de verkligt fattige erhöilo nödig försörjning, och den stad eller socken, som försummade sin skyldighet härutinnan och lät sina fattige gå omkring och tigga, ådrog sig derför laga ansvar efter stämning till vederbörande domstol³.

Inom hvarje stad och socken skulle vissa byggnader för de fattige finnas, och till dessa byggnaders uppförande och underhåll hade alla inom staden eller socknen boende att bidraga efter den grund, som dem emellan å rådstugan eller vid tinget fastställdes⁴. I dessa fattighus skulle de behöfvande erhålla nödig vård, och voro för beredandet af de dertill erforderliga medel i förslaget särskilda regler uppställda. I främsta rummet var för denna fattigvård anslagen inkomsten af en särskild fattigskatt, sålunda bestämd, att å landet ett visst quantum säd årligen skulle gifvas för hvarje gård, hemman eller hemmansdel, och att i städerna de förmögnare af borgerskapet skulle lemna 1 spann, de mindre förmögna 1 half spann säd⁵. Vidare skulle den egendom, som tillhörde fattighjonen eller genom arf tillkomme dem, under det att de vistades i fattighusen, tillfalla dessa⁶, och skulle fattighusen äfven hafva en tredjedel af kvarlåtenskapen efter dem, hvilka såsom barn genom

¹ A. st. § 4.

² I förbigående må anmärkas, att förslaget, som i § 5 stadgar, hvilka slägtningar inbördes försörjningsskyldighet ålåg, härvid till sina bestämmelser fullt öfverensstämmer med gällande fattigvårdsförordning.

³ Se bil. A., slutet.

⁴ A. st. §§ 7—10.

⁵ A. st. §§ 15—17.

⁶ A. st. § 23.

fattighusen underhållits och uppfostrats¹. Slutligen voro såsom fattighusens ordinarie inkomster äfven att räkna de medel, som kunde inflyta genom de gåfvor eller almosor, hvilka af mer eller mindre frivillig beskaffenhet vid vissa tillfällen borde gifvas af enskilde, såsom vid mottagande af vissa handlingar, vid festliga samqväm o. s. v.².

Förslaget stannar emellertid ej vid detta. Det drager ut konsekvensen af den uppställda regeln, att ingen fick tiggas, och tager äfven den möjligheten i betraktande, att de inkomster, som sålunda skulle tillflyta fattighusen, ej voro tillräckliga för de fattiges underhåll, samt stadgar, att i sådan händelse de fattiges föreståndare skulle derom göra anmälan vid rådstugan eller tinget. Rätten hade derefter att pröfva, om ytterligare medel för de fattiges uppehälle behöfdes, samt att, om detta var fallet, förordna om ny utdebitering efter samma grund, som för den förut omnämnda fattigskatten var fastställd³.

Bördan af fattigvården var emellertid ej under alla förhållanden lagd uteslutande på socken. Såsom enligt 1642 års tiggareordning den större kommunen, kontraktet eller häradet, hade att, då särskilda omständigheter förelågo, bispringa en viss socken, när någon inom densamma hemmahörande fattig ej der kunde vinna nödigt uppehälle, så är äfven enligt förevarande förslag understundom häradet skyldigt att komma den socken till hjälp, som ej mäktade att på föreskrifvet sätt sörja för sina fattige. I öfverensstämmelse med grundskilnaden mellan detta förslag och tiggareordningen är dock häradets deltagande i fattigvården här med afseende å de särskilda fallen bestämdt fastställd. Socknens oförmåga att underhålla sina fattige skulle vid tinget styrkas. Det tillskott, socknen för fullgörande af sin försörjningsskyldighet behöfde, fastställdes derpå af häradshöfdingen med nämnden och fördelades på de inom häradet boende, hvilka derefter på bestämd tid hade att

¹ A. st. § 34.

² A. st. §§ 18—22.

³ A. st. § 25.

leverera bidragen till de fattiges föreståndare inom samma socken¹.

Då således enligt förslaget ingen vidare fick gå omkring och genom betlande söka sitt uppehälle, och då socknarne voro pligtiga att tillgodose de fattiges nödvändigaste lefnadsbehof, är helt naturligt, att förslaget anser nya bestämmelser angående hospitalsmedlens användande erforderliga. Förslaget framställer dock i sådant afseende ej några nya stadganden, utan skulle derom en särskild förordning göras. Dock vill det synas, som om meningen varit att använda hospitalsmedlen till upprättande af barnhus för uppfostran af sådana barn, hvilkas föräldrar i krig eller på annat sätt tjenat fäderneslandet². — Angående barnavården äro förslagets bestämmelser i öfrigt ganska utförliga och i hög grad beaktansvärda. Förslaget ansluter sig i detta afseende till motsvarande föreskrifter i stadgan om städernas administration af år 1619, men förevarande förslags allmänna karakter, att pålägga utöfvandet af fattigvården såsom en skyldighet, kommer äfven här till uttryck. De fattiga barn, som ej kunde erhålla tjenst, skulle upptagas i barnhusen att der lära något handtverk, eller, der inga barnhus funnes, öfverlemnas till någon ärlig handtverkare, som hade att i sitt yrke undervisa barnet; och var det handtverkarnes pligt att, då så erfordrades, hos sig mottaga sådana barn mot skälig ersättning af socknen eller staden för kost och kläder³.

Vården om de fattige är således enligt förslaget, såsom flere gånger framhållits, en skyldighet, och den af fattigvården förorsakade kostnaden fördelas såväl mellan olika distrikt som inom de särskilda distrikten efter i lag bestämda grunder, hvilkas tillämpning öfvervakas af rådstugan eller af häradshöfdingen med nämnden. Presterna, som enligt tiggareordningen hade att genom sina förmaningar, pass och rekommendationer åstadkomma, att de fattige er-

¹ A. st. § 29.

² A. st. § 26.

³ A. st. §§ 32—34.

höllo nödig hjälp, och att bördan af fattigvården ej kom att oskäligt hårdt trycka någon viss ort, utan någorlunda jemt fördelades på större distrikt, hafva här icke vidare att i sådant afseende utöfva någon verksamhet. Deremot är i förslaget presternas ställning till fattigvårdens utöfning långt noggrannare bestämd, än förut varit fallet. Kyrkoherdarne jemte kyrkovårdarne skulle vara de fattiges "Ordentlige och fullmyndige föreståndare" och hade såsom sådana att i allo öfvervaka de fattiges bästa, så att med dem förfors på sätt förordningen afsåg¹. Bland de åligganden, som voro dessa föreståndare pålagda, var äfven det att årligen i särskilda längder förteckna alla fattige och sjuke, som föddes och sköttes inom socknen, äfvensom de lösdrivvare och landstrykare, som derstädes funnos². Dessa längder, som, jemte vissa andra register, skulle bevaras till underrättelse för efterkommande, torde, bland annat, hafva haft till ändamål att tjena till ledning vid fastställandet af, hvilka fattige som voro att hänföra till viss socken. Äfven om, på grund af befolkningens jemförelsevis ringa rörlighet under denna tid, i regel tvifvel ej kunde uppstå om, hvilka fattige som voro att betrakta såsom tillhörande viss socken, var dock naturligt, att man, på samma gång man ville pålägga socknarne såsom en bestämd förpligtelse att sörja för sina fattige, sökte närmare bestämma denna socknarnes skyldighet genom föreskrifvande af särskilda åtgärder, som gjorde det möjligt att med större säkerhet än förut afgöra, till hvilken socken hvarje fattig vore att räkna.

Att det nu i hufvuddrag återgifna förslaget, oaktadt den ovanliga skärpa och omsorg, hvarmed det utarbetats, ej haft något väsendtligare inflytande på fattiglagstiftningen i vårt land, torde med all säkerhet vara att hänföra till den omständigheten, att, ehuru behof gjort sig gällande af en ändring i den bestående lagstiftningen till beredande af säkrare tillgångar till de fattiges underhåll

¹ A. st. § 36.

² A. st. § 37.

och dermed äfven kraftigare medel till det oloffliga tiggeriets undertryckande, tiden dock ännu ej ansågs vara mogen för påläggande af särskilda skatter för fattigvården. All fattigvård borde enligt den rådande uppfattningen vara grundad på de enskildes frivillighet och barmhertighet, och i öfverensstämmelse härmed finner man också i det följande förslaget, hvilket för ständerna framlades vid 1664 års riksdag, att regeringen söker nå det afsedda målet på annan väg än genom en på grunden af de enskildes tvångspligt ordnad fattigvård.

Sistnämnda förslag¹ har hittills varit känt endast genom de korta antydningar, som innehållas i Geijers afhandling om fattigvårdsfrågan, och som af Geijer hemtats ur kanslikollegiets protokoll den 19 Okt. 1663², hvilket protokoll dock endast upptager några smärre, för förslaget i dess helhet ovigtiga förändringar och tillägg i fråga om den då under utarbetning varande tiggareordningen. Förslaget i dess helhet finnes emellertid bevaradt i åtminstone tvenne fullständiga exemplar, nämligen dels ett, som är intaget bland bilagorna till adelns protokoll för 1664, dels ett, som finnes bland handlingar rörande tiggeri uti Palmsköldska samlingen i riksarkivet³.

Detta förslag är ännu vidlyftigare och mer detaljeradt än det föregående, men utmärker sig ej genom en sådan klarhet och skärpa i bestämmelserna som detta, från hvilket det ock till grunden är väsendtligen skildt. Förslaget från Christinas tid är byggt på 1642 års tiggareordning och innehåller en konsekvent utveckling af den i denna tiggareordning framträdande uppfattningen, att fattigvården borde anslutas till socken. Förevarande förslag visar der-

¹ Såsom bil. B. bifogadt detta arbete.

² GEIJER, Fattigvårdsfrågan, 1839, Saml. skrifter (Sthlm 1874), 3:de band., s. 72.

³ Bland dessa handlingar finnas derjemte tvenne fullständiga projekt till förslaget. Det ena af dessa är tydligen, enligt hvad i detsamma gjorda anmärkningar och förändringar utvisa, ett förarbete till det andra, hvilket åter synes hafva legat till grund vid utarbetandet af det för ständerna framlagda förslaget.

emot till grunden en ganska nära öfverensstämmelse med Gustaf II Adolfs hospitalsordning. Här liksom enligt denna hospitalsordning skulle fattigvården utöfvas hufvudsakligen inom större slutna anstalter, ehuru man här sökt undvika de svårigheter, hvarpå denna hospitalsordnings genomförande strandade. Fattigvården skulle enligt detta förslag ej koncentreras inom ett fåtal hospital, och någon sammandragning af de befintliga hospitalsinrättningarna till större anstalter är ej ifrågasatt. Det vill synas, som om meningen varit, att i alla rikets städer fullständiga hospital skulle finnas¹, och det föreskrifves, att de på landsbygden uppförda fattigstugorna borde "ingalunda casseras och kullkastas, uthan alt framgent handhafvas"².

Dessa fattigstugor skulle således bibehållas jemte hospitalen, men de ansågos stå i en viss underordnad ställning till hospitalen, som i förhållande till fattigstugorna kallas de *publika* eller *hufvudhospitalen*. Af de inom socknen till de fattiges underhåll uppsamlade medel kunde en del för fattigstugorna kvarhållas, men endast om det befanns, att bemälte fattigstugor genom medlens bortförande lede "märkelig afsacknad", och om det kunde antagas, att socknen, om nämnda stugor höllos vid makt, "icke skulle så många behöfwa ifrån sigh och till publique hospitalerne förskicka". Den återstående delen af ifrågavarande medel skulle i alla händelser till "hufvud hospitalerne" försändas³.

Fattigvården skulle alltså hufvudsakligen utöfvas inom städernas hospital, och i dessa skulle upptagas ej blott de fattige, som i städerna vore födde eller boende, utan ock de, som kommo från landsbygden, om de efter noggrann ransakning pröfvades vara i behof af fattigvård. Såsom

¹ Jemf. t. ex. bil. B., punkt 16.

² Se bil. B., punkt 13.

³ Af kansli-kollegiets protokoll den 19 okt. 1663 synes, att frågan om fattigstugornas ställning till hospitalen varit föremål för särskild öfverläggning, dervid det befanns skäligt, "att inge andre dem uthaf Biskoparne eller någon annan blifua påträngde än de som äro af deras sochn eller de sielfur godwilligen emottaga wile". I öfverensstämmelse härmed är ock förslaget, punkt 13 affattadt.

grund för intagandet i städernas hospital af fattige från landsbygden framhåller förslaget dels svårigheten för de fattige att på landet alltid erhålla sin försörjning, dels att de stora husen i städerna lättare än fattigstugorna på landet kunde förse med lämpliga föreståndare och annat, som för deras rätta skötsel erfordrades, samt att de kunde understödjas med något arbete, dels ock att dessa hospital till en stor del erhöllo sina inkomster genom medel, som härörde från landsbygden¹.

En viktig del af förslagets bestämmelser angår, såsom naturligt är, anskaffandet af de nödiga medlen till de fattiges försörjande och skiljer sig förevarande förslag äfven härvid väsentligt från det föregående. Enligt detta *skulle* alla verkligt fattige erhålla erforderlig hjälp, och regler för beredandet af behöfliga medel funnos för alla fall meddelade. I 1664 års förslag förutsattes fattigvården begränsad genom de tillgängliga medlen, ehuru visserligen förslaget genom en mångfald föreskrifter, hvarigenom dels almösegifvandet närmare bestämmes och ordnas, dels vissa medel anvisas till bestridande af kostnaderna för fattigvården, söker betrygga en tillräckligt omfattande och verksam fattigvård. Ehuru fattigvården hufvudsakligen skulle ombesörjas inom städerna, var dock ej afsigten att befria landsbygden från att deltaga i kostnaden för fattigvården, utan förslaget framhåller tvärtom, att, då landsbygden komme att undslippa det besvär, det oändliga tiggeriet förorsakat, det väl ej kunde vara något tvifvel, att ju icke landtmannen gerna skulle rundligare än förut gifva något till hospitalens och fattighusens underhåll och behof, och särskilda föreskrifter meddelas, huru på landsbygden almosor skulle gifvas². De medel, som sålunda på landsbygden hopsamlades, skulle derefter öfversändas till städernas hospital i den mån de ej, såsom förut omnämnts, kommo att kvarhållas för fattigstugornas på landsbygden behof, och förslaget synes utgå från, att dessa medel skulle komma att i väsentlig mån bidraga

¹ Se bil. B., punkt 10.

² A. st., punkt 11.

till hospitalens underhåll. Härjemte meddelas emellertid ock en hel del andra bestämmelser för att bereda hospitalen erforderliga inkomster, och göres dervid skilnad mellan olika slag af städer. Vissa bestämmelser gälde städerna i allmänhet¹, andra åter särskildt stapelstäderna och de vid navigabla insjöar belägna städerna, äfvensom bergslagsstäderna, hvilka städer hade "någre flere commoditeter, huar aff dhe fattighe och älände kunne erhålla någre inkomster"². Stockholm intog en särskild ställning, i det att denna stad såsom mera betungad med fattiga och eländiga personer tillades mera inkomster än öfriga städer³.

De flesta af förenämnda stadganden faststälde dock ej bestämda inkomster för hospitalen, utan var i regel inkomsten i mer eller mindre grad beroende af den enskilda offervilligheten. Dervid synes det dock i flere fall hafva varit öfverlemnadt åt den enskilde ej att bestämma, om öfverhufvudtaget almosa skulle gifvas, men väl gåfvans storlek. Så t. ex. skulle på landet efter slutad skörd en almosa lemnas vid kyrkan på viss och bestämd tid att levereras till hospitalen, och skulle "ingen, som på Landet boor, det ware sigh Riddare, Adelsman, Krigzbefehl, Präst, Fougde, eller huadh nampn den och hafwa kan, sigh der ifrån undandragha", men å andra sidan föreskrifves, att detta icke skulle vara något "twungit wärck, vthan all allmosogiffit bör komma aff ett fritt och gott hierta", och att därför kyrkoherdarne och predikanterna den dag, då almosan skulle gifvas, äfven som söndagen förut, hade att "medh beweckelige skiähl och ordh öfwertala Församlingen till rundheet och giffmildheet emot dhe fattiga och äländige"⁴. — Bland de stadganden, i hvilka förslaget ej vidhåller den princip, som genomgår detsamma, att de enskildes bidrag skulle lemnas af fri och god vilja, är det ett, som är synnerligen anmärkningsvärdt, i det att derigenom

¹ A. st., punkt 18.

² A. st., punkt 19.

³ A. st., punkt 21.

⁴ A. st., punkt 11, § 3.

afses att för fattigvårdens behof pålägga en ej obetydlig arfsskatt. Det föreskrifves nämligen, att, då någon förmögen dog utan att efterlemna barn, skulle af arvet gifvas till de fattige åtminstone 40:de penningen, om syskon lefde efter, men om arfvingarne voro fjermare, antingen 3:dje eller 4:de led, 30:de eller 20:de penningen, och skulle detta uttagas, förrän arfskifte skedde¹.

Den nu lemnade korta framställningen af förslagets hufvudpunkter torde få anses tillräcklig för att få gifva en uppfattning af den plan, enligt hvilken regeringen tänkt sig fattigväsendet ordnad. Hos ständerna framställdes mot förslaget åtskilliga anmärkningar. Så t. ex. ansågs bestämmelsen om en viss qvot, som skulle tillfalla de fattiga vid arfskiften efter dem, hvilka affidit utan att efterlemna bröstarfvingar, betänkelig, eftersom all almosegift borde vara frivillig, och en dylik gåfva ej kunde kallas almosa². Att särskildt från borgerskapets sida motståndet mot förslaget var ganska skarpt, är lätt förklarligt, då, såsom i dess betänkande angående förslaget framhålles, städerna enligt detsamma påbördades större last och besvär med landsbygdens fattiga, än förut varit fallet. Borgerskapet synes ej hafva haft någon förhoppning, att, om städerna skulle "obligeras emottaga landetz fattige och sedan lefwa i hoppet och på landzmannens discretion", bönderna skulle komma att till städernas hospital lemna väsendtligt större bidrag än förut, ty, såsom det heter i betänkandet, "mädan förfarenheten utwijsar och betygar landzmannen trögheet till thet som ähr skyllig och måste göra, så att man uthan pantning och stoort beswär intet kan ther till komma; fördenskull hafwer man så mycket mindre att förmoda af honom någon frivillig hielp till the fattiges underholdh, sedan the komma honom ifrån ögonen"³. Ridderskapet och adeln, som till en början i svar på regeringens proposition begärt, att 1642 års tiggareordning

¹ A. st., punkt 11, § 7 och punkt 18, § 8.

² Jmf. presterskapets och borgarståndets yttranden angående punkt 11 i förslaget. (1664 års riksdagsacta.)

³ Se borgerskapets betänkande till punkt 10.

fortfarande skulle iakttagas, då många af den föreslagna förordningens bestämmelser syntes "alt för svåre och impracticable"¹, anhöll i ett ytterligare betänkande², att, då tiggareordningen behöfde ett "exqvisit öfverläggande", och då den pågående riksdagen snart skulle avslutas, det skulle anstå med tiggareordningens öfverseende till nästa riksdag, och härtill lemnade regeringen sitt bifall³. Att döma af en anteckning å omslaget till det såsom Bilaga B. tryckta förslaget, var ärendet derefter vid 1668 års riksdag åter före, ehuru utan något vidare resultat, och dermed upphöra för lång tid försöken att genom en fullständig omarbetning af tiggareordningen vinna den önskade förbättringen med afseende å fattigvårdsförhållandena.

¹ Se bil. 22: 5 vid ridderskapets och adelns prot. för år 1664, IX s. 403.

² Se bil. 34 vid ridd. och adelns prot. för år 1664, IX s. 440.

³ Se res. på prest. besvär 1664 § 1 mom. 11. (STIERNMAN, Riksd. och mötens beslut, II s. 1506.)

VI.

Under perioden från utfärdandet af 1642 års tiggareordning och till medlet af det 18:de århundradet äro de lagstiftningsåtgärder, som vidtagas till ordnandet af fattigväsendet, ej af någon genomgripande beskaffenhet. Beträffande hospitalen meddelas visserligen ganska utförliga bestämmelser i kap. 28 af 1686 års kyrkolag, men dessa bestämmelser, som närmast äro att anse såsom ett förnyande af 1571 års kyrkoordnings hithörande stadganden, afse ej att upphäva de om hospitalen i 1642 års tiggareordning gifna föreskrifter¹, om dessa än genom desamma i någon mån modifieras.

Hospitalens allmänna ställning i fattigvårdsafseende förändrades ej genom kyrkolagen. De fattige, som i tiggareordningen, §§ 1 och 2, omtalas, skulle säkerligen fortfarande företrädesvis i hospitalen intagas. Här stadgas

¹ Detta framgår tydligt genom en jämförelse mellan kyrkolagens och tiggareordningens stadganden och bekräftas deraf, att 1642 års tiggareordning och kyrkolagen ofta nämnas såsom jemte hvarandra tillämpliga. — Huruvida kyrkolagen till alla delar upphävt de hithörande stadganden i 1571 års kyrkoordning, som ej i kyrkolagen uttryckligen beröras, torde deremot vara tvifvelaktigt. Att bestämmelsen om uppsamlandet af medel till hospitalen genom "biddare" ej genom kyrkolagen upphäfts, såsom HOLMSTRÖM, a. a., s. 101, synes anse, framgår af den ofvan, s. 30 not 1, angående "bedderien" lemnade framställningen. Likaledes torde det ej vara riktigt att, såsom nämnde förf. antager, de särskilda gåfvor eller afgifter, som under denna period blifva påbjudna vid vissa tillfällen, skulle hafva varit en ersättning för de frivilliga kollekterna. (Jemf. t. ex. kongl. brefvet till landshöfdingarne den 30 april 1697, angående tiggarne.)

emellertid ytterligare, att ingen skulle åtnjuta underhåll af hospitalen, som ej verkligen der uppehöll sig¹. Detta stadgande tycktes dock ej länge hafva upprätthållits. Redan 1687 medgifves i fråga om Vadstena hospital, att fattige utom hospitalet, hvilka icke kunde förtjena sin föda, finge underhållas af hospitalets medel, så vida detta kunde ske utan hospitalets gravation². I midten af 1700-talet klagades ock öfver, att hospitalens inkomster användes till understöd åt sådana personer, som vistades utom hospitalen, och som ej voro i verkligt behof af hjälp, och då vid nämnda tid en reformation af hospitalen företogs, var en af de omständigheter, som framhöllos såsom orsak till hospitalens förfall, att deras inkomster på sådant sätt användts utom hospitalen³.

Afgiften för dem, som skulle intagas i hospitalen, är äfven i kyrkolagen bestämd till 20 daler silfvermynt, men någon förpligtelse för socknen att, eventuellt, erlægga densamma finnes der ej stadgad, utan skulle, om några voro så eländige och usle, att de ej visste sig någon utväg för dessa medels anskaffande, landshöfdingen och biskopen vårda sig om, "at igenom någon förman, hos godt folck, så många medel för them samlas måga"⁴. Af förenämnda kongl. bref angående hospitalet i Vadstena framgår dock, att de eländigaste och fattigaste kunde i hospitalet mottagas äfven utan erläggande af den föreskrifna afgiften. I sak torde kyrkolagens ifrågavarande bestämmelser ej hafva inneburit någon egentlig afvikelse från hvad som genom 1642 års tiggareordning blifvit stadgad⁵.

I öfrigt må angående hospitalen anmärkas, att under

¹ Kyrkolagen kap. 28 § 6.

² Se kongl. bref. den 18 nov. 1687, att de som utfattige äro måge uti Vadstena hospital intagas, utan att de köpa sig dit in.

³ Se Kamm. Oecon. och Comm. Dep. Förordnings Utsk:s handl. 1765 och 1766 vol. I, N:o 115.

⁴ K. l. kap. 28, § 6.

⁵ Jmf. den ofvan s. 66 f. gjorda framställning.

denna period stat- och spisordning fastställdes för ett flertal hospital¹.

Äfven i fråga om den utom hospitalen utöfvade fattigvården äro de under denna period i lag stadgade förändringarna ej af någon genomgripande beskaffenhet. På grund af den i väsentliga afseenden, såsom det vill synas, origtiga uppfattning af de under perioden meddelade bestämmelserna rörande denna fattigvård, som gjort sig gällande, torde dock dessa bestämmelser här böra underkastas en närmare granskning.

Härvid gäller att i främsta rummet undersöka, om en förändring skett i fråga om de distrikt, inom hvilka enligt tiggareordningen, på sätt ofvan visats, tiggare borde försörjas. De hufvudsakliga stadganden, som dervid äro att taga i betraktande, innehållas i kyrkolagen af 1686 kap. 24 § 24 och kap. 28 § 5 samt i "Kongl. Maj:ts förnyade Stadga och Förordning, huru med Tiggare och Fattige, som rätt allmoso behöfwa, så ock med Landsstrykare och lättingar, förhållas skall" af den 21 oktober 1698 § 2², och äro dessa af följande lydelse:

Kyrkolagen kap. 24 § 24: "Han" (kyrkoherden) "skal ock, jemte then försorg, som han bär för Kyrkones egendom i löst och fast samt räkenskapen öfver inkomst och utgift, tilse, at the husarme och tiggare i hans Socken ej lemnas oförsörjde, ej eller något oloffligt tiggeri, emot Tiggare-Ordningen i Socknen tillåtes; icke eller gifva föreskrift åt någon at gå omkring med, andre Socknar til last";

Kyrkolagen kap. 28 § 5: "Hvart Härad och Socken skal föda sina fattige, och ingalunda, som här til på någre orter förnimmes skedt vara, föra them in i andra Socknar, them til last och

¹ Jmf. Kammar-Oeconomie och Commerce-Deputations berättelse ang. kronohospitalen i Sverige och Finland den 23 sept. 1756. (Sv. ecclesiastika handlingar 12, N:o 40, riksarkivet.)

² STIERNMAN, Ekon. förf., V s. 726.

besvär: dock må understundom then ena Socknen, som kan hafva mindre fattige, gå the näst hos liggande, som hafva flere, med någon hjelp tilhanda“;

1698 års tiggareordning § 2: “Till att hämma det myckna utläpp af Tiggarne ifrån den ena orten till den andra, i synnerhet hit till Stockholm, så skall här med allom i gemen, så wäl Presterskapet och Kongl. Maj:ts Betiente i Landsorterne, som alle andre strängeligen wara förbudit att meddela någrom någre Pass och recommendationer till att tiggia, utom den Stad och Sockn, där Tiggjaren eljest är wistandes, ehwad skiäl och orsaker där till förebäras kunna, och, så framt någon dessutan, antingen Mans eller Qvinsperson, understår sig att löpa utur den ena Socknen i den andra och den ena Staden i den andra, särdeles till denne Wår Residents Stad Stockholm, att tiggia, den skall straxt fasttagas och uti Arbetshuset inmanas, där han sedan, efter sitt brott och erwiste wanart, skall wederbörligen plickta“.

Beträffande tolkningen af kyrkolagens förevarande bestämmelser, är till en början att märka, att då kyrkolagen ej kan anses genom sina föreskrifter angående de fattige afse att upphäfva 1642 års tiggareordning, så böra dessa bestämmelser antagas afvika från de genom tiggareordningen gifna föreskrifterna endast i den mån, de med desamma ej äro förenliga, och detta så mycket hellre som uti kyrkolagen kap. 24 § 24 tiggareordningen uttryckligen åberopas. Att någon afvikelse från tiggareordningen ej åsyftas med den bestämmelsen i sistnämnda lagrum, att kyrkoherden skulle tillse, att ej något olofligt tiggeri inom socknen *emot tiggareordningen* tillåtes, torde få anses uppenbart. Men det är ock otvifvelaktigt, att förbudet för kyrkoherden att gifva föreskrift åt någon att gå omkring med, andra socknar till last, ej heller innehåller någon egentlig ändring i förhållande till tiggareordningen. Denna känner nämligen

icke några af kyrkoherden utfärdade, till tiggeri utom socknen berättigande pass. Dylika kunde endast under noggrant bestämda former gifvas af kontraktsprosten, eventuellt biskopen. Ett af kyrkoherden för tiggeri utom socknen meddeladt pass skulle vara af intet värde¹, och kort tid efter tiggareordningens tillkomst blefvo ock dylika pass uttryckligen förbjudna genom resolutionen på presterskapets besvär år 1649². — Början af kap. 28 § 5, att "hvert härad och socken skall föda sina fattiga", visar äfven, att kyrkolagen ej afsåg att utesluta häradet från att på stadgadt sätt medverka vid fattigförsörjningen. Då sedermera i denna § förbjudes att införa de fattige i "andra socknar dem till last och besvär", är man säkerligen ej berättigad deri inlägga, att öfverhuvud taget ej någon skulle kunna få tillstånd att tigga utom sin socken, utan måste föreskriften afse ett införande af fattige från en socken till en annan *utan tillstånd af vederbörande myndighet*.

Genom ifrågavarande stadganden i kyrkolagen kan fördenskull ej någon förändring med afseende å häradets och socknens ställning i fattigvårdshänseende hafva åsyftats, och må såsom ytterligare skäl för denna uppfattning här endast anföras, att i 1687 års landshöfdingeinstruktion landshöfdingen anbefalles dels tillse, att med de fattige förhölls efter tiggareordningen, dels ej tillstådja något tiggeri å landet eller i städerna, "*annorlunda än efter Tiggare-Ordningen*"³. Tiggareordningen var således till denna del ännu efter kyrkolagens tillkomst oförändradt gällande.

Hvad derefter angår ofvan intagna stadgande ur 1698 års tiggareordning, så har man ansett, att, om än någon tveksamhet om betydelsen af kyrkolagens bestämmelser kunde uppstå, det i alla händelser ej kunde finnas något tvifvel, att ej genom detta stadgande allt utgifvande af betlare-

¹ Se 1642 års tiggareordning, § 12.

² STIERNMAN, Riksdags och mötens beslut, II s. 1193.

³ Se § 21 i instruktionen. (Saml. af instructioner för högre och lägre tjenstemän vid landtregeringen i Sverige och Finland, Stilm 1852, s. 316.)

pass utom socknen afskaffats¹. Och dock torde detta ej hafva varit fallet.

Till en början må här anmärkas, att det i ingressen till 1698 års tiggareordning, sedan grunderna för densamma utfärdande i korthet angifvits, heter: "altså blifwe wij deraf i Nåder föranlätne de förre utgångne Stadgar i detta mål att förnya på sätt, som efterföllier", samt att man således ej af den omständigheten, att stadgandet upptagits i denna tiggareordning, kan sluta till, att det åsyftar en förändring af de bestående förhållandena². Undersöker man derefter de i samma ingress angifna grunderna till den förnyade tiggareordningen, så äro dessa, dels att tiggeriet inrotade sig allt mer och mer så väl i städerna som på landet, men i synnerhet i hufvudstaden, dels att de flesta allmosesökande slagit sig på tiggeri allenast af lättja och sjelfsvåld; men ingen af dessa olägenheter kunde vara förenad med det enligt 1642 års tiggareordning till-

¹ Så HAMMARSKJÖLD, Om lösdrifvare och deras behandling, s. 67.

² Omedelbara anledningen till denna tiggareordning, äfvensom till den samma dag utfärdade "Stadga och förordning, angående ett Rasp- och Spinnehus inrättande i Stockholm" torde vara ett af de genom kongl. resolutionen den 3 maj 1697 tillsatta deputerade afgifvet underdånigt memorial (Stockholms stads acta i en bundt handlingar rörande tiggeri, riksarkivet). Dessa deputerade hade med anledning af den massa tiggare, som under den då i landet rådande dyra tiden, öfversvämmade hufvudstaden, blifvit särskildt förordnade att draga försorg om de fattige. Bland annat af intresse, som berörda memorial innehåller, må anföras de anmärkningar, som i 2:dra punkten af detsamma framställas mot sättet att genom kollekt af stadens invånare hopsamla medel till de fattiges underhåll. (Jmf. K. F. om tiggare och almosehjon i Stockholms stad den 4 April 1663, STIERNMAN, Ekon. förf., III s. 155.) Sättet framhålles såsom besvärligt, då somlige af stadens invånare måste besökas 6 å 10 gånger, förrän något kunde af dem bekommas. Resultatet vore osäkert, då gäfvans storlek berodde på hvars och ens behag och discretion, och bördan tryckte ojemnt, i det somlige, som voro uti sämre vilkor, af kristligt medlidande gäfvo rundligare, andra åter, fast uti bättre tillstånd, gäfvo sparsammare. De deputerade säga, att de derför varit betänkte på allehanda förslag till någon säkrare och lättare väg till de fattiges försörjande, samt att de dervid stannat vid ett af dem framlagdt förslag, innefattande påläggandet af en viss afgift, bestämd efter den erhållna eller beräknade hyran för bebodda hus.

låtna förpassandet, då detta, å ena sidan, skedde först efter en synnerligen noggrann pröfning af de fattiges vilkor och öfriga omständigheter, som kunde vara af inflytande vid medgifvande af tillstånd att gå utom socknen, och, å andra sidan, i sjelfva passet uttryckligen bestämdes så väl orten, dit den fattige hade att begifva sig, som ock den tid, under hvilken han derstädes fick söka almosa. Då härtill kommer, att stadgandets ordalag ej lägga hinder i vägen för en tolkning, som gör det förenligt med bestämmelserna om förpassande i 1642 års tiggareordning, ty uttrycket "där Tiggiaren eljest är wistandes" behöfver ju ej afse den fattiges *hemort*, så synes dylik tolkning ock böra gifvas detsamma. Stadgandet är väl att betrakta endast såsom ett ytterligare förnyande af samma förbud, som innehölls i förenämnda 1649 års resolution på presterskapets besvär, i hvilken, ehuru utan allt tvifvel tiggareordningens föreskrifter om förpassande då ännu voro gällande, *presterskapet* förbjöds att med rekommendationer och vägobref skilja fattige ifrån sina socknar andra till last.

I kongl. brefvet till landshöfdingarne den 14 Juni 1688¹ föreskrifves, att landshöfdingarne skulle tillhålla borgmästare och råd i städerna, samt fogdar och länsmän å landet, att noga uppteckna hvar ords fattige och sedan icke allenast anställa en noga efterfrågan om, när och hvart de förfogade sig derifrån, utan ock allmänt förbjuda såväl presterna som bemälte fogdar och länsmän, jemte alla andra i höfdingedömet boende, att meddela sådana personer pass eller attester, på det att de icke efter vanligheten skulle kunna därmed söka att förhjelpa sig från den ena orten till den andra. Detta stadgande synes motsvara § 2 i 1698 års tiggareordning, men att genom detsamma ej en inskränkning i det enligt tiggareordningen medgifna förpassandet varit afsedt, framgår tydligt af det kongl. brefvet, deri

¹ STIERNMAN, Ekon. förf., IV 1027. Jmf. härmed kongl. resolutionen samma dag, § 1, angående afskaffande af det myckna tiggeriet i Stockholm (a. st., s. 1024).

såsom fortfarande gällande och tillämpligt upptages, att "hwart och ett *Härad* och Socken i förmågo af Kyrko-Ordningen" voro skyldige att underhålla sina fattige¹. Man synes då ej heller skäligen kunna antaga, att § 2 i 1698 års tiggareordning afsett att ändra det förhållande mellan häradet och socknen, som kyrkoordningen afsåg.

Äfven efter slutet af förevarande period, och sedan enligt 1763 och 1766 års hospitalsordningar² socknens skyldighet med afseende å fattigvården blifvit närmare bestämd, finner man för öfrigt, att ett förpassande enligt bestämmelserna i 1642 års tiggareordning ännu kunde vara tillåtet. Med anledning af ett kongl. bref år 1773 till landshöfdingarne angående tiggeriets hämmande³, deri dessa bland annat anbefaldes att genom allmänna publikationer förnya de förra författningarna emot betlande och tiggares kringstrykande och angående hvar stads och sockens skyldighet att föda sina egna fattige, så att de ej nödgades med deras besök vara andra orters invånare till last och tunga, utfärdades af landshöfdingen i Upsala län en kungörelse den 17 Augusti samma år⁴. Häri omnämnes, att, ehuru tiggeri ej borde förekomma, så vore det dock betänkligt att förhindra allt betlande, då det kunde finnas flere fattige, än fattighusen förmådde rymma. För detta

¹ Att ifrågavarande kongl. bref ej afsåg att i någon mån upphäfva tiggareordningen, är äfven deraf uppenbart att i detsamma reitereras den den 2 juni 1683 gifna befallning angående tillsyn deröfver, att det af konungen förut publicerade plakatet angående tiggare iakttoges och efterlefdes. Det dervid åsyftade plakatet torde nämligen ej kunna afse annat än kongl. brefvet till landshöfdingarne angående tiggare den 11 april 1663 (STERNMAN, Ekon. förf. III s. 159), enligt hvilket, jemfördt med kongl. förordningen om tiggare och almosehjon i Stockholm den 4 april 1663 (sist a. st., s. 155), påbjudades att 1642 års tiggareordning "vthi alle sine Clausuler och Artiklar" skulle obrottsligen hållas och efterlefas.

² Kongl. förordn. ang. hospitals och barnhusinrättningarne i riket den 11 april 1763 och kongl. maj:ts förnyade förordn. ang. hospitals- och barnhusinrättningarne i riket den 11 dec. 1766 (MODÉE, VII s. 5592 och VIII s. 7526).

³ MODÉE, X s. 164.

⁴ Upsala landskanslii registratur för år 1773, N:o 2605 1/2.

fall hade kyrkoherdarne att med socknemännen pröfva, hvilka fattige som skulle få begära almosor i husen, och i hvilken ordning de skulle anställa sina besök, och skulle dertill vissa pass meddelas, och stadgas vidare med afseende härå: "dock at sådane Passingalundasträcka Tiggeri-friheten längre, än inom hwar Församling för sig, häldst det ingen hwarken Prästerskapet, Krono Betjente i Landsorterne, eller andre, är tillåtit meddela åt någon någre Pass och recommendationer til at tiggare utom den Stad eller Socken der Tiggaren har sitt hemwist, ehwad skäl och orsaker dertil förebäras kunna; Skulle dock i någon socken så många Tiggare finnas, at de inom Socknen ej underhållas kunna, bör Kyrkoherden sådant hos Contracts Prosten anmäla, som då så förfogar med sine Contractister, at näst gränsande församlingar hwarannan biträda". Stadgandet i 1642 års tiggareordning om förpassande inom kontraktet är således i denna kungörelse uttryckligen sammanställt med bestämmelsen i 1698 års tiggareordning om förbud för presterskapet och andra att meddela pass och rekommendation åt tiggare. Dessa båda föreskrifter ansågos alltså hafva varit på en gång gällande, och detta synes äfven hafva varit ABRAHAMSONS uppfattning, ty han upptager dem jemte hvarandra i sin edition af landslagen¹.

Redan på grund af hvad som nu framstälts torde få anses visadt, att intill förevarande periods slut ej någon ändring i lag faststälts till rubbande af den ställning, som med afseende å de fattige för socknen och häradet enligt 1642 års tiggareordning blifvit bestämd. Emellertid måste härtill ock fogas en undersökning af betydelsen i resolutionen på allmogens allmänna besvär år 1734, § 5², då en synnerlig vigt tillmätts detta stadgande i fråga om begränsandet af fattigvårdsbördan till socknen³.

¹ Sid. 412 och 413. Jemte kyrkolagen kap. 28 § 5 anföras här såväl 1642 års tiggareordnings §§ 8, 9 och 10 mom. 1 och 2 som ock 1698 års tiggareordning § 2.

² MODÉE, II s. 1161.

³ Så BERGFALK, Om försvarslösa personers behandling, s. 77; HULTGREN, Om pauperismen, s. 57 f.; BROOMÉ, Om svenska allmänna fattigvårdslagstiftningen, s. 66; HOLMSTRÖM, Kyrklig fattigvård, s. 102.

Man har ansett, att genom denna resolution socknen uttryckligen bestämts såsom den inom sig fullt slutna enheten med afseende å den fattigvård, som öfverhufvud taget ålägg socknen. Detta torde dock bero på missuppfattning af resolutionens innebörd. Resolutionen lyder: "De friwillige sammanskått uti Spannemål och andre persedlar, hwarmed en del Socknar kunna öfwerens komma, at underhålla sine Sockne-fattige, skola icke på något sätt användas til andre behof, än de fattigas hiälp och understöd inom Socknen, hwilket fördenskuld, så wäl som hwad Kyrckio-ordningen härom förmår, wederbörande hafwa at ställa sig til efter rättelse". Vid tolkningen här af har lagts en särskild vikt vid orden "inom Socknen", och man har derigenom kommit till den slutsatsen, att genom förevarande stadgande en isolering af socknarne i fattigvårdsafseende fullbordats. Resolutionen skulle således hafva afsett att delvis upphäfva kyrkolagens stadganden angående fattigvården, hwilket dock, då i densamma uttryckligen säges, att kyrkoordningens bestämmelser skulle fortfarande iakttagas, knappast kan antagas hafva varit afsigten.

En undersökning af resolutionens tillkomst visar också, att någon sådan tolkning af denna ej är berättigad. De allmogens allmänna besvär, till hvilka förevarande resolution hänförs sig, hafva följande lydelse: "Det anhålla de Län i diupaste underdånighet, som uti sina Socknar eller Härader godwilligt öfwerens komma med något visst uti Spannemål eller andra Persedlar, att årligen underhålla sine egne Sockne-fattige, det sådant sammanskott på ett eller annat sätt icke må användas till andra Behof än till de fattigas Hielp och understöd, emedan Allmogen i annor Händelse torde afskräckas, att på sådant sätt Bidraga till sine Sockne-fattiges Hielp och underhållande"¹. Här af framgår, att besvären ej åsyftat någon motsättning mellan häradet och socknen i fråga om underhållet af de fattige, ty i desamma talas om sammanskott, som af "socknar eller härader" skedde för "sine egne sockenfattige".

¹ Se bondeståndets prot. vid 1734 års riksdag för den 29 juli.

Hvad i besvären framställes, är ej, att socknens sammanskott skulle användas "inom socknen", utan att de icke skulle användas "till andre behof än till de fattiges hjelp och understöd". Resolutionen afviker visserligen från besvären deruti, att sammanskott af härader ej omtalas, samt att det tillagts, att socknarnes sammanskott skulle användas till de fattiges hjelp och understöd "inom socknen"¹. Men då resolutionen uppenbart måste ansluta sig till och gifva svar på besvären och ej kan afse att stadga något, som i besvären ej berörts, så kan omöjligen i densamma inläggas den mening, man deri velat finna.

Anledningen till allmogens ifrågavarande besvär vid 1734 års riksdag är troligen att söka i förhållanden, som ej omedelbart angå socknarnes och häradernas ställning till hvarandra i fattigvårdsafseende. I instruktionen för handels- och kommerskollegium den 23 Augusti 1651 upptages bland annat, som företrädesvis framhålles såsom föremål för kollegiets verksamhet till näringarnes befordrande och förkofran, "at Ungdomen i Landh och Städer drages i tijdh ifrån lättian och tiggerij, til et ährligit lifszmedel at föda sig medh, Alle fattige siuke opskrifwas och försörjes til tarfwen: Tiggiare afskaffas, eller ju medh ordre och sparsamblingen af wichtige orsaker tillåtas, och icke annorlunda lijdas"². I "Fullmakt och Beställningh för Directoren af Handels- eller Commercii Collegio" den 1 Oktober nyssnämnda år föreskrifves derjemte, att kommerskollegium

¹ Bland 1734 års riksdagsacta finnes följande "Project till kongl. maj:ts nådiga resolution på allmogens allmänna besvär, § 31": "På thet att hwar Socken må wara i Stånd sielf tillräckel. kunna föda sine sockenfattige, så böra, Efter allmogens underdånige ansökning thet friwillige sammanskott uti Spanmål och andre persedlar, hwar med en del Socknar kunna öfverenskomma att underhålla sine Socknefattige, icke på något sätt användas till andre behof än the fattiges hielp och understöd inom Socknen, och hafwe wederbörande att ställa sig thenna kongl. maj:ts nådiga befallning till underdånig efterrättelse så wäl som ock hwad Kyrkoordningen i thetta mål förmår och innehåller"; och äro i detta projekt orden "inom socknen" tillfogade efteråt och ofvanför raden.

² I instruktionens 4:de punkt, § 4. (STIERNMAN, Ekon. förf., II s. 674).

skulle hafva "inspection öfver alle Hospitaler, Barn- och Tuchthuus här i Rijket, infordra af dem åhrliga Räkenskaper, och tillsee huru vthi dess intrader disponeras"¹. Kommersekollegium skulle således hafva uppsigt öfver landets fattigväsande, och orsaken, hvarför detta uppdrogs åt kollegiet, var tydligen, att derigenom medel bereddes kollegiet att vaka öfver, att landets tillgängliga arbetskrafter ej genom lätja och lösdrifveri förslösades, utan till gagn för landet användes till näringarnes förkofran. En rätt ordnad och utöfvad fattigvård, som tillät en noggrann uppsigt öfver det otillbörliga tiggeriet, ansågs med skäl vara af betydelse för omfattningen af de arbetskrafter, som för näringarne kunde brukas. I detta förhållande har man väl ock att söka grunden till, att i början på 1700-talet, då intresset för näringarnes uppblomstring inom landet synes hafva varit synnerligen lifligt, kommersekollegiet tillades ett betydligt ökad inflytande med afseende å till fattigväsandet hörande frågor.

Genom kongl. bref till guvernörerne och landshöfdingarne den 8 Nov. 1718 anbefallas desse att hålla allvarsam hand deröfver, att alla gatutiggare tillställes de manufakturister och handverkare, som åstundade sådana personer i sitt arbete, och tillägges dervid: "wiljandes wi för det öfriga tillåta, at alla de uti Landsorterne och Städerna til de fattigas underhåll insamlade och anslagne medel hädanefter böra stå under vårt Commerce-Collegii föranstaltande och anordnande"². Beskaffenheten och omfånget af kollegiets sålunda afsedda förfoganderätt öfver förevarande medel framgår af kollegiets skrivelser i ärendet till landshöfdingarne³. I detta bref åberopar kollegiet förenämnde kongl. bref till landshöfdingarne, samt en skrivelse till kollegiet af samma dag, deri Kongl. Maj:t förordnat, att kollegiet af ifrågavarande medel skulle låta

¹ STIERNMAN, Ekon. förf., II s. 681.

² STIERNMAN, Ekon. förf., VI s. 561.

³ Se kommerskollegiets bref till landshöfdingen i Upsala län den 1 dec. 1718. (Bland inkomna skrivelser i Upsala landskansli.)

“tildehla wederbörande Hospitaler och fattige deras nöd-
torftige uppehälle, jämvahl också föranstalta, att de fattige,
som Manufakturisterne och Handtwerkerne til deras arbete
antaga, måge åhrl. undfå en wiss Summa till deras under-
hold“, och begär kollegiet noggranna underrättelser om,
huru många hospital och fattighus, som funnos inom de
särskilda länen, hvilka inkomster, så väl ordinarie som
extraordinarie hospitalen och fattighusen åtnjöto och “det
vare sig af publico eller privatis förlänta eller dertill an-
slagna“, huru många fattige af begge könen vid hvar ho-
spital och fattighus verkligen åtnjöto sitt underhåll, samt
huru mycket på hvar och en af dem antingen i redbara
medel eller i kost och andra persedlar blifvit påkostadt, o.
s. v. Det vill här af synas, som om afsigten varit, att
samtliga de hospital och fattighus tillkommande medlen
skulle bilda en *gemensam*, till kommerskollegiets disposi-
tion stående fond, hvarur dels hospitalen och fattighusen
skulle tilldelas för deras uppehållande nödiga medel, dels
ock andra i visst sammanhang med fattigvården stående
kostnader bestridas. Att det inom de särskilda orterna
skulle uppkomma en viss opposition emot, att på sådant
sätt alla till hospital och fattighus hörande medel, huru de
än hade tillkommit, vare sig genom anslag från staten
eller genom enskild donation, eller ock genom frivilligt
sammanskott, skulle kunna användas till annat än för det
ändamål, för hvilket medlen omedelbart varit afsedda, är
ganska naturligt. Med afseende å hospitalen upphäfdes ock
redan följande år verkan af ifrågavarande förordnande¹,
och granskar man närmare ordalydelsen af allmogens ofvan
anfödda besvär vid 1734 års riksdag, så äro dessa, hvilka,
såsom ofvan visats, ej skäligen kunna anses afse förhållan-
det emellan häradet och socknen i fattigvårdsafseende,
lätt förklarliga, om de antagas vilja tillförsäkra de särskilda
orterna den förfoganderätt öfver de till de fattige gjorda

¹ Se res. på presterskapets allmänna besvär den 10 mars 1719, § 27.
(MODÉE, I, s. 36.) Jmf. prest. priv. den 16 okt. 1723, § 4. (MODÉE, I, s.
486 och 487.)

sammanskotten, som före kongl. brefvet år 1718 tillkommit dem. Inlägges denna betydelse i resolutionen, kan man ock lätt förklara den i resolutionen i förhållande till besvären gjorda ändringen¹. Besvären hade enligt ordalydelsen omedelbart rigtat sig allenast emot medlens användande till andra ändamål än till de fattiges underhåll. Resolutionen deremot motsvarar på ett mer träffande sätt den afsigt, som låg till grund för besvären, och der bestämmes derjemte, att medel, å en ort samlade, ej skulle få utan vidare dragas till underhåll af fattige å annan ort, utan att hvad kyrkoordningen bestämt fortfarande skulle vara gällande med afseende å de särskilda orterna och deras förhållande till hvarandra i fråga om försörjandet af de fattige.

På grund af anförda skäl kan 1734 års resolution på allmogens besvär ej tillmätas någon betydelse i fråga om fattigvårdens begränsande till socken. Fortfarande ålägg enligt lag, på sätt förut framstälts, försörjningsskyldigheten "häradet och socknen"².

Emellertid torde under loppet af förevarande period

¹ Se ofvan s. 95 not. 1.

² 1734 års landshöfdingeinstruktion § 21 (Saml. af instructioner för högre och lägre tjenstemän vid landtregeringen i Sverige och Finland, s. 361) har följande lydelse: "Intet Tiggeri skal Landshöfdingen tilstædia å Landet eller i Städerna, hållandes en alfvarsam hand deröfwer, at de derom utgångne förordningar noga efterlefwas". Jemföres detta stadgande med motsvarande bestämmelse i 1687 års landshöfdingeinstruktion, § 21, (a. st., s. 316), der det heter: "Intet Tiggeri skal Landzhöfdingen tilstædia å Landet eller i Städerna, annorlunda än efter Tiggare Ordningen", kan det synas, som om det förra stadgandet med ändring af det senare förbjöde *allt* tiggeri, således äfven ett betlande i den ordning, tiggareordningen föreskref. Då emellertid i § 20 af 1734 års instruktion stadgas, att landshöfdingen skulle noga tillse, att med de fattiga förhöles "efter Tiggare Ordningen", samt då skiljaktigheten i de båda instruktionernas uttrycksätt finner sin naturliga förklaring i den omständigheten, att under tiden emellan de båda instruktionerna flere förordningar utkommit, som jemte tiggareordningen meddelade bestämmelser till det olofliga tiggeriets undertryckande (jmf. kongl. brefven till landshöfdingarne ang. tiggarna den 14 juni 1688, den 17 dec. 1695 och den 30 april 1697 samt 1698 års tiggareordning, § 2), så kan man ej tillägga ifrågavarande stadgande någon särskild betydelse med afseende å inskränkandet af tiggeriet.

fattigvården faktiskt hafva blifvit allt mer begränsad till socknen. De fall, då för underhåll af viss sockens fattige annan ort inom häradet måste besväräs, blefvo sannolikt allt sällsyntare på grund af de ökade möjligheter till de fattiges försörjande inom hemsocknarne, som så småningom bereddes. Påbudet i 1642 års tiggareordning om fattigstugors upprättande vid kyrkorna blef i allt bestämdare form upprepade gånger förnyadt¹, och en hel del föreskrifter meddelades till beredande af medel till de fattiges underhåll. Så t. ex. förordnades i 1698 års tiggareordning om insamlingar vid åtskilliga tillfällen och bestämdes, att de fattige skulle erhålla en viss procent af summa inventarii vid bo-uppteckningar och en viss procent af all i testamente gifven egendom. Af långt större betydelse i förevarande afseende är dock, att, ehuru socknen, såsom sådan, ej hade någon skyldighet att svara för, att de fattige erhöllo nödigt uppehälle, fattigförsörjningen dock så småningom började betraktas såsom en socknens angelägenhet, så att från socknarnes sida för de fattiges försörjande erforderliga åtgärder vidtogos.

Redan före utfärdandet af 1686 års kyrkolag förekom det, att frågor rörande de fattiges försörjande behandlades å sockenstämma², och efter kyrkolagens tillkomst var detta säkerligen vanligt. Att märka är, att under tiden från 1642 års tiggareordning till 1686 års kyrkolag ett ej oväsentligt steg blef taget till närmare bestämmande af sockenstämmornas befogenhet och verksamhetsformer. Genom presterskapets privilegier år 1650, punkt 23, föreskrefs nämligen, att under kyrkoherdens ordförandeskap församlin-

¹ Jmf. B. B. kap. 26 § 1 i 1734 års lag.

² I Johannis Gezelii perbreves commonitiones, intagna i WALLQVISTS Ecclesiastique samlingar, II, s. 286, och, enligt hvad derstädes anmärkes, förut tryckta i Åbo år 1673, föreskrifves (XII: 2), att, när något felades de fattige i fattighusen, sådant först skulle angifvas i kyrkorådet och sedan i sockenstämman, och tillägges derefter, att det ock "måste slutas i sockenstämman, om någon der" (i fattighuset) "antagas skall, att hela församlingen må vitna om dess tillstånd, och vara så mycket villigare att hjälpa till den personens uppehälle".

gen i gemen eller dess fullmäktige, kyrkovårdar och sexmän skulle efter kyrkoherdens kallelse komma tillsammans för att rådslå och beställa om "Församlingens åliggiande Tarfwer och Bestelningar", och detta bekräftades ytterligare genom 1675 års prestprivilegier. Då nu kyrkolagen kap. 28 § 4 stadgar, att kyrkoherden skulle "påminna Församlingens Ledamöter, at the icke allenast enhälleligen hielpa til Byggningen, utan ock efter råd och ämne, af en fri och god vilje, gifva årligen något til sin nödortfötte Jemnchristens underhåll", ligger det nära till hands att antaga, att härmed afses ett åläggande för kyrkoherden att å sockenstämma föredraga berörda ärenden. Stadgandet skulle under sådana förhållanden innebära, att frågan om de fattiges underhåll börjat att räknas till de ärenden, som rörde församlingens "tarfwer och bestelningar". Den olikhet i uttryckssätt, kyrkolagen använder beträffande kyrkoherdens påminnelse till församlingen, å ena sidan, i fråga om fattigstugornas uppbyggande och, å andra sidan, i fråga om de fattiges underhåll i öfrigt, står väl tillsammans med en dylik uppfattning, ty då med all säkerhet vid sockenstämman för giltighet af beslut af förevarande slag ännu fordrades enstämmighet¹, öfverensstämmen denna skilnad dermed, att socknen var skyldig att uppföra fattigstuga, men att ett åtagande från socknens sida med afseende å de fattiges underhåll i öfrigt berodde på socknens goda vilja. Rigtigheten af den sålunda framställda uppfattningen utaf innebörden af kyrkolagens ifrågavarande stadgande synes ock på afgörande sätt bekräftas af det sätt, hvarpå detsamma beröres i förut omnämnda, af landshöfdingen i Upsala län år 1773 utfärdade kungörelse angående fattigvården. Der föreskrifves nämligen bland annat: "Så böra nu genast sockenstämmor hållas och derutinnan först afhandlas om fattigstugorna, Sedan öfverenskomma församlingens ledamöter angående almosorna, hvarvid, enär hvad till fattigkassan genom kollekt och vid

¹ Jmf. res. på presterskapets allmänna besvär 1739, p. 9. (MODÉE, II s. 1560.)

bröllop, barndop samt begrafningar, med mera, årligen insamlas, blifvit beräknadt, socknemännen åtaga sig att i almosa uppfylla, hvad till fattigstugo-hjonens underhåll, öfver det i fattigkassan finnes, nödortftligen erfordras; hvarom likmätigt kyrkoordningens 28 kap. herrar kyrkoherdar . . . påminna församlingens ledamöter, så att de icke allenast enhälligen hjälpa till byggnaden, der den tarivas, utan ock efter råd och ämne af en fri och god vilja årligen gifva något vist till sin fattiga jernkristens underhåll.“

Då kyrkoherden således enligt kyrkolagen var skyldig att å sockenstämma söka förmå socknemännen att åtaga sig bestämde bördor till de fattiges underhåll, är ganska naturligt, att inom skilda delar af landet fattigvården började i allt större omfattning betraktas såsom en *socknens* angelägenhet. Huru utvecklingen i sådant afseende så småningom skett, torde ej vara möjligt att följa. Emellertid ger sig i förordningar angående de fattiges försörjande den uppfattningen allt tydligare tillkänna, att *socken* var skyldig att svara för de till densamma hörande fattiges underhåll¹, och detta, ehuru icke — förf. veterligen — genom något stadgande under denna period dylik underhållsskyldighet uttryckligen blifvit socknen ålagd. I de förefintliga, visserligen ganska sväfvande bestämmelserna inlägges således en mening, som vid stadgandenas tillkomst ej var afsedd.

Först i 1763 års hospitalsordning² fastställes uttrycklig förpligtelse för socknen att vidtaga erforderliga åtgärder för de fattiges underhåll, då i denna hospitalsordning, art. 1 § 3, föreskrifves, att hvar församling³ på en viss dag af året skulle rådgöra om sina fattiges försörjande samt

¹ Se kongl. brefven till landshöfdingarne ang. tiggare den 17 dec. 1695 och den 30 april 1697 samt kongl. förordn. den 1 okt. 1741, mom. 2, om tiggeriers hämmande (MODÉE, III, s. 1753).

² MODÉE, VII, s. 5592.

³ Att detta stadgande afsåg äfven landsbygden, framgår otvivelaktigt af Förordningsutskottets vid 1760—62 års riksdag betänkande, n:o 26, om hospitals- och barnhusverket, jmf. med det vid samma riksdag föreliggande projekt till en förnyad tiggareordning, hvilket finnes fogadt till nämnda utskotts betänkande n:o 24.

fastställa det antal, som för det kommande året skulle njuta underhåll, dervid omkostnadssumman borde uträknas, jemte något öfverskott för sådana fattige, som oförmodadt kunde tillkomma, och på invånarne fördelas i proportion af andra utskylder. I hospitalsordningen af 1766¹, som, utan att upphäfva socknarnes skyldighet i förevarande afseende, modifierar föreskriften om sättet för bestämmande af invånarnes bidrag, har motsvarande stadgande följande lydelse: "Som hwar Socken eller Stad, jemlikt Kyrko-Lagen samt Landshöfdinge-Instructionen och flere Kongl. Förordningar, är skyldig at föda sine egne fattige; Så förblifwer det ock hädanefter derwid, på sätt, hwar Församling finner för sig nyttigast wara, hwarå wederbörande Landshöfdinge, Presterskap och Magistrat, åligga at hafwa et noga inseende."² Här uppfattas tydligen de i kyrkolagen, landshöfdingestraktionen med flera kongl. förordningar meddelade bestämmelserna angående de fattige såsom innebärande en skyldighet för socknen att försörja sina fattige.

Samma uppfattning framträder äfven i landshöfdingens i Upsala län förut omnämnda kungörelse af år 1773, der det beträffande almosorna föreskrifves: "emedan det efter Kyrkolagens förenämnda Capitels" (kap. 28) "5 §, Tiggardordningen 1642 och Kongl. förordningen den 1 October 1741 § 2 är hvarje Sockns owilkorliga skyldighet at föda sine fattige; Så bör en ordentlig Stat för Fattigstufwuhjonen upsättas och derefter i en dertill inrättad lista fördelas på Socknemännen hwad på hwardera belöper at i Allmosa gifwa, hwilken fördelning årligen bör öfwerses och jämnkas efter behofwet, samt fördenskuld hwarje Höst, Allhelgone dag, Socknestämno till den ändan hållas och Församlingen blifwa underrättad, så wäl om de fattigas antal och tillstånd i Fattigstugan, som och huru stor allmosa då behöfwes, at sammanskjuta".

¹ MODÉE, VIII, s. 7526.

² Detta stadgande, § 2 i 1766 års hospitalsordning, ansågs skola ersätta §§ 2 och 3 i 1763 års hospitalsordning. Jmf. Kamm. Oecon. och Com. dep. Förordn. Utsk:s Expedit. 1765 och 1766, n:o 225 ang. hospitals- och barnhusverket.

Af den gjorda utvecklingen torde framgå, att, ehuru vid midten af det adertonde århundradet fattigvårdslagstiftningen i det hela står qvar på 1642 års tiggareordnings ståndpunkt, en väsendtlig förändring likväl inträdt med afseende å socknens ställning till fattigvården. Socknen anses vid förevarande periods slut förpligtad att sörja för de inom socknen hemmahörande fattiges underhåll. Härmed börjar ett nytt skede i den svenska allmänna fattiglagstiftningens historia. Den föregående lagstiftningen har sin karakter väsendtligen af de bestämmelser, som omedelbart åsyfta att tillförsäkra de fattige nödigt uppehälle. Den följande lagstiftningen deremot går ut från den satsen såsom grund, att de fattige skola erhålla sitt nödiga uppehälle genom socknarnes försorg, och den får sin karakter hufvudsakligen genom de stadganden, som afse att bestämma socknens ansvarighet beträffande de särskilda understödsfallen.

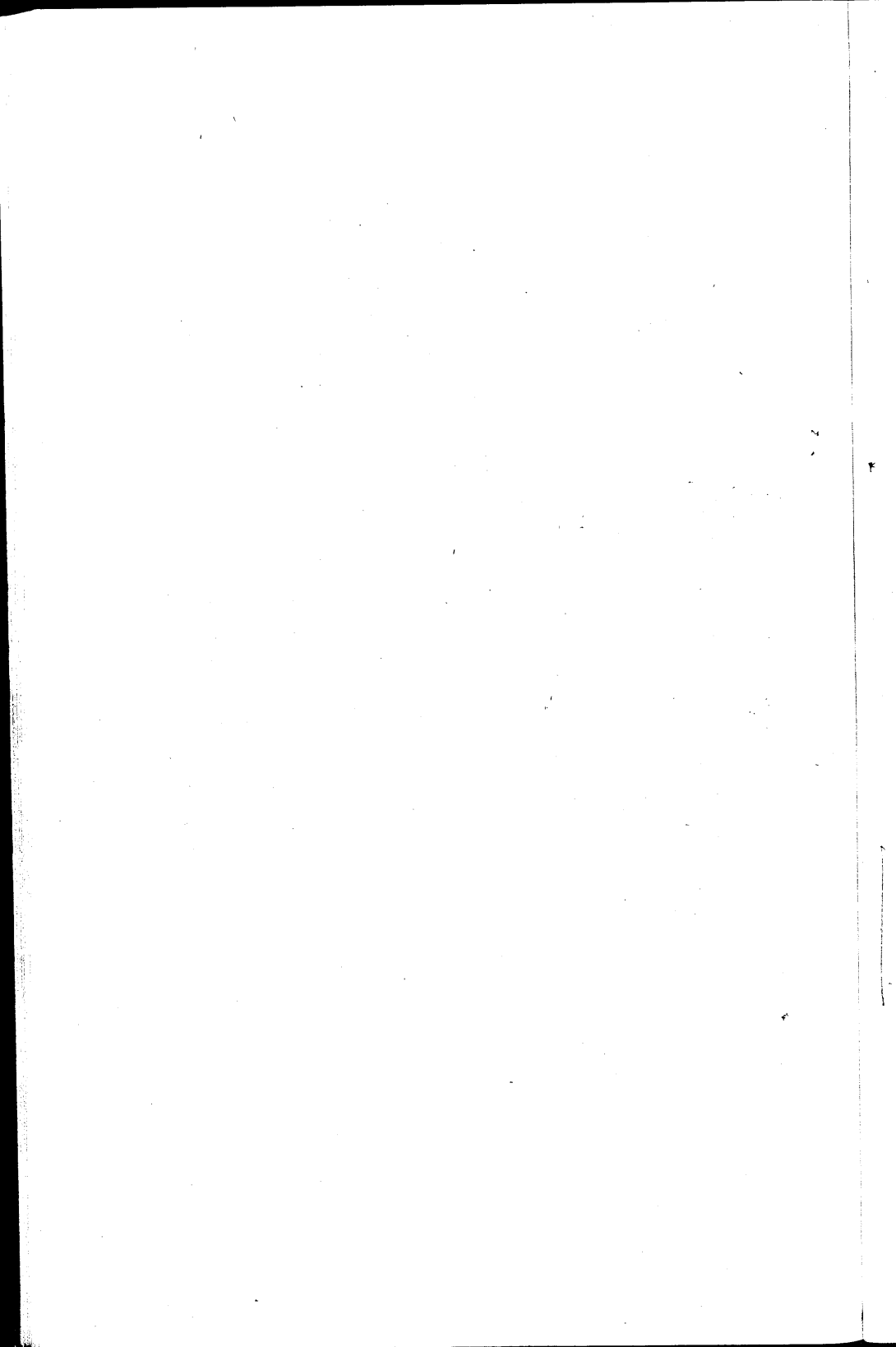

Rättelser:

Sid. 6 not 1 står: WORENSKJÖLD, läs: WERENSKJÖLD

„ 11 not 2 står: HAMMARSKJÖLD, a. a., läs: HAMMARSKJÖLD, Om lösdri-
vare och deras behandling.

BILAGA A.

Wij Christina medh Guds Nåde, Sweriges, Göthes och Wändes Vtkorade Drottning och Arffurstinna, Storfurstinna till Finland, Härtiginna Vthi Eestland och Careelen, Fröken öfuer Ingermanland. Giöre witterligt, att Vthaf then Christeliga försorgh, medynka och mildhet som wij på den eene sijdan städze drage för alle wåre vndersåtere som så wedertårftige och skröplige ähro, att dee Vthan Allmoser och Gudspening ej lefua och skiötas kunna. Sedan och af thet stora misshagh wij på den andre sijdan fatta, Vthaf dee årkelöse, doch friske och karske, hwilka sig på tiggerie läggia, och så Vppfylla wåre land och Rijken med allehanda odygder och laster som gemeenligen Vthaf sådant Vpphof lijka såsom Vthur een källa Vppspringa och så wel land som Rijken pläga öfuerflöda och förderfua. Dy hafue wij sådant med wårt Elskelige Richz Rådih öfverlagt och efter deres goda betänkiande giordt denne ändtelige och Oryggelige förordning then wij wele af allom som wederböhr handhafwas och i werket ställas, såsom efterföllier.

1) Skall öfuer heela wårt Rijke allt tiggerie så wehl å landet som i städerne, så på gatur, gränder, wägar och stigar som i hws och all annor rum hemligen eller Vppenbarligen, strängeligen och allwarligen förbudt warda wid straff som efterföllier.

2) Det schall i lijka mätto ingen hwarken andelig eller werdzligh Vnderstå sig att Vthgifua någon Pass till att tiggia för hwariehanda orsaker thet hällst kan wara.

3) Ingen Gästgifuare, Krögare, Skeppare, Siööman, färiekarl, fohrman eller någon annan, hwad stånd eller namn han kan hafua, drista sig att hysa, försla eller döllia någon tiggia.

4) Såsom nu alt tiggierij her med förbiudes, så på det att dee som rätte fattige ähre, doch lijkwel måga bekomma sitt nödtårftige Vppehälle, skohle alle af ålder och siwksdomar wahnføre och lamme mäniskior som inge förällrar eller egen förmögenheet hafua sig att Vppehålla födas och försörjas efter efterschrefne sätt.

5) Skohle alle förällrar Vppföda sine barn, alla barn nära sina förällrar, hwar man sin hustru, hwar Hwsbonde sitt tjenstefälck, och ingen af dem tillstädia någon att tiggia.

6) Finnes någon så oförmögen, att han sig och dee sine eij föda kan, då gifua det Bårgmestaren eller ländzmannen der han boor tillkenna, hwilka skohle wara plichtige att låta föra den i hwars och eens Sockns eller Stadz fattige hws, efter såsom hwar Stadh och Sockn skall plichtig wara att försöria dee fattige som i deras Sockn eller Stadh födde eller boendes ähre, och inga förällrar eller eegendom hafua sigh annorledes att Vppehålla.

7) Till den ända skohla wid hwar Kyrkia å landet såsom och Vthi hwar Stadh Vppbyggias efterschrefne hws. Först een Stugu för dee som med någon smittosam eller ohandterlig siukdom behäftade ähre. Sedan een annan stugu för de som elliest swage, lytte eller skröplige ähre. Till det tridie. Een stugu der dee kooka, baaka, bryggia och twätta kunne, fierde een bodh med källare der Vnder der dee sitt Prowiant och dricka Vthi förwara kunna.

8) Föruthan desse byggningar som så wel i Städer som i hwar Sockn Vpprättas, skall dess föruthan hwar Stad Vppbyggia låta twenne stugur, såsom een Barnestugu, der mans- och qvinnepersohner kunne med ährliga handtwerk sig föda, så och een Tuchtstugu der dee som något förbrutit hafua kunna inläsas och till swårt arbete hållas.

9) Dessa rum skohle med dörrar, låås, Nycklar, bord, bänkiar, fenster, skårsteenar, Vngnar, spiäll, Sängiar, Sängiekläder, wedh, liws, samt med all annan nödtorft försörjas, och ner något förderfwas, widh macht hållas och bootas, hwar till hwar och een som i Socknen eller Staden boor schall hielpa, efter den deelning som å Tinget eller Rådstugu dem emelan skall iämkas och läggias.

10) Der desse hws icke ähnu Vppbygda wore eller fast dee wore Vppsatte icke till räckte, skohle så många stugur näst hos

dem betingas som behöfwas kunna för sådant värde som Bårgmester och Rådih eller Håradshöfdingen med Nembden mätandes warda, der emöt ingen hafue macht sig att sättia.

11) Uppå det att Vthi sådane hws, dee fattige med nödtorftig sköttzel, acht och nähring måge erhållas, så wel Vthi andelig som timelig måtto. Dy befahle wij her med allfwarligen alle Kyrkoherdar, Capellaner, kläckare så på landet som i Städerna, att dee Vthan någon serskilt löhn och betingning tiena dee fattige i deras församlingar, både medh Predikande, Skriftande, Döpande, Begrafuande eller med all annan deras ämbetes tienst.

12) I lijka måtto skola läkiare, Apotekare, Bårdskårare wara skyldiga att sköta dee fattige Vthan betalning doch skole Medicamenter som oppå dem angewendes, af dee fattiges inkomst betalas; der och någon af landet wille sine fattige siwke till Staden föra och der Sköta läta, skohle de i Städernes Siukehws intagas och der af läkiarne och andre tillbörligen skötas och achtas lijka såsom Stadsens siuke; Doch så att hwad till kåst, klåder och annan tehning angewendes, thet Vthaf den siwkas Sochns medell bekåstas och betahlas.

13) Till andre dee fattiges, serdeles dee siwkas och wahnföres tienster och Sköttzell, schohla andre fattige som dugeligast der till pröfues, förordnas eller någon annan serdeles der till leijas doch så att dee som med smittosamme siwkdomar befengde omgår skohle sig till een förelagdan tidh ifrån hellsosampt fälkz Vmgånge afsöndra och Skillia.

14) Föruthan ofuanschrefne sköttzell åhre medlen till dee fattiges Vnderhåldh ett ibland dee nödigste, hwilke ehuruwel dee för detta så widt bewilliade åhre, att hwar Stadh och Sockn sine fattige böhr Vnderhålla, så om sådant doch lijquell icke efterkommit wordet, på det sådant deste richtigare, tydeligare, och med större frucht för dee fattige och mindre beswär för wåre Undersåtere måge Vthgåå Dy wele wij så å landet som i Städerna om dem så stadgat hafua som efterföllier.

15) Å landet skall hwar Adelig Sätögård eller ladugårdh som flere hemmans ågor i sig begriper gifua åhrligen 2 tunnor Sådih men den Adells gården som ringa ågor åhr, gifue icke ringare åhn een tunna Sådih, lijka mycket gifue hwart Pråstebool

som större ägor hafuer, men det mindre, gifue hellftenna mindre, alle andre hemman ehwad Andelige eller werdzlige persohner, krigs Officerare eller gemene bönder eller Tårpare dem besitte, skohle gifua Vthaf ett heelt hemman een half span Sädh, ett hallft hemman een fjerdedels span, men $\frac{1}{4}$ hemman een åttonde dels span.

16) I Städerna schall Bårgerskapet skiftas j twenne deelar, dee förmögnare gifue een Span Sädh, men dee mindre förmögne een half Span Sädh.

17) Det stände hwar och een fritt att gifua meer om een så behagar men intet mindre, så skall och twenne deelarna bestå j Rågh och een Treding j korn, hwilket alt skall straxt efter andetijden hwart åhr införas j kyrkoherbergen och af kyrkowerderna emot tagas och förwaras.

18) Så skohle och armbössor Vpprättas j alle Kyrkior Collegier, Consistorier, Rätter, landzhöfdingars Residentzer, Skråår och elliest andre förmögne persohners Hws, på det att huar och een som will, må något der Vthi gifua dee fattige.

19) Inge skrifter angående arf, kööp, Byte, leegning, gåfwor, Testamenten, förlåhningar, beställningar, Gäll, inwisningar, stämningar, Dommar, Interlocutorier, Mandatorialer, Executioner, Contracter, Pass eller någon annan Sölen act skohle Vthlefueras för åhn man tillförende gifuer något i armbössan, efter som den som Armbössan i gömor hafuer det bequämer efter sakens stoorhet eller ringheet.

20) Så många som kamma ihop i något åffentligt lagh eller samqwem, serdeeles i Bröllopp, Hemkomööl, Barnsööl, Kyrkegångh, Begrafningh och Bytte ööl. Item i panquetter, Comedier, Skådespeel, Skohle läggia något i een armbössa som een af kyrkewerderna till den ånda skall frambåra och förwara.

21) I alla bööter och straff, ehwad det hörer Oss, Häredet, Staden eller Måålsåganden till, Skoole twenne deelar Vthtagas och lägglas till det fattig hwset som bööterne j falla.

22) Vthaf alle Danearf efterlåte wij Nådigtst att twenne delar må höra dee fattige till.

23) Alla deeras som i fattighwsen Vppfödas eller elliest medh tiggerie emot denne Ordningen att omgåås öfuertygade warda eegendom som dee alloreda åga eller medan dee wistas i fattig-

hwsen igenom Arf eller annorledes dem tillfalla kan, skall förfalla och erkennas Vnder dee fattighws der som dee fattige Vthi Vppfödas eller med tiggerie öfuertygade warda; doch schall näste bördes man fritt stånda att löösa och inbördä thet fasta, innan then tiden som i laagen Vthtryckt ähr.

24) Alla desse och andre Ränttor skole användas till dee rätt fattiges Vppehälle, ibland hwilke dee som siwkligesta, fattigste och Skräpeligeste ähre, skohle alltid hafua förmånen och bekämma sin nödtorft för dee andre.

25) Kan af dem något besparas, thet samme skall läggias till Capital och penningerne sättias på Rännta emot wisse pantter. Der och desse Ränttor icke hinna till, då skole föreståndarne wara skyldige på Rådstugun och wid Tingen sådant tillkenna gifua, och bewisa med deres Rekninger deres Vppbörd och Vthgift och der Rätterne dem orätte befinne tillhålle den att Vppfylla det som fehlas, Men finnes deres Rekningar wara richtige och mera behöfuas, då lägges efter förra proportionen på hwar och een så mycket som af Rätten till dee flere fattiges Vppehelle nödtårfteligen behöfwes.

26) Medh alla dee godz och Ränttor som af oss eller wåre förfäder, till Hospitaler gifna ähre, wehle wij een serdeles förordning göhra, att fattiges barn, hwilkas förällrar i krig eller elliest Oss och Cronan ährligen tient hafua Vthaf dem j ett serdeles der till förordnat barnhws erneras och till handtverk hållas kunne.

27) Ingen tiggjare af fremande land driste sig hijt in att reesa wid swårt fengellse och annat arbitral straff tillgörandes, och dee som allaredo, Vthi wårt Rijke finnes, skohle med första ypet wattn sig Vthrijkes begifua till hwilken tidh dee fattiges föreståndare Vppå hwadh orth der dee wistas skohle Vppstekna dee tårftigesta, dem nödtorfteligen försörä och dem icke tillstädia att gå omkring att tiggia.

28) Alla inländska som Vthaf allmoser att lefua begera, skohle begifua sig innan een måhnad efter detta Datum till sine Städer och Socknar der dee barnfödda eller boendes Vthi ähro, och der han sådant icke efterkommer. Tå skall Bårgmästarne j Städerne, så och ländz- eller fierdingzmän å landet låta drifua

dem ifrån sig till näste ländz- eller fierdingzman, och den wijdare till een annan, in till dess dee heemkåmma. Men ähr den fattige så swag, att han sig sielf icke framfohla kan, då skall han i det näste fattighws så länge sköötas och födas, in till dess att han så stark till att reesa blifuer, då han och heem skall förwiskas, der någon kåmmer igen sedan han een gång förwist ähr, då fördubblas emot honom straffet, efter som hans brått större befinnes.

29) Der någon Sockn så fattig ähr, att han icke förmå alla sina fattige att Vnderhålla, då skall det lagligen wid neste Ting bewisas, och skohle j det fallet Häradzhöfdingen med Nembden låta Vppteckna huru stor summa till samma deres Sockns fattige behöfues, och den samma iemka ibland dee andre som i Häredet boo, hwilke till een föresagdan tidh den skole skyldige wara till samma fattiges föreståndare att lefwerera.

30) Den som igenom brand och wådheldh hafuer skada lijdit skall icke fördrista sig att sielf omkring reesa och tiggia, och låta sig wid Tinget tilldömma Brandstudh, efter såsom den Vthi lagen beskrefuen ähr, hwilken af ländzmannen Vpptagas och honom lefwerera skall.

31) Om Sigeiner eller Tartare vid: Art: 17. Alle löösdrifware och landstrykare som med olåfige tiggerie, snatterie, tubberij eller andre olåfige medell sig behielpa, och der med blifua öfvertygade, skohle fasttagas j Tuchtstugur insättas till arbete j iern hållas och all deras egendoom till det nermaste tucht- eller fattighws förfalla der dee med sådane laster betrådde och öfwerwundne ähre.

32) Dee fattige barn som ringa eller fattige förälldrar hafue, skohle antingen j barnhws, eller hos annat gått fällk till sköttzell Vthfåås, och så snart dee ähre till någon ålder kånne tillienst Vthisättias, eller der dee den icke bekåmma kunne, antingen i Barnhwsen behållas och läras Vthi något Handtwerk, eller der inge barnhws finnes, lefuereras till någon åhrlig Handtwerkzman, hwilken samma barn Vthi wisse lähre ähr Vthi sitt handtwerk troligen skall Vnderwijsa, Vtan någon wedergällning för lähran, men till kåst och kläder, skall Vthaf Socknens eller Stadzsens fattighus inkombst mästaren een så stor Summa lefue-

reras, och det i så långan tidh som dee fattigas föreståndare skähligen pröfua samma lähre persohn behöfua, och medh sitt arbete mera eller mindre kunna förtiena.

33) Der någon Handtwerkzman anten aldeles intet till lähra will emot taga sådant Allmose barn, eller och sedan han det emot tagit hafuer, det samma försummar, och det honom lagligen öfuer tygas, då schall han skyldig wara i så långan tidh samma lähre persohn hos een annan mästare med födo och kläder att Vppehålla som han befinnes lengre och försumeligare med dens Vnderwisning att handlat hafua, Men finnes Skulden hos lähre persohnen, då hafuer Mästaren macht honom skähligen att näfssa, och der han icke medh honom råder, då gifue det Borgmäster och Rådih tillkenna hwilka således bööterne och straffen skärpa eller lindra skohle, som dee befinna feehlet anten hos Mästaren eller lähre drengen att wara. Till hwilken ända skohle dee een gång hwar wicka förhöra och slijte alla dee klage mål som emelan mästarne och lähre persohnerne kunne falla.

34) Alle sådane lähre barn skohle bähra på sig twenne fergors wallmars kläder, och icke drista sig att öfuer gifua sina Mästare för ähn deras lähre ähr förbij ähre, icke heller skall någon drista sig dem att Emot taga eller hysa widh 40 Marks bööter; Men ner nu samma lähre persohn sine lähre ähr Vthtient, eller för dem sitt handtwerk rätt lärt hafuer, skall han förplichtat wara, att ähndå een wiss tidh tiena till tacksamhet then som honom födt och klädt hafuer, såsom och der honom något arf eller förmögenhet sedan kan tillfalla, skall een treding af alt hans goda i lööst och fast förfalla och ärfwas efter hans dödih till det fattighws der han sin födo bekommit hafuer.

35) Alla Vhrsinnige, rasande och med smittesamme siukdomar behäftade menniskior, skohle icke föhras Socknar mindre Häradh eller land emelan, Vthan der dee boofaste förälldrar eller egen förmögenhet hafua, skall af deres eegendom så mycket tagas som till deres sköttzell behöfues; der detta dem fehlas, skohle dee af dee fattiges föreståndare Vthaf dee fattigas inkombst sköötas och i sådanne hws betingas och achtas, der dee annat hällsamt fälk icke skada eller beswära kunna.

36) Alt detta föreskrefne till att sättia Vthi så mycken

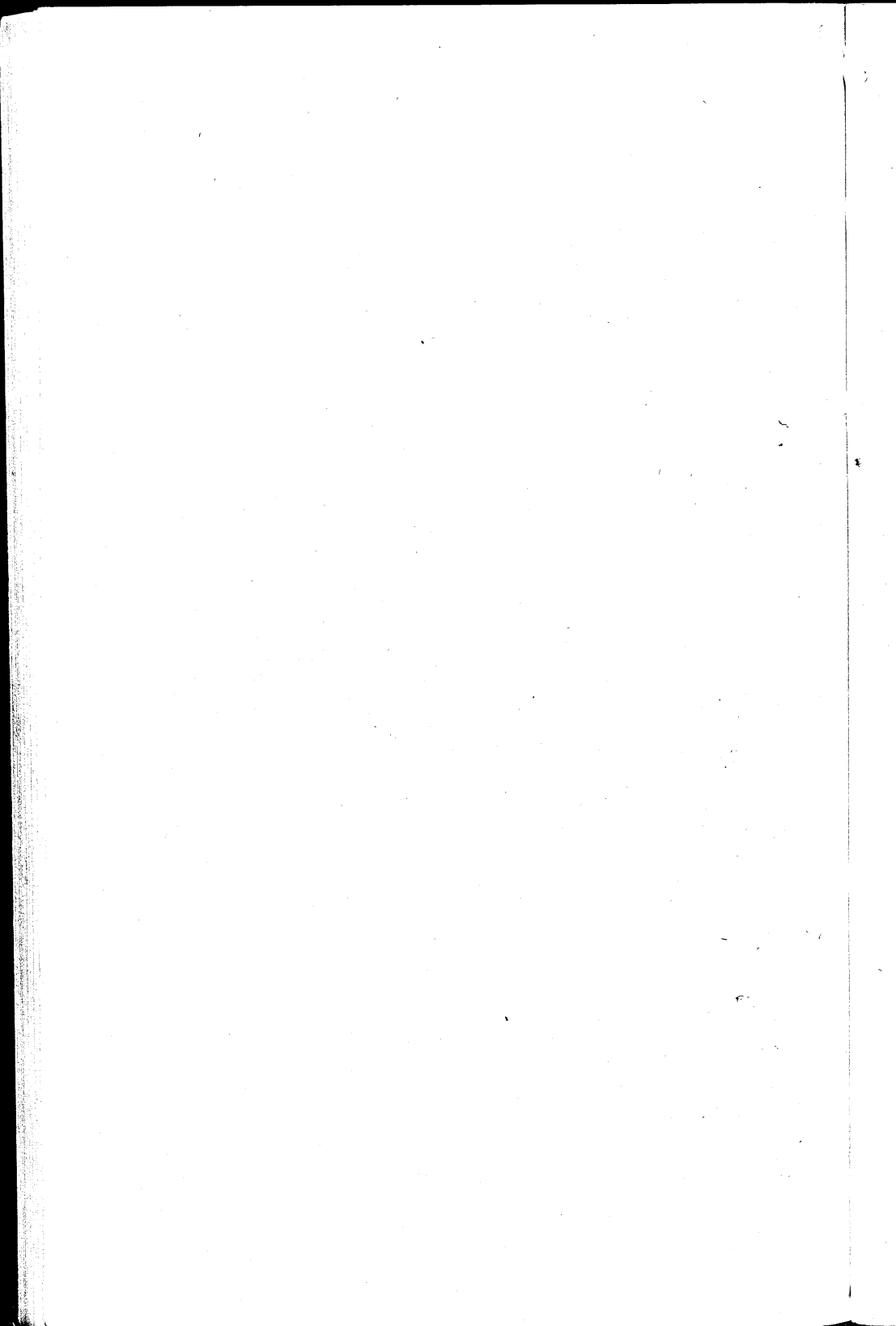
bättre Execution hafue wij funnit nödigt att wissa dee fattigas föreståndare förordna som macht och befallning skohla hafua denne wår wählmeente förordning att handhafua och erhålla. Biude fördenskull och befahle, att alle kyrkeheerdar samt kyrkewärdar så i Städer som å landet, schole wara hwar Vthi sin försambling dee fattigas Ordentelige och fullmyndige föreståndare Vthan någon derföre tagen löhn.

37) Och schall deras ämbete heruthinnan bestå, att dee åhrligen och så åfta som någon förordning sig yppar, Skole Vthi wisse lengder förtekna alle fattige och siuke som i deras Sockn föödas och sköötas, så och alle löösdrifuare och landstrykare som Vthi deras församblingar kunne finnas. Sedan skohle dee Vthi een serdeles book Vppteckna alla dee inkomster som till deres behof falla kunne så wehl Vthaf Spannmåhls som armbössors, böokers och andre Ränttor, tillijka med det som kunde hos een och annan tillbaka stå och af dem böör inkräfwias. Der iempte böör dee hålla een richtig Rekning på alla Vthgifter, så lagedes att dee åhrligen någon anseentligh Summa Spara kunna, och den Vppå wiss Rännta Vthsättia. Dee skohle och Inventera dee fattiges byggningar med all deras inreedo, låtandes sig wara angelägit, att hwad som her uthinnan mände afgå och förderfwas det samma måtte j tijdh och med minsta beswär bootas och Vppfyllas, Dee skohle och wid alle Ting och Rådhestugur tillstädes wara, ner något dee fattige angående förhandlas skall förträddandes deras Rätt j alla måtto Der dee wid Tingen ingen Rätt bekåmma, skohle kyrkeherdarne åth sine Biskåppar eller Superintendenter och kyrkewerderne åth sine landzhöfdingar sådant tillkenna gifua, hwilke skyldige ähro med samfelt Råd wid högre Rätt om så behof görs och i tijdh herpå bööter skaffa, Öfuer alla Domar och deres Executioner skohle dee wisse lengder hålla och dem i kyrkiones hwalf wehl förwarade inläggia, tillijka med ofuanschr:^{ne} Register, Efterkommandom till Vnderättelse. Dee skohle och åhrligen in Februar: Måhnad senda alla desse Rekningar till landzhöfdingen, hwilken dem Vthaf landsBookhållaren öfuersee och ihoop draga skall, Och sedan dem till den Kongl. Reckn Cammaren skall straxt derpå förskicka, der dee öfuersees och justeras skohle.

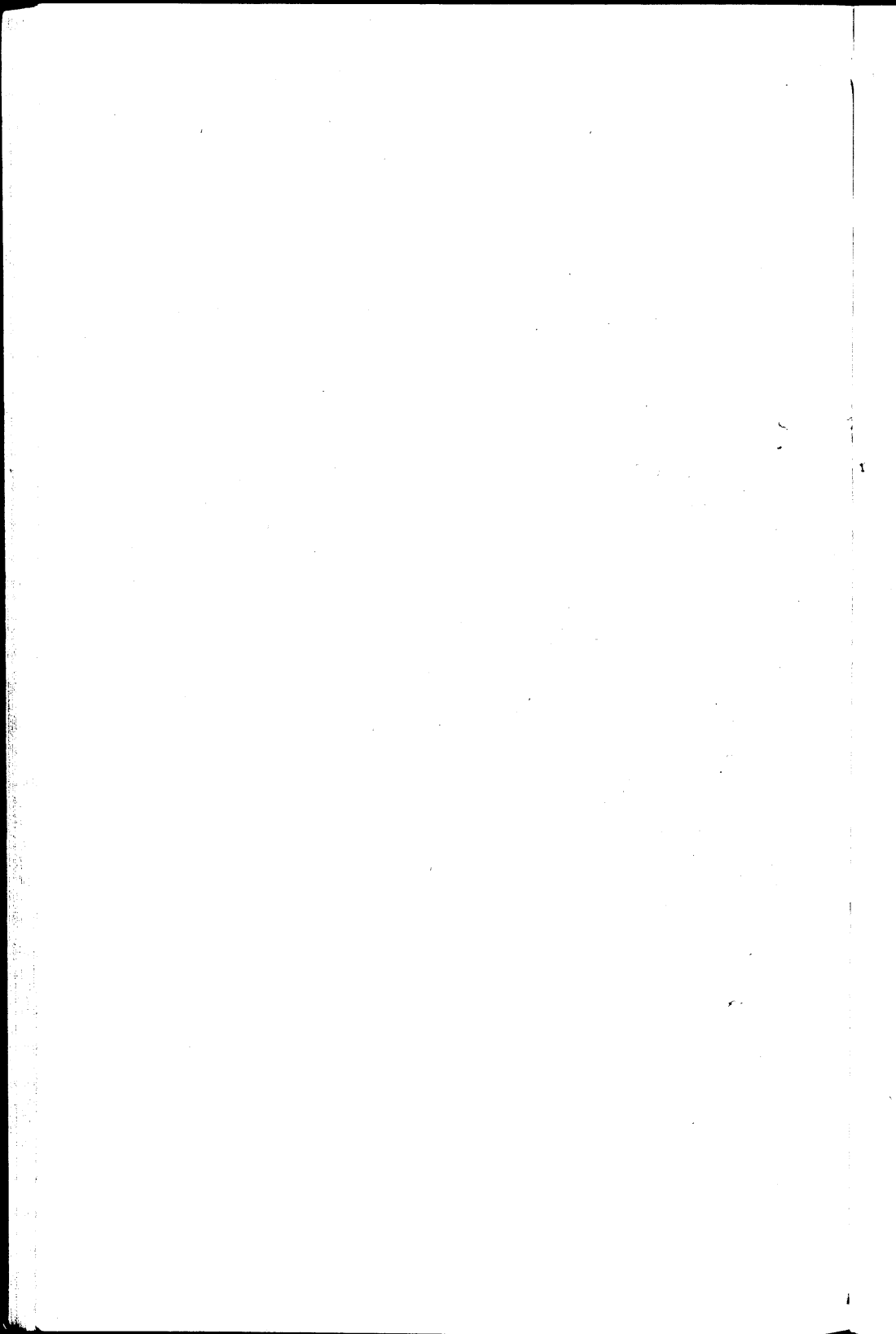
38) Hwar wicka och åftare om det trenger skohle dee j kyrkian ihoop kamma eller och hos dee fattige, och der om deras bästa Rådslå, sampt på alt det acht gifua som i denne Ordning författat ähr.

39) Dessom Föreståndarom skohle Häradzhöfdingerna sampt Bårgmäster och Rådih och Nembderne till hielp kamma så åfta dee det begera. Så skohle och ländzmännerne å landet och Fougderne j Städerna alt det exequera såsom med lagelig Doom och denne Ordinantzien öfuereens kammer.

Finnes någon af ofuanschrefne försumelig sitt kall hervthinnan att göra, då skall Socknemannen eller Bårgaren för Tinget eller Rådstugun anklagas af ländzmannen och Fougden, der någon af dem bryter, anklagas dee af landzhöfdingen sammastådes, der dee fattigas Föreståndare bryter, skall Kyrkeherden af Biskoppen och Kyrkewerderne af landzhöfding Citeras och denne her för Tinget den andre för Consistorio anklagas, och skohle bööterne wara ner någon finnes her emot brutit hafua 40 mark, hwilke dee fattige skole tillfalla som der han boendes ähr sig Vppehålla. Der och någon Stadh eller Sockn funnes som Vthan skählig Orsak (den dee för landzhöfdingen och Biskoppen först bewisa skole) försumme ath Vppbyggia föreschrefne fattighws och till dem Vthgifua den inkombst som heruthinnan förmeles, låtandes sine fattige gå omkring, eller Vthom Sockn att tiggia, Då schall landzhöfdingen låta Stamma Staden för Häffrätten, och Socknen för Häradz- eller laghmans Tinget, der hwar och een som heruthinnan eller j någon annan denne Ordnings punct befinnes att syndat hafua, skall bööta 40 mark. Och dessföruthan Vppfylla allan försumellse och skada.

BILAGA B.

Om Tiggerijet.

1

Stadga och förordning om allmosehions och dhe fattigas försörjande och Vnderhållande emoot betlerij och tiggjande. Hades wäl före in Julio 1668 uthi Riksdagen men blef intet fullkomnat och publicerat.

Å omslaget till handlingen finnes äfven följande anteckning: "Upläsen d. 8 Julij 1668".

Vpsatt till een Tiggiare
ordning.

Wij Carl etc. Giöre witterligit, att såsom Wij iämpte den försorg och omwårdnat, Oss åligger, att stedze dragha öfwer hele vårt kiere Fädernesslandh, och alle dess Inbyggjare, Wåre trogne Vndersåthere, skatte fast nödigt och oomgengeligit, bära een serdeles och besynnerligh åhugha, huru alle nödställte, fattige och Vssle Menniskior, som Gudh igenom huariehanda olycka, mothgång och wederwärdigheet, hafwer behaghat rijsa och belaggia, medh så beswärlighit willkor och tillståndh, att dhe af egne medel, och sine, eller dhe sines förmögenheet icke kunna sigh födha och underhålla, måge lickwel, så wäbl af wåre och Cronans inkompster och bekostnadh, såssom och aff andres gifmildheet, Allmoser och medel warda hulpne, försörgde och behåldne; altså och endock, uthi Wåre Förfäders och framfarne Sweriges Rijkets Konungars och Regenters tijdh, åthskillighe hållssosame rådhslogh och ordningar, öfwer denne saken, äre wordne tagne och författade; iämwähl i synnerheet uthi wår högtärade Fru Moders Hennes Maj:^{tz} Dråttning Christinas minorennitet af då warande Kongl. Regering den 28 Februarij Åhr 1642, een General Ordning och Stadga är worden sammansatt och Vthgångin; Så hafwe lickwel effecten och sielffue wärcket icke welat der på så föllia och effterkomma, som upsåtet hafwer meriterat och efftertrachtat i dhet, att ehuru wähl på somblige orther mehre, på somblige mindre tahl aff fattige, åhre tagne uthi skiöttzæl och omwårdnat, effter som tillståndet och andre omständer hafwe kunnat medgiffua, så äre icke deste mindre mäst allestädes, många flere öfwerblefne som genom betlerij och tiggjande, hafwe mäst söckia sitt lifz uppehålle och underhåldh, hwar aff och seder-

mehre är tijdh effter tijdh, store och större missbruuk åkämmit och inrijtat, att icke allenast rätte Allmose hion, uthan och många andre, dehls aff lättia, dehls aff oreklössheet och wanar-tigheet så och andre odygder, hafwe taghit sigh före att flyttia om landh och Städher, så wähl ofta elliest, som besynnerligen uthi Marcknadtz tijdher, sampt medh bettlande och tiggerij söckt deras tijdh att genom bringa, icke allenast Öfwerheeten, uthan och mången annan rättsinnigh och from menniskia till förtreet, beswär och förargellsse. Hwarföre äre Wij wordne förorsakade, hela detta wärcket tagha uthi ett moghet betänckiande och medh wårt Ellskelige Rijkzrådzt rådhe, funnit gått, effter nogha öfwerwägande, deröfwer förordna och stadga som föllier.

1.

Oansedt i förbemelte Tiggiare ordning af den 28 Februarij år 1642, wähl är förordnadt att een nogha upsicht hållas skall widh Hospitalerne hwilke som böhre antaghas, och för rätta fattige hållas och skattas, sampt uthj berörde Hospitaler underhållas; Lickwål emådan wij billigt befahre, dhett och derwidh, uthi sielfue executionen af hwariehanda händellsse, något här till kan wara låtit uthur acht, och icke altidh så nogha förfahrit, som sakzens tarff hafuer fordrat, effter som myckenheeten af Tiggiare uthi dhe plattzar och rum, hwarest sådane Hospitaler finnes myckit ringa är betaghen och förminskatt, och troligt är, att flere skole kunna försörjas, än här till skett är, Vthj förbemelte Hospitaler och fattighuus; Så wele Wij nådigst, att så wähl i gemeen som och medh alle Hospitaler i synnerheet, een ny och omständelig ransackning ännu företaghas skall, så ock sedan altidh observeras och efterlewas widh dhe fattigas antagande och medh Almose behielpande, sampt och då noga eftersökies och förfares om deras tillståndh och willkor, som angifwas, eller komma i wahl, när någon plattz uthi Hospitalett och fattighe husen, finnes ledigh, eller sådane perssoner förekomma, som föregifwe sigh wara tiggare, eller wele uthi nästbe^{de} Hospitaler och fattigheuus antaghas.

om dhe fattigas antagande i Hospitaler.

2.

Medh hwilkes wethenskap dhe fattige i Hospitaler intagas skole.

Der hoos, endoch det är skiälligt att widh doomkyrkiornes Hospitaler, Biskopens, och widh andre Hospitaler, kyrckioherdens och Hospital Förståndernas inråd och samtyckio begiäres som i företalde Tiggiare ordningz 1 puncth förmähles, icke desto mindre, på dhet att alles deres betänckiande, som wederböre, och om folcketz beskaffenheet, sampt andre nödige omständer kunne hafwa rätt kunskap och underrättellsse, må icke förbijgåås, uthan altid widh sådane tillfällen behörligen intaghas och attenderas, Så stadge Wij här medh, att efter denne dagh, uthi föreskrefne måhl, Wår Öfwer Ståthållare eller Gouverneur och Landzhöfdinge sampt medh Städernes Magistrat, ingalunda skole oätfrågade låtas, och att deras röst och votum, der widh bör hafwa sitt rum och behörige wicht, på dhet att dhe, som för rätte fattige erkännas, eller till något Hospital eller fattigehuus tillåtas och admitteras, medh alle desses samfällte ia och gottfinnande måge finnas dertill berättigade, och wärdige att antaghas.

3.

Dhe fattige som af Städerna försörjas.

Efter som myckit mehre, Wår Öfuer Ståthållare, Gouverneur och Landzhöfdinge, så och Städernes Magistrat måste adhiberas och hafwa disposition öfwer dhe fattigas godhe kännande och försöriande, som aff Städernes inkomster eller Inwånernes gifmildheet, och icke aff Hospitalernes eenskyllte inträder försörjas och underhållas; Så är och otwifwellacktigt, att dhe der öfwer då äghe hafwe omsårg och förwalltning; doch måste och här wedh taghas i acht, att och kyrckioherderne uthi dhe mindre Städerna, hwilke om Församblingens tillståndh, så och Inwånernes lefwerne och förmögenheet billigt skattas, hafwa godh kunskap, icke warda aldeles förbijgångne, uthan att och deras inråd der widh pläghas och inhemptas.

4.

Ransaknings hållande öfwer dhe rette fattige och allmosehion.

På det att weterligt wara må, hwilke som böhre hållas werdighe allmosehion, eller rätta fattighe, och anten uthi Hospitaler eller armehuus underhållas, eller elliest medh Gudz nampns

pänningar och medel försörjas; så endoch sådane och uthi mehrbete Tiggiare ordning wäl beskrifwes, så hafwe Wij icke deste mindre funnit nödigt der öfwer, wår nådige mehningh, något uthförligare och omständeligare, så och efter närwarande tijdz beskaffenheetz tarff, närmare uptäckia och förklara, härmedh tillförende förordnandes, att alle dhe, som medh någon annan låffligh handteringh, arbete, tienst, handtwärck, eller ämbete, kunne sigh och dhe sine uppehålla och försöria, icke skole tillstädiast att antaghas uthi något Hospital, eller undfå allmoso, uthan wara plichtige sigh och dhe sine elliest ährligen nära och förese. Huar widh så wäl Öfwerståthållaren, Gouverneurerne och Landzhöffdingarne, samt Magistraten uthi städerne, alfwarligen förmanas, att bådhe, på wisse tijdher om åhret, såsom och elliest widh förefallande händellsser, anställa een nogha inquisition öfwer alle dem som wistas och befinnas holla sigh oppe i bemelte städher, och förfahra genom hwadh medell dhe sigh nähre, samt och då medh någon försorgh uthsee tiänligh uthwäg till een ährligh handteringh för dem, som dhe kunna pröfwa lijdha brist i sin födho, och synas uthan Magistratens tillhielp och råd icke kunna undgå tiggjande och allmoso hielp, sedhan skole och desse ofwanskrefne kalla för sigh dem, som kunna anten wara råkade uthi armodh, eller elliest wordne medh någon opassligheet behäftade, det wari sigh medh siukdom, Såår, wärck, lamlyte, eller annat, och täncke begifwa sigh till tiggerij, eller tillförende hafwa sigh der uthi föröfwat, och sådane granneligen examinera, om dhe och således pröfwas fatte, som dhe sigh angifwe, och der så befinnes, om dhe icke genom behörliga remedier och läkedommar kunne botas, och huadh medel dhe der till hafwa att tillgå. Item om dhe icke till något arbete kunne wara dugelige, fast dhe till een eller annan ledh hafwe något lythe, eller wore förlammade, hwilke alle dhe skole wara förplichtade så handtera, som dhe finna tillståndet fordra. I synnerheet skole dhe sådana arme och bräcklige menniskior, om dhe icke hafwe huaraf dhe kunne hielpa sigh sielfue, först låte botas genom hospitals- eller allmosepenningar, och sedan genom hwariehanda Vthwäghar och medel skaffas, eller åthminstone anledning gifwas, till så godh nähring, som möije-

ligt wara kan, och är till bekomma, men icke något tillstädias, att niuta af någon allmoso wijdare, än sielffua nöden fordrar.

5.

olytto Pers-
soners straf
som allmo-
so sökia.

Pröfwes dhe och som allmoso sökia, med osanning omfara, och liugha sikh något lythe till, dheth dhe icke ähre underkastade, Så måste sådane exemplariter straffas, anten medh fängellsse, eller med arbete, effter som deras brått kan wara till, och lägenheeten tillåter, och så wähl i Commercij Collegio som Æconomie Cammaren frambdeles skall wijdare blifwa förordnat.

6.

Dhe som
genom o-
dygd ähre
brachte i
armodh.

Befinnes och någon genom odygd, slösserij eller böther för huariehanda bedrefwen syndh, wara bracht till armodh och fattigdom: Så bör och den icke förskonas, uthan beläggias medh sådant straff att andre kunna spegla sikh der uthi, och för sådane laster tagha sikh till wara, och doch lickwel såledess hielpas och försöras, att han icke bringas till förtuiflan, sampt att angrijsa sådane nähringz medel som aldeles äre förkastelige.

7.

Dhen af för-
såth hafwer
bracht sikh
lyte på.

Wore och någon så argh och ondh att han af försåth och medh willia, anten sielff, eller genom andre hade bracht sikh något lythe på, att der medh undkomma arbete, och få niuta betlerij; Så måste och den samme icke mindre afstraffas medh häckte och arbete, effter som orthens willkor medgifwer, och hans gierning hafwer förtiänt, så och sedan hållas till sådant nähringzmedel, att han der uthi kan ångra sitt begågne fehl, och andre icke måtte fatta lust till sådant oråd, af hans Exempel, och det i synnerheet wid arbetehuus när sådane warda inrättade.

8.

Tiggiarens
förpassande
förbiudes.

Såsom Wij här effter icke wele hafwa tillåtit, att någon, anten medh eller uthan pass skall fördrista sikh gå om landet eller i Städerna, så wähl uthan, som i marcknadstijdher, och medh tiggjande sökia sin födha, uthan wele här medh alt sådant

hafwa förbudt och afskaffat, alfwarligen befallandes, att dhe som efter ämbetes plicht, uthi huar landzort, hafwa der öfwer att hålla handh, alle tiggiare, så wähl på landet som i Städerna fast taghe och uthi wisse rum förware, till dess dhe kunne förskaffa dhem dijt, som dhe kunna behörligen handteras och försörjas, som och ingen, eho den och wara må, efter denna tijdh, skall fördrista sikh, att någon till een eller annan orth, när eller fierran beläghen, förpässe, widh behörligit straff tillgiörandes; altså och på dhett lickwäl dhe som rätte fattige ähre, och medh skiähl pröfwat werdige att niuta Guudz namps hielp, eller komma i hosphitaler eller fattige huus, mäghe icke ljdha nödh efter som dhe och förmodeligen genom een behörig och nogha ransacking, icke skole finnas aff så stoor myckenheet och tahl som dhe nu ähre; Hwarföre wele Wij, att dhe som sådane wara giörligen finnas, medh deste större bekymmer, åhugha, skiötzell och wardkundsamheet försörjas och underhålles, efter som Gudh i sitt ordh sådant befaller, och wår plicht emoth wår nästa det fordrar, iäm wäl elliest och uthan misskunsamheet emoth sådane eländighe, ingen rätt Christeligh kierleck aff Oss bewijses, uthan twärt emoth, Gudz straff, onådhe och hämbd öfwer omilda meniskior hotas och lades, der lickwel een rätt allmosegift, myckin wellsignellsse uthan alt twifwel, efterföllier och af sikh förorsakar.

dhe rätte
fattiges för-
sörjande
uthi Hospi-
taler eller
fattigh
huus.

9.

Och skole desse skattas rätte fattige, 1) omyndige och spåde barn, hwilke hafwa mist sine föräldrar uthi stoor fattigdom, och inthet hafwe huar medh dhe kunne födas, icke heller hafwe sådan Släckt förwanter och Wänner, att dhe af dhem något bijståndh och Vnderhåldh hafwe till förwänta. Sådane måste skiötas till dess dhe, genom någre medel eller arbeten, kunne komma att förtiena sikh sin födha. 2). Dhe barn, som kunne fuller wara kompne till någre åhr, men äre anten så wahnförde, att dhe icke ähre till någhot arbete tjänlighe, eller aldeles wetlöse, eller medh annor skröpligheet belagde, att dhe icke kunna sikh sielffue något fortiena, mindre sikh underhålla, sådane skattas rätte allmosehion, till dhess dhe komma till hällssan och bättre wilkor. 3). Dhe som ähre fattige och werdlöse äncnior, så

Hwilleke
skattas
wara rätte
fattige.
1. Omyndige barn.

2. Barn som
ähre wahn-
förde eller
wetlöse.

3. Werdlöse
Æncnior.

Äldrige
sjuklige.

och icke kunne sigh af deras egne heller weners och Släctz medel underhålla. Item dhe som anten genom ålder, sjukdom, eller någon oförmodelig händellsse, äre råkadh uthi sådan armodh, eller skröpligheet, att dhe sigh sielffue icke förmå skaffa födhan, och hafwa desslikest huarcken Slächt, Swågerskap eller wänner

4. Vhrsinnige
besatte
rasande.

4). Vrsinnige, besatte, och rasande som dem wela emottagha. 4). Vrsinnige, besatte, och rasande människior, behöfwa och rätteligen skiöttzel och underhåldh, till dess dhe komma till hällssan och sine sinnen igen, så frampt dhe icke hafwa sielffue någon egendomb, eller wänner och fränder, som them försörje. 5). Äfwen så dhe, som ähre befängde

5. Dhe medh
smittosam-
me siukdo-
mar befäng-
de ähre.

med smittosamme siuckdomar, samt fördenskuuldh måste hållas af sidhes ifrån annat folcks Vmgänge och hafwe sielffue inge medel att nähra sigh aff, skattas och billigt rätte allmosehion, till dess dhe kunne wardha läckte, och till sin hällssa restituerade. 6).

6. Dhe ge-
nom något
ofall sigh
intet Vn-
derhålle
kunna.

Om någre genom andre ofall, än här äre opreppade, pröfwat af dhe willkor, att dhe alldeles icke kunne sigh och dhe sine underhålla, böhre dhe och billigt skattas ibland rätte fattighe, huar under dhe och måste förstås, som anten tillförenne hafwe warit af godh förmögenheet, eller elliest för deras härkompst, Slächt och Swågerskap, ähre aff den beskaffenheet, att dhe icke uthan stoor neesa och blygd kunna sigh framtee till allmose begiäran, och lickwäl pröfwat Vtharmade, eller wahnförde och skröplighe, så hälle Wij och dem under rätte fattigas dehl, och wele att dhe behörligen, och efter lägenheten understödies och bjspringes af wist der till deputerat folck, som af wisse medel. 7). Såsom

7. Diekne
poikars
siungande
skall instel-
las och an-
norledes
blifwa för-
sörgde.

det siungande som diäknepoickar föröfwe på gaturne hafwer här till förorsakat stort missbruck, och gifuit tillfälle till mycket ondt; Så skall och dhet här efter inställas, och ophöra, iäm wäl i stellet igen, een wiss persson een gång i huar Månadh, nembligen midt i Månaden gå om widh huar port, och något till deras försörjande sambla, doch skall först uthi Scholan, så wäl aff Scholmästaren som Magistraten, och dhe fattigas förståndare, åthminstone 4 gånger om året ransakas, hwilke dhe ähre, som aff een sådan hielp bespijsas, så och huru, på dhet

8. Scholæ
dieknars
Musiceran-
de förbiu-
des.

alt skeer medh rictigheet och uthan orätt, på een eller annan sijdha. 8). Äfwen så hafwer och här till warit ett gammalt missbruck, att Scholediäknarne efter Michaelis tijdh in till Juhl,

plägga omgå och Musicera på gaturne och i husen, så och dem tå skiänckias penningar och drycker; Hwilket såsom dhett icke tienar till annat, än beswära godt folck, och förorsaka drycken-skap samt andre odygder hoos vngdomen; Så skall och dhett här efter wara afskaffat och förbuditt, så och den som widh Scholan frequenterar eller tienar, benöija sighth medh dhe Salariier, Stipendier och beneficiier som der falla. Alle andre, än dhe som i dhe förrige articklerne äre opnämde, böre inge allmoso medel åthniuta, wijdare än för är mäldt.

10.

Belangande nu desse rätte fattiges underhåldh och skiöttzell, så måste man här betrachta så wåhl dem, som i Städerna ähre, som och dem som kunne finnas på landzbygden. Och oansedt i den förrige ordningen förmåhles, att desse som wistas på landet skole försörrias uthi wisse stughur widh kyrckiorne, så kan dedh fuller hafwa sine skiähl, och hålle Wij icke orådelighit att dhe Stughur som till sådane bruuk äre bygde, hållas widh macht så gott som skeep kan, som Wij och wele wederbörande här medh hafwa der till alfarligen befallte: Effter som i synnerheet näst Landzhöfdingen, Proobsten med kyrckioherden och Sochnens kyrckiowärder, och een af näste Hospitals Förståndare, der om böre dragha försorg och ställa förordning. Men efter dy sielffua wärket lickwål hafwer uthwist, att detta medlet icke hafwer kunnat der till förslå, emädan åfta händer, att misswåxt twingar allmogen, så att den icke myckit hafwer till att aflåta, som giffua skulle, och händellsserne kunde tillstötta af Pestilentzie och andra ofall, att dhe armes och eländiges tahl, öfwer förmodan wexer och tilltaggher, så hafwe Wij till wijdare förordning föruthan detta förrige, funnit det uthslaget icke orimlighit, att såsom mäst alle dhe Hosspitaler och armehuus, som här till uthi Städerna, anten wedh domkyrckior eller elliest äre bygde och inrättade, till een stoor dehl bestå af sådane medel som samblas och komma ifrån landzbygden, eller och förkåfras aff landet; Altså är icke heller mehre än skiäligt, att och i sådane icke allenast dhe fattighe och äländige underholles, som ähre boendes eller födde i Städerna, uthan och den som efter nogha och ordentlig ransack-

Fattige stugur på Landzbygden.

dhe fattigas på landet försörjande i Hospitaler och armehuus i Städerna.

ning, som den är här beskrifwin, komme iffrån landzbygden, hälst och efter dy Store huus uthi Städerna, lägligare kunne försörjas medh föreståndare och andre betiente och nödigheet, så och medh arbeten i något understödias, än såsom på landet. Dher hoos, emådan landzbygden här igenom till ett märckeligit, beledigas iffrån den last och olägligheet, som dhet oändelige tiggerijet der sammastädes här till hafwer förorsakat, och således unkommer många besvär, som Invåhnarne här till myckit hafwer tryckt och beladat; Hwarföre är och inthet twifuel, det iu landtmannen, när den här om warder behörligen underrättatt och anmodder, gierna skall beqwäma sigh, att något rundeligen gifwa och meddehla till förenembde Hossitals och armehuus underhåldh och tarfwer, än för detta kan skedt wara. Wij wele fördenskuld härmedh hafwa våre Gouveneurer, Landshöffdingar och Befallningsmän anbefallat, att dhe medh kyrckioherderne och Predikanterne, sampt kyrckiowärdarne, förestånderne och sexmännen, före allmogen sådant till sinnes, och den samme förmå, att något rundelighen till förbemelte Hospitaler och armehuus, dheras allmoso samman-skiutha.

Landtmäns
förhielpande
till dhe
fattige i
Städerna.

11.

Landtman-
nens almo-
sor.

1 af Torpp på
allmennin-
gar.

2 hielp widh
höga högh-
tidher.

På dhet nu allmogen må weta, när och på huad sätt han skall sådan allmoso giffua; Så hälle Wij gått och rådeligit. 1) att der som allmännigar finnas, och uthi dem torpe- eller fäbostellen, eller andre commoditeter, som uthan häradetz saknadh kunne ombäras, och doch ähre af den beskaffenheet, att dhe icke kunne skattläggias, eller bringas till wisse hemman, dhe ware sigh hele, halfwe, eller fiärdedels, måghe förhyras, och dhe fattige der aff få een dehl. 2) att widh alle höghe högtijdher samt widh alle förnähme, tachseyellse, faste- och Bönedaghar, huar och een på landet boende, tager medh sigh till kyrckian pennin-gar eller partzedlar, dhet ware sigh i kiött, fisk, ost, smör, iern, koppar, eller huad som hälst een uthan sin skadha efter orthens willkor kan åstadh komma, och det straxt efter Gudztienstøn in-lefwererar, hwilket aff någon wiss tillförordnadt, uthi kyrckie-herdernes, kyrckiornes Föreständares, och någre af dhe äldstes och förnembstes i församlingen, närwaro, skall emot taghas, och

till nästa Hosspital eller armehuus på behörligit quittentze öfwerantwardas. 3). När Höö och Sädesandan är öfwer, eller dhe som widh siön boo och öfwa fiskerijn, när dhe ähre öfwerståndne, eller dhe som idka Bergzbruuk, när Gudh dem hafwer medh någon wellsignellsse begåfwat, då skall sammaledes af dem een allmoso på wiss och bestämbd tijdh gifwas, samt emottagas wedh kyrckian, så och lefwereras, som för är mäلت till näste Hosspital och fattigehuus. Oeh såsom detta icke måste wara något twungit wärck, uthan all allmosogifft bör komma aff ett fritt och gott hierta, på det så myckit ymnigare wellsignellsse af Gudh både på Gifwaren, såsom och på den, som den niuter, må förmodas, så skole Kyrckioherderne och Predikanterne altidh, näste Söndagen tillförenne, så och på samme dagh och höghtidzdagh, som allmosan är förordnad att gifwas, medh beweckelige skiähl och ordh öfwertala Församlingen till rundheet och giffmildheet emot dhe fattiga och äländige, förehållandes den samme den allmänna förmaning till allmosogifft som skall aff trycket uthfärdigas af huilken och ett Exemplar widh huart fattige huus Tawerne, och ehuar armebössa finnes, skall opsättias och framwijsas. Och såsom dhe genom een wähl funderat ordning öfwer Hosspitalerne och fattighusen kunne wara så myckit mehra försäkrade, att dhett som gifwes, warder wäl anlagdt. Så måste och ingen, som på Landet boor, det ware sikh Riddare, Adelsman, Krigzbefehl, Präst, Fougde, eller huadh namn den och hafwa kan, sikh der ifrån undandragha, uthan alle hielpa detta hällssosamme wärket understödia och befordra. 4). När Barn Christnas eller Hustro taghes i kyrckio, då bör och dem fattige något, efter huars och eens ämbne giffuas, antingen i penningar eller partssedler, och det läggies på ett wist rum serdeles, iempte dhett som Kyrckioherden och Klockaren bekommer, der sådant är öfligit. 5). Äfwen så när folcket går till Herrans Nattwardh, kan och ett bäcken och ett ljetet bordh sättias i Högechoret, der den som will, må allmoso afläggia. 6). När någon siuk kommer till Hellbregda, skall och allmosa giffuas. 7). När någon förmögen dör, och lembnar barn effter sikh, att den på sitt ytterste ihugkommer dhe fattige, och att sådant widh Jordefärden lefwereras; Men döör een uthan barn, och hafwer Syskon effter sikh allena, kan

af fiskerij

förkunnande af Predikostolen när allmoso gifwas skall.

Förmaning till allmosogifwande.

alle på landet boor hielpa till.

4. när Barn Christnas och wedh kyrckiegång.

5. När folcket går till Herrans Nattw.

6. Ner siuk blifuer helbregda.

7. När någon döör.

den rundeligare dhe fattige betänckia gifwandes dem åth minstone den 40:de penningen af deras förmågho, hålst af deras aflingegodz. Och wore Arfwingerne den döde fiermare, anten till 3:die eller 4:de ledh eller grad skylldes, kunde den 30:de eller 20:de penningen, dem fattige uthan afsacknadt tilläggias. 8). Widh alle Samquemmer och Giästebudh, måste billigt dhe fattige ihugkommas med penningar eller partzedler, der icke bägge gifwas kunne. 9). Vthi alle Gästgifware gårdar och Tawerner böre wisse Armbössor wara, der allmoso kan inläggies, och nyckelen wara hoos den förwarat, som in pr. af Art: 10 warder till förståndare uthwaldh, hwilken skall Armbössan på wiss tijdh lossa och till näste Hosspital, dhet som der finnes, lefwerera. Alle desse Allmosogiffter som dhe förrige måste nogha optecknas af wederbörande, och på riktige quittinger lefwereras till näste Hosspitalen och fattighusen.

8. Wedh Samquemmer och gästebodh.

9. Armbössor i Gästgifwaregårdar.

12.

Desse förbindes tiggie på landet.

1. Fremmande.
2. Prester Studenter.

Här emoth, oansedt uthi förrige Artickler om alt tiggerijts affskaffande är påmint, så måste doch i synnerheet efterfölliande påminnelsser tagas i ackt. 1). Att icke fremmande tillstädiass tiggia på landet, uthan den som allmoso sökia will rese till Städerna, och undfå der huad dhe fattiges Förståndare, efter den föreskrefne ordning warde meddehlandes. 2) Jnga Präster eller Studenter, skole tillstädiass tiggia, hwarken å landet eller i Städerna, uthan dhe kunne wara af sådane wellkor, som Art: 9 äre upräcknade, då dhe ock kunne försörias på dhet sätt som samme städes förmåles, efter som bemelte Präster, elliest måste förnöijas medh Församlingar, eller der någon uthan hans brott afsätter någon präst, då må den som det gör, försörjan, till dess han kan få ordentlig lägenheet igen, och Studenterne måste wara till fredz medh dhet som widh Academien förlähnas, eller elliest per legata vel testa, af een eller annan, af wiss orsak gifwas kan. 3) Dher som Solldater och Ryttare ähre wahne, att gå om och begiära Allmoso hafwer icke heller något skiähl, medh sigh, och måste inställas. 4). Så måste och icke Diekne poikar fördrista sigh att gå om bygden och tiggia vndantagandes dem, som warde wedh Scholerne förordnade till wisse Sochner, huilke

3. Soldater Ryttare

dieknepoikars tigglande på landet.

Sokne dieknar

skole tillåtas hämpta deras dehl wedh kyrckian eller hoos Prästen. I det öfrighe, skole inge, af huad Ståndh dhe och wara måge, fördrista sigh att omgå medh bettlande på bygden, uthan så snart sådane finnas, dhe strax tagas fast, och lefwereras till Lähns- och FierdingzMännerne, så och aff dem sedan föres till näste Stadh att emot taghas och behörligen handteras.

Alt betlan-
de på landet
förbudes.

13.

Såsom Wij uthi den 10 puncten hafwe förmält Oss icke ogilla dhet widh kyrckior och stråkewägar på landzbygden, någre arme och älände huus äre opbygde, uthan gierna see, att dhe blifwa wedh mackt hållne och conserverade: altså wele Wij och, att der som sådane finnas opbygde, anten större eller mindre, dhe ingalunda cassetas och kullkastas, uthan alt framgeent handhafwas, och af dhe medel och inkompster underhållas, som der till ähre deputerade. Hwar widh och det bör tagas i acht, att den som boor på landzbygden, förnämblicast måste gifua sin allmoso i Sochnen der han boor, doch på det sätt som är Art. 11 förmält, och dertill wara obligerat. Men will han ex occasione eller någon wiss orsack gifwa annorstädes, så måste det altidh skee medh det reservato, att dhe näste fattige icke förgätes, mindre förachtas, derfore och ingen måste uthi bed^ede fattighe staghur på bygden antaghes, som icke der är födder, och af dem, som dess förståndare ähre, godhwillighen kännes wärdigh och emottaghas. Och der ofwanskrefne dhe fattiges förståndare i Sochnerne merkia sådane opbygde fattigehuus och siukestughur, igenom allmosernes bortförande, tagha märkelig afsacknadt, så och ruineras, dem fattige som der wistas, till nödh och undergång, pröfwandes der hoos att der bet^e huus och stugur hölles wedh mackt, Sochnen då icke skulle så många behöfwä ifrån sigh och till publike Hosspitalerne förskicka. Så hälle Wij godt att Gouverneurerne eller Landzhöfdingerne medh Probsterne, kyrckioherdarne och Sochnens äldste, sådant öfwerläggia, och aff företalda allmoser, deputere så stoor del till dess underhåldh och skiötzell som dhe nödigt pröfwe, det öfrighe till hufwud Hosspitalerne försändandes.

Fattige Stugur på landet som dhen 10 punkten rörer om.

14.

Fattige på
landet som
vthan almo-
so stå till
att försörja.

Wij wele och här medh hafwa förbudt, om någre fattige på bygden finnas kunne, som genom andre medell, än genom Allmoso stå till försörja, anten dhe på bygden eller i Städerna hoos ährligit folck, som dem, dehls af barmhertigheet, dehls i förhoppning, att framdeles hafwa nytta och gagn af dem, när dhe komma till någre åhr, om de ähre spädhe, eller till styrckio och sundheet, om dhe ähre siuke, såre, eller elliest medh någon skröpligheet beswärade, att sådane icke antages för Allmosehion eller komma Hosspitalerne till last, uthan att wederbörande der om först och för all tingh skole wara bekymbrade, huru sådane anorledes kunne afhielpas.

15.

Huus och
Hospitaler
i Städerna.

Förestån-
dare

Belangande nu dhe huus och Hosspitaler som i Städerna anten redho finnas, eller här efter skole byggias och inrättas; Så är dhet först högnödigt, att man nogha och granneligen tillseer, det dhe som Förståndare och betiänte äre, eller wara skole, icke af någon annan respect uthwällies, uthan derföre, att dhe befinnas ärlighe, gudhfrucktige, gifmilde, förståndige, sacktmodige och skickelige perssoner. Sedan och öfwer Jnkompsterne och vthgiffterne, sådan ordning fattas, att man kan öfwer beggie skönia godh ricktigheet, så att fast någon wille något försnillande der uthi föröfwa, det lickwel icke warde honom tillåtit, som här om i den 24 punct wijdare skall förmählas.

16.

Fattigh
huus och
Hospitalers
byggjande i
Städherne

Der näst måste och observeras, att Hosspitalerne och arme-huusen så myckit möijeligit är, och lägenheeten medgifwer, byggias på sådane orther, uthi, eller widh Städerna, som äro reenlige, icke långt ifrån wattn, och så wijdha och rumlige, att dhe kunne wara beqwäme till efterhanden, som medlen och inkompsterne wäxa kunna, uthwidgas och för mehras medh rum och Wähningar, på det icke någon godh och hållssosam intention, genom platzens olägenheet eller obeqwäme Situation eller trångheet, må studsas, om bättre är att nå och erhålla, ia och så, att fast någon begynnellsse woro skiedd på något sådant huus, och

der på icke alt för stoor omkåstnad wore användt, eller flyttningen komme att för högt emoth medlen tillståendes, Så skatte Wij lickuel bättre, att dhe i tijdh föras till beqwämmare stelle, än dhe i längden skulle pröfwat, som förmält är, till något tienligt och hållssosampt opsåth, odugelige.

17.

Såsom dhe fattige och elände, äre af åthskilliga welkor och beskaffenheeter; så måste och rummen således ordineras, att dhe der efter kunne logeras och förwaras, Ty spädhä barn och gammalt folck tiena inthet tillhoppa, äfwen så ursinnige och besatte, icke medh dem, som elliest äre siuke, såäre eller wanlytte. Item Spetellske eller befängde medh besmittelige kranccheeter, måste och hållas i wisse rum och å part. Så tienar och, att dhe som för mothwilligheet hafwe meriterat straff, iempte dhet dhe plickte medh fängellsse, och hafwe sådane rum där dhe kunne hållas till arbete, efter som orthen, deras krafter eller wettskap, eller andre omständier medgifwe, der före i wällbestälte Respubliquer, finnas Barnhuus, dullhuus, Spittellske huus, Lazaretter, Siukstughur, Spinnhuus, Tuchthuus, arbetehuus och flere sådane, hvilke alle, oansedt dhe icke allestädes tillijka kunne upsättias, och behörliken skaffas i rätt skick; så måste lickwel afseendet wara derpå, och icke desto mindre dhet bygges först, som mäst är nödigt och fogeligast kan förfärdigas, hwilket wederbörande skole dijudicera, och der efter fogha deras sluut och förehafwande, förnämbiligen så lagandes, att iu förre sådane kunne uppbyggias, och ställas i deras rätta skick, då större tienst sker oss och fäderneslandet, och iu mehra beröm hafwa dhe till förwenta.

Rummen i
Hospita-
lerne.

åthskillige
fattigh
huus i stä-
derne.

18.

Hwadh medlen wedkommer, huadhan sådane huus skole byggias och vnderhållas i Städerna, så ähre dhe aff någon åthskilldnat, somblige äre sådane, att dhe i alle Städher kunne inrättas och anskaffas, somblige ähro och till orthernes willkor eenskyllte. Aff den förrige Sorten ähre desse 1). dhe som samblas på bygden, och i kyrckiorne, om hwilke är berättat uthi den 11

Om medhel
till Fattigh
husen i
Städerne
och deres
Vnderhåld.

1. af Landet

2. armbössan i Stockholm hwar till för samblas hwar Månad. 2). Såsom i denne Stadhen nyligen är begynt, genom wisse Män medh serdeles klädher Vthmärckte, att till alla huus och gårdher gåås, medh een armbösssa och een korg, een gång i huar Månadt, så bör detta i dhe mindre Städerna wäl skee eengång i huar weka, då så wähl penningar som andre parttsedlar der uthi läggias och gifwas kunne. 3). Om Sön- och Högtijdzdaghar anten samblas i Häfwerne uthi Kyrckiorna som någrestädes skeer, eller och gifwes i bäckenet, eller och det bättre synes, kunne 2 af dhe fattigas föreståndare, eller samma Vthmärckte Män, eller elliest wisse förordnade, stå straxt innan för kyrckiodören medh armbössor, och der uthi sambla allmose penningar för dhe fattige när folcket gåhr uth. 4). Alle dhe Saakören som skee wedh Tingen, och å Rådhuswurde till dhe fattige måste antecknas af Lagförarne eller StadzSecretaren eller Notarierne så och af wederbörande till dhe fattigas Föreståndare ricktigt lefwereras. 5). Vthi alle Rådhusstugur, måste wisse Armbössor hållas och förwaras, och Nycklarne wara twenne, den ene hoos dhe fattighas förståndare, och den andre hoos kyrckioherden i dhe mindre Städerna, men i dhe större hoos den Borgmästaren, som öfwer dhe fattige hafwer insicht, der uthi måste dhe giffua 1). som komma seent. 2). förse sikh medh grofwa Eedher, ohöfligheet, eller sådan Sidwyrdning emot Rätten, som man icke profwar godt straffa efter Lagh. 3). Dhe som komme druckne af Brennewijn, öl, eller wijn. 4). Aldeles ähro uthe, när dhe böre wara tillstädes, anten dhe hafwa Arbeten i Rätten, eller äre parter, så frampt dhe elliest efter Rättegångz ordinantien icke falle till någre ordinarie böther, och der medh beläggias. 6). Vthi alle Collegier och Gilden måste Armbössor wara, uthi hwilke dhe böther och penningar inläggias, som efter Skrärnes, och huars och eens Collegii Instructions innehåldh, till dhe fattigha komma böhre. 7). Widh alle Collationer och Gästebudh, såsom och widh barna doop, Kyrckiogångher, Fästningar och Troläfningar, Gifftermähl, Jordefärder, och andre Solenniteter, måste och dhe fattige något giffuas, hwilket Kläckarne kunne ophämta, och till dhe fattigas Föreståndare öfwerlefwerera, anten för eller straxt efter det Acten är passerad. I synnerheet måste dhet, efter denne dagh observeras, att endoch det ähr fast skiäligt,

dedh, när begrafningar skole skee, den som sine dödhe låter komma till Jorden, i stället för dedh, som här till skett är, och anten man hafwer welat honorera den dödass namn, eller sökt sikh der igenom något beröm anskaffa eller och beggie, att man hafwer anrättat gästebudh och banquet, så och den dödes kista vthprydt, samt elliest widh begrafningz processen användt anseenlig bekostnad. Sådant här efter förrättas medh någon förnäm giff till dhe fattighe, eller någre pios usus, som Wij och wele hwar och een der till här medh hafwa förmant och påmint; Jcke deste mindre wele Wij förnembiligen dem hafwa anbefallat som anställa några förnämme och kostbare begrafningar, att dhe för all ting ihugkomma dhe fattige medh något anseenligt capitals förährande till visse Hospitaler eller fattige huus, påminnandes sikh huru der medh nest det, att Gudh till sådant fattar ett synnerligt behagh och låfwar sikh sådant wela rijkeligen belöna så wäll den dödes ihugkompst altidh hålles uthi ett berömeligit minne, som och den, som ett sådant låffligit wärck anställer, meriterar och förskaffar sikh ett odödeligitt namn och beröm, efter som och sådant skall af Predicostolen när Begrafningen skeer, här efter altidh afkundigas, och den bewijste Liberaliteten eller gåfwan medh tacksejellse opläsas och förkunnas, som alt detta wijdare uthi vår Stadga om missbrukz afskaffande wedh dhe dödas begrafningar, skall warda Statuerat och ihugkommet:

8). Enär någon rijk döör, skole Predikanterne den samme widh dess besökiande på sothesängien tillhålla genom tienlige och bewekelige ordh och motiver, att testamentera dhe fattighe, sådant straxt anteckna, och gifwa dhe fattiges föreståndare tillkiänna, hwilket och, anten före eller straxt efter Jordefården, för än något arffskifte anställes, böhr uttaghas, efter som uthi den 11 punkten och 7 § finnes wijdare beskriffwit. 9). widh alle förnämme kiöp och contracter, besynnerligen när fast egendomb sällies, eller något stort partij slutes, måste och till dhe fattige något gifwas. 10). när confiscationer skee på Toback, då böhr den dehlen, som Placatet af förwekne åhr 1662 den 9 Octobris dhe fattige tillegnar, sammaledes icke förgiätas, uthan efter bemelte Placats inneholdh till armehusens Föreståndare och Directorer

begrafningz
banqvæt.

af kostbare
begrafnin-
gar.

gåfwor eff-
ter dhe dö-
dha till pios
usus och de-
ras förkun-
nande af
Predikesto-
len.

8. dhe rikets
testemente-
rande.

9. af kööp
och con-
tracter.

10. confisca-
tioner på
Toback.

11. wedh alla confiscationer i gemeen. 11). Widh alle confiscationer uthi gemeen är och tienligit, att dhe fattige ihugkommas, och dem der af gifwas $\frac{1}{4}$ procento. 12). Den som något hafwer tappat, och får dhet igen, Item den som något är ifrån stulit och dhet igenbekommer, gifwe något till dhe fattige. 13). Widh alle Contorer skall och wara en wisse Armbössa. 14). När någon hafwer warit siuk, och är worden hellbregd, böre och dhe fattige ihugkommas. 15). Vthi alle kroghar, Wärdz- eller Wijnhuus, så och Gästgifware huus och gårdar, skole Armbössor wara och huar Månad lossas. 16. På Accis Cammaren och i Tullstugurne, måste och Armbössor hållas, och dhet som dher uthi giffues förbehålles dhe fattige. Alle desse medel, måste af them, som dhem emottagha quitteras, och föras till Böcker. 17. Dhe som winna någon process, att dem een anseenlig skuldz post tilldömes måste och der aff giffua till dhe fattighe någott.

19.

Inkomsten till dhe fattige i Stapelstäderna. Föruthan desse Intrader, så hafwe stapel Städerna och dhe som elliest äre närbelägne, anten wedh store siön eller widh navigables insiögar, såsom och Bergzlagzstäderna, någre flere commoditeter, huar aff dhe fattighe och älande, kunne erhålla någre inkompter. Widh Stapelstäderna der siötull contoierer finnas skole först 2 öre af huar hundrade daler, giffuas till dhe fattigha. 2). Skall Magistratus Loci tillijka medh dhe fattigas Föreståndare wara förpflichtat låta förfärdiga starcke och wäll förwarade armbösser, iämwäl till dem twänne lås, af hwilka dhe fattigas förståndare skall förwara een nyckel, och den andre een Rådman, samt och sedhan icke låta någon fahrkost, anten lijten, allenast han kan reesa medh last, eller öfwer Passagerer ifrån den orthen till dhen andra, eller och fara till aflägne orther, så att mödan någorledes kan löhnas, eller och så myckit mehre, om han är stoer, och faar öfwer hafwet till fremmande landh ifrån Stadzhampnen aflöpa, så wijdhä den är Jnländsk, eller obligerat att komma tillbaka igen, utan att han hafwer Armbössa inne, och förmanas ihugkomma dhe arme på väghen, och när den kommer heem igen, då straxs Skepparen wara skylddig lefwerera samme Armbösse tillbakar att lossas, Skeer der uthi något för-

wedh siötullcontoierer 2 öre af 100.

Armbössors förfärdigande och dhe resande i Fahrkostarne hafne skole.

seende, och berörde bössa icke rätt igensändes, då böthe Skiepparen arbitraliter. Bedrifwes och något bofwerij på samme bössa under wägen, eller för än hon warder öfwerlefwererat, då schall Skepparen derföre swara, och sammaledes böthe arbitraliter, som hans brått pröfwes. Blifwer och försummellsse der widh öfwat, att Arbössan wedh uthreesan icke ned sändes till Skiepparen, då skall der öfwer ransakas, och den som skuldh är der till, plichta medh arbitral straff. 3). Så åter som mehrbemelte arm-bössa igen lefwereras, skall och Skiepparen hafua een wiss rulla på dhem, som elliest något hafwa låfwat till dhe fattige, att wisse Executorer kunne sådant uthfordra. Widh andra siöstäder kunna och anten armbössor gifwas, eller elliest dhe som fare medh små fahrkoster både i bortreesan och widh hemkompsten något till dhe fattige meddehla. Dher som fiskerijn brukas, är och skiäligt, att den som fisken tillhörer, medh något ihugkommer den fattige, anten med penningar, fisk, eller andre partsedlar, och dhet alt straxt widh heemkomsten. Uthi Bergzlagzstäder böhr och af den wellsignellsse som Gudh gifwer, något gifwas, så åfta något bruk wäl är lyckat, och godset färdigt wordat.

Armbössor
wedh små
siöstäder.

af fiskerij.

af Bergz-
bruken.

20.

Der som någre Hosspitahl eller kyrkiogodz och intrader finnas kunne, och genom en eller annan occasion kunne wara een eller annan förlännte; Så skole dhe, efter som dhe hemfalla oss och Cronan förblifwa till fattigehuus och Hosspitaler förbehåldne och reserverade, så och här effter icke kunna abalieneras efter som dhe, som nu finnas oabalienerade, effter denne dagh, icke skole till andre usus bortförbreffuas, och der någon sigh sådane Vthwärcade, och skaffade der på skriff, skole dhe hållas aff inthet wärde, uthan godzen oförryckte höra Hospitalerne till.

Hospital-
eller kyrc-
kegodz för-
blifwande
till fattig-
husen och
Hospitaler.

21.

Såsom staden Stockholm i synnerheet hafwer större myckenheet af folck, än någon annan i Rijket: Så är och den mehra graverat medh allehanda fattige och älendige perssoner, än dhe andre Städerna, och för den skull billigt fordrar mehra inkom-

ster än dhe samma. Hwarföre såsom Wij alt reeda hafwe giort een godh begynnelse att affskaffa här alt tiggerij, och i stället giöra öfwer alle fattiges och äländes här i Stadhen försärgh, een ny författningh, medh Barnhuus, Spinnehuus, och andre arbete och älande huus, föruthan dhe öfrighe, der siuke, förlammade, vrsinnige, Spitelcke, och medh smittesamme kranckheeter befengde, kunne accomoderas; altså och emådan der till fordras större för-råd, än för detta till sådant hafwer warit deputeradt; Hwarföre wele Wij att här efter fölliande medel skole till sådane pios usus destineras. 1) Ändoch det kan hafwa sine skiähl, att Holm-armbössan, och dhe penningar som af skepsfolck cassan samblas, hafwa warit här till å part förwarade, twifwel uthan till fattige skiepzfolcks änkior och barn, så och förlammade och siuke, eller Vthgambla Båtmäns hielp och bijsånd: Likwel efter dy Wij tänckie sådane huus låta här inrätta som för är berört, der under och alle sådane förmodeligen skole kunne komma. Hwarföre wele Wij, att förbemelte armbössa och fattighe penningar der till lefwereras, som Wij och wele giöra den förordning att widh mehrbemelte Hospitalers och huus inrättande, altidh någre af vårt Ammiralitet der öfwer, iempte någre andre, Inspectorer wara skole, på dhet dhe så myckit bättre måge kunna tagha deras försör-iande i ackt som komme ifrån Ammiralitets folcket och deras anhöriga, och icke tillåta, att dem må skee förnär eller orätt.

2). Såsom Hans K. M:t hafwer dhe fattige förordnatt een wiss Summa af Tobackz contractetz arrende, Så skole och dhe fattige den samme bekomma, och den niuta till förskått, så och betalan medh wahrur, som i wärckhusen kunne warda tillarbetade. 3) äfwen så wele Wij, att uthi alle dhe andre Wåre Collegier, arm-bössor skole förordnas, och af alle gratialexpeditioner å 3 pro cento till den fattighe. 4). Aff Banckens winst, måste och gif-uas 1 pro cento åhrligen till samme fattighe. 5). Sammaledes af Styckehandelen åhrligen. 6). Item wedh Rijckzdaghen af dhe straff som påläggias i Riddarehuset. 7). En sparbössa skall och hållas i Bållhuset. 8). Aff Commedianter och qwacksalware gifwes något. 9) alle Compagnier gifwa något åhrligen. 10). När ett nytt skepp skiutes af stapeln gifwes något.

Ammiralitetz armbössan och dess fattige.

2. en wiss Summa af Tobackz arrende.
3. af alla gratial expeditioner vthj Collegierne å 3 pro cento.
4. aff Banckens winst 1 pro cento.
5. aff styckehandelen.
6. af straffbother i Riddarehuset.
7. Sparbössa i Bållhuset.
8. aff commedianter och qwacksalware.
9. af alla Compagnier.
10. af nytt skepp.

22.

Dhet är och icke mehr än skialigt, att när någon antages uthi Hospitalerne, då och något medh honom gifwes, af den som honom dijt promoverar, som Wij och icke improbere, att dhe som döe uthi hosphitaler, och af samma Hosphitaler ärfwes, alldeles efter den förrige Tiggiare ordningens 4de punct.

Medhgiff
af dhen i
Hospitalen
intages.

Dhe dödes
ärfwande
af Hospi-
talen.

23.

Dhet som uthi den 18 Artikelten aff närberörte förrige Tiggiare ordning aff år 1642 förmäles om brandstodh, för dem som råke i wådth eeldh, wele Wij och att här efter skall taghas i ackt, och Laghen i dhet fallet handhafwas.

Brand-
stodh.

24.

Om Tarttare och Zigeuner är för detta af den 14 Majj år 1662 stadgatt, hwar wedh Wij och för denne gången wele låta den saken bewända.

Tarttare.

25.

Hwadh nu i dhet öfrighe, sielfue administrationen och förwalltningen öfwer dhe fattigas medel, samt Hosphitalers, och allehanda armehuus intrader, huru och på huadh sätt dhe fogligst och medh nytta måste inlewereras och förwaras, wäll till förståendes, om dhe icke till een dehl kunne gifwas in till skieps parter eller i Bruuk och uthan risico der något förtiena, der om dhe fattiges förståndare skole wara sorgfaldige: Eller att dhe offererades Banken eller dess contoier, huarwidh Wij hålle skialigt och godt att bet^{te} Bancen eller dess Contoier, der dhe warda præsenterade, dem anthagher på wiss tijdh emoth 6 pro cento om året. Item huru alle partzedlar bäst inlewereras och förwaras uthi sådana rum att dhe icke kunna förwexlas i werre eller elliest förskämmas, uthan komme uthan afsacknad dhe fattige till godho, iempte huadh mehra kan i betractande komme widh hele det wärcket angående deras huushåldh, klädande, Disciplin, öfning, arbete, dimission och annat slijkt, så kan det fuller icke i gemeen till pricka och omständeligen här föreskrifwas, uthan sådant måste, näst dhet som här om är förordnat och anfördt i den

om admini-
strationen
och förvalt-
ningen.

dhe fattigas
huushåld.
klädande
disciplin
öfning
arbete
dimission
etc.

Tienlige
ordningars
förfärdi-
gande att
authori-
seras.

Dhe fattig-
gas inkom-
sters för-
snillande.

böthers af
ordningar-
nas öfver-
trädande
infordran-
de.

Dhe fattig-
gas handte-
rande.

Dhe fattig-
ges före-
ståndare
böre vara
Samwetz-
män.

otroohetz
straf.

Befallning.

15 artickelen af denna Stadga, i huar orth således ställas uthi gångh, som orthens beskaffenhet, medel och andre omständer fordre. Doch på det icke bemelte wärck, och dhe fattiges försör- iande må dragas på längebäncken, uthan hielpas till forderlig execution; Så fullmechtige Wij här medh alle Gouverneurer, Landzhöfdingar, Biskopar, Superintendenter, och elliest Magistraten i Städerna, att huar på sin orth, effter dess beskaffenheet, ämne och lägenheet, må giöra och förfärdigha wisse och tienlige ordningar om dhe fattiges oppehålle och behöriga försörande, hwilke dhe sedan kunne inlewerera uthi Wärt General Comersij Collegio, såsom och uthi Wår G. Oeconomie-Cammar, att skierskådas, och fullkombligen authoriseras. Hwar widh allestädes måste granneligen taghas i ackt, att ingen må fördrista sigh till missbrucka dhe fattiges Jnkompter, eller låta något aff dem försnillas, som och alle dhe böther som falla kunne af ordningars öfwerträdelsse ehuadh namn dhe hafwa kunne, ofördröjeligen infordras, och dem fattige komma till Vnderstöd, Item att be:^{te} fattige handteres höffligen och wähl, iämpwål, att ingen privat, eller wäldrespect der widh må præwalera, uthan att man hafwer allena Gudz ähra, dhe fattiges wällfärdh, Fädersnesslandzens bästa, och sin rätta skyldigheet och plicht till Måhl och rätte snöre, derföre och alle föreståndare och betiente wedh be:^{te} Hosspitaler, icke allena böhre wara samwetz Männ och af godt namn som för är berört, uthan och Eedsworne, effter som Wij nådigst wele, att när någre warde uthi sådane fall beträdde medh otroheet, dhe då straffas som Meeneedare både medh penningar och affsättning ifrån tiensten, iempte andre wahnheders teckn, såsom bråttet meriterar. Wij befalle fördenskuld alle dem som detta angähr, och för Wår skuldh wele och skole giöra och låta, att dhe rätta sigh här effter, och så lagha, att dhet iu icke må studsa på execution och efterkomsten som här till skedt är, uthan att huar och een acktar sin plicht och den effterlefwer, så kiert huar och een är, att Vndwijka dhet straff som der på föllia skall. Till yttermehre wisso etc. etc. etc.

